

T. C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YAŞAM BOYU ÖĞRENME BİLİM DALI

**ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYNLERİN YAŞAM DOYUMU,
SOSYAL KARŞILAŞTIRMA VE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEKERİYA BOZTAŞ

DANIŞMAN
PROF. DR. ÖMER FARUK TUTKUN

HAZİRAN 2023

T. C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YAŞAM BOYU ÖĞRENME BİLİM DALI

**ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYNLERİN YAŞAM DOYUMU,
SOSYAL KARŞILAŞTIRMA VE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEKERİYA BOZTAŞ

DANIŞMAN
PROF. DR. ÖMER FARUK TUTKUN

HAZİRAN 2023

BİLDİRİM

Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tez-Proje Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırladığım bu çalışmada:

- Tezde yer verilen tüm bilgilere ve belgelere akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi ve sunduğumu,
- Faydalandığım eserlere atıfta bulunduğumu ve faydalandığım eserleri kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değiştirmede bulunmadığımı,
- Bu tezin tamamını ya da herhangi bir bölümünü başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Zekeriya BOZTAŞ

ÖN SÖZ

Bütün araştırmam boyunca her konuda yardımını ve desteğini hissettiğim, bana yol gösteren, yapıcı eleştiri ve olumlu yaklaşımıyla motivasyonumu arttıran, bu süreçte bilimsel yaklaşımımı geliştirmemde çok emeği olan tez danışmanım ve değerli hocam Prof. Dr. Ömer Faruk TUTKUN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Bu süreçte beni her zaman destekleyip motive eden sevgili eşim Elmas BOZTAŞ'a, tez yazım sürecinde mola vereceğim zamanları gözleyen, oyun oynamak için beni sabırla bekleyen canım kızım Zeynep Nora BOZTAŞ'a ve aileme en derin sevgi ve şükranlarımı sunarım.

Özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlere, değerli zamanlarını ayırıp çalışmamıza katıldıkları için teşekkür ediyorum.

Ayrıca çalışmamda sağlıklı verilere ulaşmamı kolaylaştıran ilk önce kurumumuz Bayraklı Rehberlik Araştırma Merkezi müdürü Serdal MERT olmak üzere, Karşıyaka Rehberlik Araştırma Merkezi, Çiğli Rehberlik Araştırma Merkezi, Bornova Rehberlik Araştırma Merkezi ve ilgili özel eğitim okulları müdürlerine teşekkür ediyorum.

ÖZET

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYNLERİN YAŞAM DOYUMU, SOSYAL KARŞILAŞTIRMA VE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİ

Zekeriya BOZTAŞ, Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Ömer Faruk TUTKUN

Sakarya Üniversitesi, 2023.

Bu araştırmada, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu, sosyal karşılaştırma ve psikolojik sağlamlık düzeyleri ve aralarındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada, araştırma yöntemi olarak, ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evreni, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında, İzmir ilindeki Rehberlik Araştırma Merkezleri tarafından takip edilen, bölgedeki özel eğitim okullarına ve özel eğitim sınıflarına devam eden özel gereksinimli öğrencilerin 13350 ebeveynlerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, bu evrenden kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile ulaşılabilen 618 ebeveyn den oluşmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak, Dağlı ve Baysal (2016) tarafından geliştirilen “Yaşam Doyumu Ölçeği”, Şahin, Durak ve Şahin (1993) tarafından geliştirilen “Sosyal karşılaştırma Ölçeği” ile Doğan (2015) tarafından geliştirilen “Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu ve psikolojik sağlamlık düzeyleri orta düzeyde, sosyal karşılaştırma düzeyleri ortanın üstünde bulunmuştur. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu, sosyal karşılaştırma ve psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyleri ile cinsiyet, yaş, çocuğun cinsiyeti ve çocuğun yaşı arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin özel gereksinimli çocuk sayısı, eğitim durumu, medeni durum, iş durumu, algılanan ekonomik gelir, ebeveynin özel gereksinime sebep olarak gördüğü etmen, eşler arasındaki iletişim ve aile destek durumu değişkenleri ile anlamlı olarak farklılaştığı tespit edilmiştir. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyleri ile cinsiyet, yaş, çocuğun cinsiyeti ve çocuğun yaşı arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyleri özel gereksinimli çocuk sayısı, eğitim durumu, medeni durum, iş durumu, algılanan ekonomik gelir, ebeveynin özel gereksinime sebep olarak gördüğü etmen, eşler arasındaki iletişim ve aile destek durumu değişkenleri ile anlamlı olarak farklılaşmıştır.

Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri ile cinsiyet, yaşı, çocuğun cinsiyeti ve çocuğun yaşı arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri özel gereksinimli çocuk sayısı, eğitim durumu, medeni durum, iş durumu, algılanan ekonomik gelir, ebeveynin özel gereksinime sebep olarak gördüğü etmen, eşler arasındaki iletişim ve aile destek durumu değişkenleri ile anlamlı olarak farklılaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özel gereksinimli, Ebeveyn, Yaşam Doyumu, Sosyal Karşılaştırma, Psikolojik Sağlamlık, Eğitim Programı, Aile, Çocuk.

ABSTRACT

LIFE SATISFACTION, SOCIAL COMPARISON AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE LEVELS OF PARENTS WITH SPECIAL NEEDS CHILDREN

Zekeriya BOZTAŞ, Master Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Ömer Faruk TUTKUN

Sakarya University, 2023

In this study, it was aimed to reveal the levels of life satisfaction, social comparison and psychological resilience of parents with special needs children and the relationship between them. The population of the study consisted of 13350 parents of students with special needs attending special education schools and special education classes in the region, followed by Guidance Research Centers in Izmir province in the 2022-2023 academic year. The sample of the study consisted of a total of 618 parents who could be reached from this population through convenience sampling method. As data collection tools in the study, "Life Satisfaction Scale" developed by Dağlı and Baysal (2016), "Social Comparison Scale" developed by Şahin, Durak and Şahin (1993) and "Brief Psychological Resilience Scale" developed by Doğan (2015) was used. The findings from the research: Parents' life satisfaction and psychological resilience levels were found to be moderate, and social comparison levels were found to be above average. A significant relationship was found between life satisfaction, social comparison and psychological resilience levels of parents with children with special needs. No significant difference was found between the life satisfaction levels of parents of children with special needs and gender, age, gender of the child and age of the child. It was found that life satisfaction levels of parents with children with special needs differed significantly with the variables of number of children with special needs, educational status, marital status, employment status, perceived economic income, the factor that the parent sees as the cause of special needs, communication between spouses and family support status. No significant difference was found between the social comparison levels of parents of children with special needs and gender, age, gender of the child and age of the child. The social comparison levels of parents with children with special needs differed significantly with the variables of number of children with special needs, educational status, marital status, employment status, perceived economic income, the factor that the parent sees as the cause of special needs, communication between spouses and family support status. No significant difference was found between the psychological

resilience levels of parents of children with special needs and gender, age, gender of the child and age of the child. The psychological resilience levels of parents with children with special needs differed significantly with the variables of number of children with special needs, educational status, marital status, employment status, perceived economic income, the factor that the parent sees as the cause of special needs, communication between spouses and family support status.

Keywords: Special Needs, Parent, Life Satisfaction, Social Comparison, Psychological Resilience, Curriculum, Family, Children.

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM.....	i
ÖN SÖZ.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR.....	xvii
BÖLÜM I	1
GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın amacı	2
1.2. Araştırmanın önemi.....	3
1.3. Problem cümlesi.....	4
1.4. Alt problemler	4
1.5. Varsayımlar	5
1.6. Sınırlılıklar	5
1.7. Tanımlar.....	6
BÖLÜM II.....	8
ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	8
2.1. Araştırmanın kuramsal çerçevesi	8
2.1.1. Özel eğitim ve engellilik.....	8
2.1.2. Kullanılan dil ve etiketleme	9
2.1.3. Sınıflandırma.....	10
2.1.4. Dünyada özel eğitimin tarihçesi	11
2.1.5. Türkiye’de özel eğitimin tarihçesi.....	13
2.1.5.1. Osmanlı döneminde özel gereksinimli bireylerin eğitimi	13

2.1.5.2. Cumhuriyet döneminde özel gereksinimli bireylerin eğitimleri	14
2.1.6. Özel eğitim öğrencilerinin eğitim düzenlemeleri	16
2.1.6.1. Türkiye’de özel eğitim uygulamaları	16
2.1.7. Engelli oluş sebepleri.....	18
2.1.8. Özel gereksinimli bireyler ve yetersizlik türleri.....	18
2.1.8.1. Zihinsel yetersizliği olan bireyler.....	19
2.1.8.2. Görme yetersizliği olan bireyler	21
2.1.8.3. İşitme yetersizliği olan bireyler.....	22
2.1.8.4. Bedensel yetersizliği olan bireyler	22
2.1.8.5. Otizm spektrum bozukluğu gösteren bireyler.....	23
2.1.8.6. Özel öğrenme güçlüğü olan bireyler	25
2.1.8.7. Dil ve konuşma güçlüğü olan bireyler	26
2.1.8.8. Duygusal, davranışsal ve sosyal uyum güçlüğü olan bireyler	26
2.1.8.9. Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu gösteren bireyler	27
2.2. Aile ve özel gereksinimi olan bireye sahip aile	27
2.2.1. Aile	27
2.2.2. Özel gereksinimi olan bireye sahip aile	28
2.2.2.1. Özel gereksinimi olan çocuğa sahip ailenin geçirdiği aşamalar	29
2.2.2.2. Özel gereksinimi olan çocuğa sahip ailelerin yaşadığı sorunlar	31
2.2.2.3. Özel eğitime ihtiyacı olan çocuğa sahip ailelerin yapması gereken ek görevler ...	32
2.3. Yaşam doyumu	34
2.3.1. Yaşam doyumu ile ilişkili değişkenler	35
2.3.2. Yaşam doyumu kuramları.....	36
2.3.2.1. Ereksel kuramlar	36
2.3.2.2. Etkinlik kuramları	36
2.3.2.3. Tavandan-tabana ve tabandan-tavana kuramları.....	37

2.3.2.4. Bağ kuramları.....	37
2.3.2.5. Yargı kuramları	37
2.4. Sosyal karşılaştırma.....	38
2.4.1. Sosyal karşılaştırma yapılmasının nedenleri.....	39
2.4.2. Sosyal karşılaştırmının yönü	40
2.5. Psikolojik sağlamlık	41
2.5.1. Risk faktörleri.....	41
2.5.2. Koruyucu faktörler	42
2.5.3. Olumlu sonuçlar	43
2.5.4. Psikolojik sağlamlığı destekleme	43
2.6. İlgili araştırmalar	44
2.6.1. Yaşam doyumu ile ilgili yapılan araştırmalar	44
2.6.2. Sosyal karşılaştırma ile ilgili yapılan araştırmalar	48
2.6.3. Psikolojik sağlamlık ile ilgili yapılan araştırmalar	51
BÖLÜM III.....	56
YÖNTEM.....	56
3.1. Araştırmanın yöntemi.....	56
3.2. Araştırmanın evreni ve örnekleme.....	56
3.3. Veri toplama araçları.....	58
3.3.1. Kişisel bilgi formu.....	58
3.3.2. Yaşam doyumu ölçeği (YDÖ)	58
3.3.3. Sosyal karşılaştırma ölçeği (SKÖ)	59
3.3.4. Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği	59
3.4. Veri toplama süreçleri	60
3.5. Verilerin analizi	60
3.5.1. Verilerin güvenilirlik analizi bulguları.....	61

3.5.2. Verilerin normallik analizleri.....	61
BÖLÜM IV	63
BULGULAR	63
4.1. Araştırma problemine ait bulgular	63
4.1.1. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu, sosyal karşılaştırma ve psikolojik sağlamlık düzeyi nedir?	63
4.1.2. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu, psikolojik sağlamlık sosyal karşılaştırma düzeyleri arasında ilişki var mıdır?	64
4.2. Alt probleme ait bulgular.....	64
4.2.1. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyum düzeyleri demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?	65
4.2.1.1. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?	65
4.2.1.2. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi yaşa göre farklılaşmakta mıdır?.....	65
4.2.1.3. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmakta mıdır?	66
4.2.1.4. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi çocuğun yaşına göre farklılaşmakta mıdır?.....	66
4.2.1.5. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi özel gereksinimli çocuk sayısına göre farklılaşmakta mıdır?	67
4.2.1.6. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?	67
4.2.1.7. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi medeni duruma göre farklılaşmakta mıdır?.....	68
4.2.1.8. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi iş durumuna göre farklılaşmakta mıdır?	68
4.2.1.9. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi algılanan ekonomik gelire göre farklılaşmakta mıdır?	69

4.2.1.10. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi özel gereksinime sebep olan etmene göre farklılaşmakta mıdır?	69
4.2.1.11. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi eşler arasındaki iletişim düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?	70
4.2.1.12. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi aile destek durumuna göre farklılaşmakta mıdır?	71
4.2.2. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyleri demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?	71
4.2.2.1. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?	71
4.2.2.2. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi yaşa göre farklılaşmakta mıdır?	72
4.2.2.3. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmakta mıdır?	72
4.2.2.4. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi çocuğun yaşına göre farklılaşmakta mıdır?	73
4.2.2.5. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi özel gereksinimli çocuk sayısına göre farklılaşmakta mıdır?	73
4.2.2.6. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?	74
4.2.2.7. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi medeni duruma göre farklılaşmakta mıdır?	75
4.2.2.8. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi iş durumuna göre farklılaşmakta mıdır?	75
4.2.2.9. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi algılanan ekonomik gelire göre farklılaşmakta mıdır?	76
4.2.2.10. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi özel gereksinime sebep olan etmene göre farklılaşmakta mıdır?	76
4.2.2.11. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi eşler arasındaki iletişim düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?	77

4.2.2.12. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi aile destek durumuna göre farklılaşmakta mıdır?	78
4.2.3. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?	78
4.2.3.1. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?	78
4.2.3.2. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi yaşa göre farklılaşmakta mıdır?.....	79
4.2.3.3. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmakta mıdır?.....	79
4.2.3.4. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi çocuğun yaşına göre farklılaşmakta mıdır?.....	80
4.2.3.5. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi özel gereksinimli çocuk sayısına göre farklılaşmakta mıdır?	80
4.2.3.6. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?	81
4.2.3.7. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi medeni duruma göre farklılaşmakta mıdır?	82
4.2.3.8. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi iş durumuna göre farklılaşmakta mıdır?	82
4.2.3.9. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi algılanan ekonomik gelire göre farklılaşmakta mıdır?	83
4.2.3.10. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi özel gereksinime sebep olan etmene göre farklılaşmakta mıdır?.....	83
4.2.3.11. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi eşler arasındaki iletişim düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?	84
4.2.3.12. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi aile destek durumuna göre farklılaşmakta mıdır?	85
BÖLÜM V.....	86

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	86
5.1. Sonuç ve tartışma	86
5.1.1. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu, sosyal karşılaştırma ve psikolojik sağlamlık düzeyi nedir?	86
5.1.1.1. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi nedir?	86
5.1.1.2. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi nedir?	87
5.1.1.3. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi nedir?	87
5.1.2. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu, psikolojik sağlamlık sosyal karşılaştırma düzeyleri arasında ilişki var mıdır?	88
5.1.2.1. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında ilişki var mıdır?.....	88
5.1.2.2. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu ile sosyal karşılaştırma düzeyleri arasında ilişki var mıdır?.....	88
5.1.2.3. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlığı ile sosyal karşılaştırma düzeyleri arasında ilişki var mıdır?	88
5.1.3. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?	89
5.1.4. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?	92
5.1.5. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?	96
5.2. Öneriler.....	99
5.2.1. Araştırma sonuçlarına dayalı öneriler	99
5.2.2. Gelecek araştırmalara yönelik öneriler.....	100
KAYNAKLAR	102
EKLER	129

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 2021-2022 yılı özel gereksinimli öğrencinin okul türü, okul sayısı, öğrenci sayısı ve öğretmen sayısı bulguları.....	17
Tablo 2. Ebeveynlerin demografik dağılımına ilişkin bulgular.....	57
Tablo 3. Güvenilirlik analizi bulguları.....	61
Tablo 4. Ölçeklerle ilgili normal dağılım verileri.....	61
Tablo 5. Değişkenlere dair ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerleri.....	63
Tablo 6. Ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi bulguları	63
Tablo 7. Ebeveynlerin sosyal karşılaştırma, psikolojik sağlamlık ve yaşam doyumları düzeylerinin aralarındaki ilişkinin incelenmesi	64
Tablo 8. Ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinin cinsiyete göre dağılımları.....	65
Tablo 9. Ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinin yaşa göre dağılımları.....	65
Tablo 10. Ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinin çocuğun cinsiyetine göre dağılımları.....	66
Tablo 11. Ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin çocuğun yaşına göre dağılımları.....	66
Tablo 12. Ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin özel gereksinimli çocuk sayısına göre dağılımları.....	67
Tablo 13. Ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin eğitim durumlarına göre dağılımları.....	67
Tablo 14. Ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin medeni duruma göre dağılımları.....	68
Tablo 15. Ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin iş durumuna göre dağılımları.....	68
Tablo 16. Ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin algılanan ekonomik gelire göre dağılımları.....	69

Tablo 17. Ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin sebep olan etmene göre dağılımları.....	70
Tablo 18. Ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin eşler arasındaki iletişime göre dağılımları.....	70
Tablo 19. Ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin aile destek durumuna göre dağılımları.....	71
Tablo 20. Ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin cinsiyete göre dağılımları.....	72
Tablo 21. Ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin yaşa göre dağılımları.....	72
Tablo 22. Ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin çocuğun cinsiyetine göre dağılımları.....	73
Tablo 23. Ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin çocuğun yaşına göre dağılımları.....	73
Tablo 24. Ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin özel gereksinimli çocuk sayısına göre dağılımları.....	74
Tablo 25. Ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin eğitim durumuna göre dağılımları.....	74
Tablo 26. Ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin medeni duruma göre dağılımları.....	75
Tablo 27. Ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin iş durumuna göre dağılımları.....	75
Tablo 28. Ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin algılanan ekonomik gelire göre dağılımları	76
Tablo 29. Ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin sebep olan etmene göre dağılımları	77
Tablo 30. Ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin eşler arasındaki iletişime göre dağılımları.....	77
Tablo 31. Ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin aile destek durumuna göre dağılımları.....	78

Tablo 32. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin cinsiyete göre dağılımları.....	79
Tablo 33. Ebeveynlerin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin Yaşıa Göre Dağılımları.....	79
Tablo 34. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin çocuğun cinsiyetine göre dağılımları.....	80
Tablo 35. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin çocuğun yaşına göre dağılımları.....	80
Tablo 36. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin özel gereksinimli çocuk sayısına göre dağılımları.....	81
Tablo 37. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin eğitim durumuna göre dağılımları.....	81
Tablo 38. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin medeni duruma göre dağılımları	82
Tablo 39. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin iş durumuna göre dağılımları.....	82
Tablo 40. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin algılanan ekonomik gelire göre dağılımları.....	83
Tablo 41. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin sebep olan etmene göre dağılımları.....	83
Tablo 42. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin eşler arasındaki iletişime göre dağılımları.....	84
Tablo 43. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin aile destek durumuna göre dağılımları.....	85

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

KHK: Kanun Hükümünde Kararname

WHO: Dünya Sağlık Örgütü

YDÖ: Yaşam Doyumu Ölçeği

SKÖ: Sosyal Karşılaştırma Ölçeği

KPSÖ: Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği

ÖEHY: Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği

ERG: Eğitim Reformu Girişimi

MEİ: Milli Eğitim İstatistikleri

APA: Amerikan Psikiyatri Birliği

BÖLÜM I

Bu bölümde giriş, problem cümlesi, alt problemler, araştırmanın önemi, varsayımlar, sınırlılıklar ve tanımlar açıklanmıştır.

GİRİŞ

Toplumun yapı taşı olan ve sosyal bir yapı olarak var oluşunu devam ettiren ailenin önemi büyüktür. Hayat içerisinde bireyler için evlenip aile oluşturmak mutlu edici bir etkidir. Her ebeveynin arzusu sağlıklı bir çocuğunun olmasıdır. Aileye bir çocuğun dahil olması ise ailede yeniliklere sebep olur (Kaymaz, 2015). Çocukların sağlıklı olarak yetiştirilip, geliştirildiği, önemini hiçbir zaman kaybetmeyen aile, toplumun yapı taşı olan bir kurumdur. Bu sebeple tipik ya da riskli olsun, çocukların onlara iyi fırsatlar sunacak, onları koruyacak ve destekleyecek, hayatlarının uzun bir süresini birlikte geçireceği bir aileye ihtiyaçları vardır (Cavkaytar, 2018, s. 5).

Üreme ve sevgi bağı işleviyle çocuğu olan ebeveynler yeni bir yolculuğa çıkar. Ailelerin çocuklarının olması onlar için hem mutluluk kaynağı hem de zorlayıcı olabilmektedir. Dünyaya sağlıklı bir çocuğun gelişi ebeveynler için stres kaynağı olurken, özel gereksinimli bir bebeğin aileye dahil olması ebeveynler için bir şok kaynağı oluşturur. Rutinleri bozulan, bakım yükleri artan ebeveynler olumsuz duygu ve düşüncelere kapılırlar. Özel gereksinimli çocuğa sahip olma süreci karmaşık hale getirebildiğinden, ebeveynlerin aile olurken yerine getirdikleri işlevlerinde ciddi eksikliklere sebep olabilmektedir (Kartal, 2019). Ayrıca, aile yaşamının dinamiğine bağlı olarak, ilişkinin unsurları, aile fertlerinin ve ebeveynlerin çocukları ile arasındaki ilişkiler de bozulmalar görülebilmektedir (Küçükler, 1997).

Hayata merhaba diyen bir bebeğin ihtiyaç duyduğu bakımlar ilk önce ebeveynleri tarafından karşılanmaktadır. Özel gereksinimli çocukların da tipik gelişen çocuklar gibi gereksinimleri vardır. Aile bu çocukların gereksinimlerini karşılayacak en önemli birimdir. Çocuğun uzmanlardan alacağı tıbbi ve eğitsel destek ailenin çocuğa dönük olumlu yaklaşım geliştirebilmesine katkı sunacaktır (Gülşen ve Özer, 2009). Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler sosyal, ekonomik ve eğitim alanında, çocuğunun özelliklerini bilip, başkalarına doğru bir şekilde anlatabilmede ve toplumsal meselelerde desteğe ihtiyaçları vardır (Cavkaytar, Ardıç ve Aksoy, 2014).

Özel gereksinimli çocukların ebeveynleri, genellikle farklı gelişim gösteren bireylere tahammül edemeyen ve anlayış göstermeyen bir toplumla yüz yüze kalırlar. Oysa onlar, hem tipik gelişen çocuğu olan anne-babanın hiçbir zaman yaşamayacağı durumlarla mücadele ederler hem de toplumun beklenti içinde olduğu diğer sorumluluklarını yerine getirirler (Varol, 2010). Özel gereksinimi olan çocuğa sahip ailede, çocuğun riskli gelişmeye başlamasından itibaren bu durumun meydana getirdiği zorlukların çözülmesi özel gereksinimli çocuk, aile, aile çevresi ve toplum için önemlidir. Özel gereksinimli çocuk sahibi ebeveynlerin farklı biçimlerde hizmet ve destekle güçlendirilmeleri gerekmektedir. Bu alanları rehberlik ve danışmanlık eğitim ve sosyal destekler olarak ifade edebiliriz (Özdemir, 2018). Kuşkusuz ebeveynlerin doğru biçimde desteklenebilmeleri için ihtiyaçlarının iyi tespit edilmesi önemli bir durumdur.

Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadığı zorlu süreçler destek ihtiyaçlarını ortaya koymaktadır. Alacağı destek, çocuğu ile arasındaki ilişkiyi de iyileştirecektir. Ebeveynin çocukları ile arasındaki ilişki süregelen, dinamik, çift taraflı bir biçimdir (Mukaddes, Sarı ve Tanıdır, 2022). Ebeveyn çocuk ilişkisinin boyutu özel gereksinimli çocuğun sosyal-duygusal ve uyum becerilerini ve psikolojik uyumunu etkilemektedir (Carrasco, Delgado ve Holgado-Tello, 2019). Çocuğun gelişiminde ebeveyni ile arasındaki olumlu ilişki ile beraber aile katılımının da sağlıklı oluşu çocuğun sosyal-duygusal ve akademik deneyimlerini destekleyecektir (Knopik, Błaszczak, Oszwa ve Maksymiuk, 2020). Özel eğitim hizmetlerinden de etkili bir şekilde faydalanmasıyla özel gereksinimli çocuğun uyum becerilerinin güçlenip toplumla bütünleşmesi arzu edilir. Bütünleştirici yaşam, özel gereksinimli bireylerde önemli bir amaç ve hayat boyu devam eden bir arayıştır (Demir, 2018).

Ebeveynlerin güçlendirilmesi perspektifi ile bakıldığında bu araştırma da özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin mevcut değişkenleriyle ilgili sağlıklı değerlendirmelerin yapılması ile ebeveynleri destekleyip güçlendirecek, onların iyi olma hallerine katkı sunacak çalışmalara ön ayak olacağı amacı ile yapılmıştır.

1.1. Araştırmanın amacı

Bu araştırmanın amacı, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu, sosyal karşılaştırma ve psikolojik sağlamlık düzeylerini incelemektir. 21. yüzyılda bir toplum için

en değerli sermaye insandır. Bu bağlamda özel gereksinimli bireylere yönelik yapılacak genelde tüm faaliyetler özelde eğitim faaliyetleri çağın bilgi, anlayış ve teknolojik bulgular çerçevesinde düzenlenmelidir. Bu süreçte en önemli paydaşlardan birisi kuşkusuz çocuğunu en iyi tanıyan ebeveynlerdir. Ebeveynleri destekleyip güçlendirecek, onların iyi olma hallerini arttıracak faktörleri ortaya koymak önemlidir. Özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin bir yandan günlük yaşam becerileri diğer yandan akademik becerileri açısından çocuklarında istenilen hedef davranışları etkili bir biçimde kazandırmada ve okul aile iş birliğinin işlevsel bir biçimde kurulmasında hazırlanacak eğitim programına temel veri oluşturma açısından odaklanması gereken bir mesele olduğu söylenebilir.

1.2. Araştırmanın önemi

Aile, kişilerin zihinsel, fiziksel, sosyal ve duygusal gelişim gereksinimlerini karşılayan, her alanda kültürlenmeyi sağlayan, sevgi ve değerler bağı ile oluşmuş toplumun en temel yapısıdır. Toplumun yapı taşı olan aile de meydana gelen değişim süreçleri hem kişilerde hem de toplumda önemli etki bırakır (Lüle, 2008). Ebeveynlerin daha bebek dünyaya gelmeden önce onunla ilgili düşleri ve beklentileri vardır hatta bebekleri ile ilişkileri o doğmadan önce başlar (Mukaddes ve diğerleri, 2022, s. 3). Bu sürecin ebeveynin beklemediği bir şekilde gelişmesi zorlayıcı olacaktır. Ailenin özel gereksinimli çocuğun varlığına adaptasyonu yıpratıcı bir süreçtir. Her aile bu süreci kendine has özelliklerinden dolayı farklı şekillerde yaşamaktadır (Ardıç, 2018). Bu sürecin onların yaşam doyumunu, kendilik algılarını ve psikolojik dayanıklılıklarını nasıl yordadığını ve hangi değişkenlerle ilişkili olduğunu ortaya koymak faydalı olacaktır. Ayrıca özel gereksinimli çocuğa sahip anne-babaların yaşam doyumu, sosyal karşılaştırma ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin hangi değişkenlerden etkilendiğini göstermesi açısından önemlidir. Çünkü özel gereksinimli çocuğun doğumuyla aile için başlayan zorlu süreçte ailenin hangi bakımdan desteklenmesi gerektiği önemlidir. Ayrıca bu çalışmada anne ve babanın kendini sosyal çevrede konumlarırken hangi değişkenlerin önemli olduğu tespit edilir. Buradan hareketle, ailelere verilecek psikolojik hizmet ve destekler dikkate alınır. Ayrıca araştırmanın, eğitim politikaları üretenlere, alandaki sivil toplum kuruluşlarına, kamuoyuna, alanda çalışan uzmanlara, akademisyenlere, öğretmenlere ve ebeveynlere katkı sağlaması açısından önemli olduğu, alan yazına da önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

1.3. Problem cümlesi

1-Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu, sosyal karşılaştırma düzeyi ve psikolojik sağlamlık düzeyi nedir?

2-Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu, sosyal karşılaştırma ve psikolojik sağlamlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

1.4. Alt problemler

1. Ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyleri;

- a) Cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
- b) Yaşa göre farklılaşmakta mıdır?
- c) Çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmakta mıdır?
- d) Çocuğun yaşına göre farklılaşmakta mıdır?
- e) Özel gereksinimli çocuk sayısına göre farklılaşmakta mıdır?
- f) Eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- g) Medeni duruma göre farklılaşmakta mıdır?
- h) İş durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- i) Algılanan ekonomik gelire göre farklılaşmakta mıdır?
- j) Özel gereksinime sebep olan etmene göre farklılaşmakta mıdır?
- k) Eşler arasındaki iletişim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- l) Aile destek durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

2. Ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyleri;

- a) Cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
- b) Yaşa göre farklılaşmakta mıdır?
- c) Çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmakta mıdır?
- d) Çocuğun yaşına göre farklılaşmakta mıdır?
- e) Özel gereksinimli çocuk sayısına göre farklılaşmakta mıdır?

- f) Eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- g) Medeni duruma göre farklılaşmakta mıdır?
- h) İş durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- i) Algılanan ekonomik gelire göre farklılaşmakta mıdır?
- j) Özel gereksinime sebep olan etmene göre farklılaşmakta mıdır?
- k) Eşler arasındaki iletişim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- l) Aile destek durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

3- Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri;

- a) Cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
- b) Yaşa göre farklılaşmakta mıdır?
- c) Çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmakta mıdır?
- d) Çocuğun yaşına göre farklılaşmakta mıdır?
- e) Özel gereksinimli çocuk sayısına göre farklılaşmakta mıdır?
- f) Eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- g) Medeni duruma göre farklılaşmakta mıdır?
- h) İş durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- i) Algılanan ekonomik gelire göre farklılaşmakta mıdır?
- j) Özel gereksinime sebep olan etmene göre farklılaşmakta mıdır?
- k) Eşler arasındaki iletişim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- l) Aile destek durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

1.5. Varsayımlar

1. Bu araştırmaya gönüllü olarak katılan ebeveynlerin, ölçekte yer alan maddeleri içtenlikle cevapladıkları varsayılmaktadır.

1.6. Sınırlılıklar

Bu araştırma;

- 2022-2023 eğitim- öğretim yılı,

- İzmir ilinde ikamet eden Rehberlik Araştırma Merkezleri tarafından takip edilen 0-18 yaş aralığında özel gereksinimli çocuğa sahip 618 ebeveyn,
- Araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu”, Şahin, Durak ve Şahin (1993) tarafından geliştirilen “Sosyal Karşılaştırma Ölçeği”, Dağlı ve Baysal (2016) tarafından Türkçe’ye uyarlanan “Yaşam Doyumu Ölçeği” ve Doğan (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan “Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği”,
- Rehberlik Araştırma Merkezlerince takip edilen ve bu merkezlere gelen çocukların ebeveynleri (üstün yetenekli çocuklar yer almamaktadır) ile sınırlıdır.

1.7. Tanımlar

Yaşam Doyumu: Yaşam doyumu, bir kişinin hayatına karşı bir bütün olarak olumlu tutum sergilemesidir (Thieme ve Dittrich, 2015).

Sosyal Karşılaştırma: Sosyal karşılaştırma insanların yargılarını, deneyimlerini ve davranışlarını etkileyen, kendiyle başkalarını karşılaştırma olarak tanımlayabileceğimiz temel bir psikolojik mekanizmadır (Corcoran, Crusius ve Mussweiler, 2011).

Psikolojik Sağlamlık: Psikolojik sağlamlık, bireylerin hayatlarındaki önemli bir değişiklik zamanlarında zorluk ve sıkıntı ile baş edebilme yeteneği olarak tanımlanır (Rutter, 1985).

Özel Gereksinim: Özel gereksinimli kişilerin tipik gelişen bireylere göre sağlık, eğitim, sosyal ve ekonomik haklar gibi farklı alan ve biçimlerde desteğe ihtiyacı olmasıdır (Karadağ, 2014).

Özel Gereksinimli Birey: Çeşitli sebeplerle fiziksel, zihinsel sosyal ve davranışsal alanlarda yaşatlarında önemli seviyede farklılık gösteren birey olarak ortaya konur (MEB, 2020).

Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Olan Ebeveyn: Tipik gelişen çocuklardan, zihinsel, fiziksel, sosyal ve duygusal alanlarda farklı, kendine özgü biçimde gelişen özel gereksinimli çocuklara sahip, tipik gelişen çocuğa sahip ailelerin geçirdikleri gelişim basamaklarından farklı gelişim sürecine sahip (Ardıç, 2018), ebeveyn olarak tanımlanır (Rofiah ve Kawai, 2019).

Yetersizlik: Bir işi yapabilme yetisine sahip olamama, beklenen davranışı gerçekleştirme yetisinin kısıtlı olduğu durumdur (Eripek, 2005).

Özel Eğitim: Özel eğitim, özel gereksinimli bireyin ihtiyaçlarına göre yetiştirilmiş uzmanlar ile öğrenme ihtiyaçlarına cevap vermek için özel olarak tasarlanmış, sürdürülen öğretim uygulamalarıdır (Cook ve Schirmer, 2003).

BÖLÜM II

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde araştırmanın kuramsal çerçevesi, ilgili çalışmalar ve alan yazın taramasında ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın kuramsal çerçevesi

2.1.1. Özel eğitim ve engellilik

Özel Eğitim: Gelişim özellikleri bakımından yaşıtlarından anlamlı derecede farklı kişilerin eğitsel ve sosyal gereksinimlerini gidermek için oluşturulmuş uygun koşullarla, uzmanlar tarafından verilen eğitim olarak ifade edilir (MEB, 2020). Özel eğitimde bireyin özünlün engele dönüşmesi engellenmeye çalışılır, bireyin kendine yetebilmesi hedeflenir. Bireyin toplumla bütünleşip, bağımsız ve üretken bireyler olması önemlidir. Özel eğitim genel eğitimden içerik açısından farklıdır. Normal çocukların kendiliğinden kazandıkları becerilerin çoğunu yetersizliği bulunan özel gereksinimli çocuklara, sistematik bir biçimde kazandırmak gerekmektedir. Bu noktada programın muhtevasına özel gereksinimli kişinin gereksinimleri yön verir. Eğitim sürecinin önemli bir parçasını oluşturan özel gereksinimli çocukların eğitiminde gaye; onların yaşamlarını kendi başlarına devam ettirebilecek hâle gelmelerini, bağımsızlaşmasını sağlamaktır. Onların yaşamlarını bağımsız olarak devam ettirebilecek hâle gelmeleri bulundukları ortamlarla, özellikle eğitim ortamlarında aldıkları eğitsel hizmetlerle ilişkilidir. Eğitsel planlamanın bu çerçevede oluşması bireyin diğer normal bireylerle ve yaşamla bütünleşmesini sağlayacaktır (Avcıoğlu, 2005).

Özel eğitim gereksinimi olan bireylerin yetersizlik türü, cinsiyeti ve gelişim dönemi ne olursa olsun en temel insan hakkı olan eğitim hakkına sahip olduğu unutulmamalıdır. Ülkelerin özel eğitim gereksinimi olan bireylerin eğitimi için uygun eğitim programları hazırlama gibi görevleri vardır. Bu hizmet uygulanırken kendine özgünlük, akranları ile bir arada eğitim sürecine katılma, bireyin yaşadığı gelişim farklılığının erkenden görülme, iş birliği içinde olma, uygun plan ve uygulama esasları dikkate alınmalıdır (Koparan, 2003).

Özel eğitim gereksinimi olan çocukların, akranlarından farklı olarak, kendi başlarına yaşam becerilerini edinmede daha fazla zamana ihtiyaçları vardır. Fiziksel, bilişsel ve sosyal-duygusal gelişimleri akranlarına göre daha yavaş seyretmektedir. Gelişimi normal seyreden çocuklar, bilişsel, bedensel, dil ve motor alanlarda gerekli becerileri zamanında kazanırlar. Oysa, özel eğitime ihtiyacı olan çocukların, bu yetileri edinmeleri için ilave bir yardıma ihtiyaçları vardır (Kırcaali-İftar, Uzuner, Batu, Vuran ve Ergenekon, 2001). Bu sebeple özel eğitim gereksinimi olan çocukların, kendilerine göre bireysel olarak planlanmış ortamlarda, uzman kişiler tarafından, bireyselleştirilmiş yöntem ve tekniklerin kullanıldığı özel eğitim adı verilen bir programla desteklenmesi gerekmektedir (MEB, 2020).

Engellilik: Toplumun her alanında, hukuki düzenlemelerde, dilde ve iletişim kaynaklarında özürlü, engelli, yetersizlik, sakat gibi kelimeler anlam bakımından değişkenlik göstermelerine karşın sıklıkla aynı anlama gelecek şekilde ifade bulunmaktadır. Bu bağlamda engelli kişileri anlama noktasında toplumda bir karışıklık oluşmaktadır (Oğultürk, 2012).

Engellilik, fiziksel ve zihinsel olarak yapılması gereken yetileri gerçekleştirememesi durumu olarak ifade edilir (Sezen, 2007). Toplumda fiziksel ve zihinsel yetilerin gerçekleştirememesi durumu özürlü, sakat veya engelli gibi terimlerle ifade bulur. Oysa bu üç terim anlamsal olarak birbirinden farklıdır (Küllü, 2008). Söz konusu kavramlar arasındaki farkların işlevselliği düşüktür. Çünkü aslolan nitelediğimiz bu kavramlar değil gelişim farklılığı olan kişilerin tipik gelişenlerden farklı ihtiyaçlarının olduğunun ve bunlara hızlı bir biçimde ulaşması gerektiği farkındalığının olmasıdır (İsbir, 2018).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) engelliliği (handicap), bireyin sahip olduğu yetersizlikten dolayı kendisinden beklenen yetileri içinde bulunduğu toplumun beklentilerine gelişimsel dönem ve cinsiyete bağlı olarak gerçekleştirememesi olarak ortaya koyar (Özmen ve Çetinkaya, 2012). Bunun yanında özürlülük terimini tıbbi referanslarla açıklamış ve gruplamıştır. Bu sınıflandırma biçimi pek çok toplumda yaygın bir biçimde kullanılmaktadır (Rabia, Genç ve Nişli, 2005).

2.1.2. Kullanılan dil ve etiketleme

Engelliliğe yönelik tutum ve davranışlar kültürel bir bakış açısından gelir. Bireyin engeli ile yaşamını toplumla bütünleşerek birlikte sürdürüp, sürdüremeyeceği içinde bulunduğu toplumun yaklaşım biçimine bağlıdır (Burcu, 2002). Özel eğitimin örgün eğitimde yer

almasından çok önce ve çok eskilere uzanan tarihlerde toplumumuzda özel eğitim çalışmaları olmuştur. Toplumun farklı bireylerle ilişkileri ve onlara karşı davranışları her devirde kendini hissettirmiştir. Bu sayede konunun çok eskilere dayanan bir toplum sorunu olması, bir diğer yandan farklı bilim dalları ve farklı meslek dallarının konuyla ilgilenmesi konu ile alakalı terim, kavram ve açıklamaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Özsoy, 2019).

Günümüzde özel gereksinimli kişilerin destek hizmetlerinden faydalanması süreci tanımlama ile başlamaktadır. Bu yolla sınıflama ve etiketleme yapılmaktadır. Eski zamanlarda bireylerin sınıflandırılmasına çok önem verilmezken günümüzde bu konu daha çok tartışılmaktadır (Heward, 2003'ten aktaran Cavkaytar, 2012). Son dönemlerde özel eğitimle ilgilenen bazı bireylerin sınıflandırma konusundaki görüşleri farklıdır. Uzmanlar, çocukları sınıflandırmanın, bir gruba yerleştirmenin çocuğu etiketlemek anlamına geleceğini ifade etmektedirler. Çocuğu belli bir gruba koymanın çocuğun yetersiz olduğu konulara dikkatini çekeceğini belirtmektedirler. Etiketlemenin öğrenciyi akranlarından ya da sınıf arkadaşlarından ayırabileceğini, öğrenciye karşı bir önyargı oluşturabileceğini açıklamaktadırlar (Güven, 2015). Farklı bir bakış açısı olarak etiketlemenin olumlu yanı olarak da sevgi, şefkat gösterme olabilir. Birey özel gereksinimli bireylere destek olur, onun eğitim ve tedavisine yardımcı olur (Turnbull, Turnbull, Shank, Smith ve Leal, 2003).

Özel gereksinimlilik terimlerine baktığımızda, geçmişten günümüze bu bireylerin farklı gelişen, normal olmayan, yetersizliği bulunan, sakat, engelli, özürlü ve özel eğitim ihtiyacı olan birey şeklinde ifade edildiğinin görmekteyiz (Cavkaytar, Melekoğlu ve Yıldız, 2014). Bu bireylerin adlandırılması sürecinde geçmişten günümüze, kavramlarda olumlama yapılması amaçlanmıştır. Bu yolla toplum farkındalığının gelişeceği düşünülmüştür.

2.1.3. Sınıflandırma

Özel gereksinimli çocuklar kavramı; zihinsel yetersizlik, öğrenme bozukluğu, duygu ve davranış bozukluğu yaşayan, bedensel yetersizliği olan, konuşma ve dil bozukluğu olan, işitme, görme yetersizliği yaşayan ve üstün yetenekli çocuklar olarak sınıflandırılmıştır (Culatta ve Tompkins, 1999'dan aktaran Ersoy ve Avcı, 2001). Son zamanlarda özel eğitimle ilgili bireylerin sınıflandırma konusunda görüşleri farklılaşabiliyor. Her şeyden öte

sınıflandırmanın nasıl olmasından çok, özel gereksinimli bir çocuk için onu çok iyi tanımak ve eğitime odaklanmak temel anlayış olmalıdır (Dare ve O'Donovan, 1997).

2.1.4. Dünyada özel eğitimin tarihçesi

Antik çağ dönemlerinde, Yunan ve Roma uygarlıklarında engellilere yönelik tutum, bu bireylerin toplumdan ayrıştırılması yönünde olmuştur. Ayrıca eğilim, toplumsal ödevlerini gerçekleştiremeyecek olanların yok edilmesi, sömürülmesi, eziyet edilmesi yönünde olmuştur (Şahsuvaroğlu, 2019). Orta Çağ'da engellilik, Antik Çağ'a göre daha olumlu bakış açısı geliştirse de, şeytani ya da ilahi bir ceza olarak düşünölmeye devam edilmiştir. Orta Çağ'ın sonu ile Batı dünyasında, özellikle Avrupa'da engellilerle ilgilenmenin, eğitilmelerinin toplumun bir görevi bilinciyle faaliyet gösteren merkezlerin inşa edildiğı bir zaman olmuş; özel gereksinimli bireylerin ihtiyacı genellikle ebeveynler, komşular ve kilise tarafından karşılanmıştır. İspanyol keşiş Pedro Ponce de Leon, 16. yy'da İspanyol seçkinlerinin işitme yetersizliğı olan çocuklarına kendisinin geliştirdiğı yöntemlerle işaret dili eğitimi vermiştir. İşaret dilinin altyapısına katkı veren bu çalışma, bireylerin kendilerini basitçe anlatmalarını sağlamıştır (Marchal ve Tessier, 2017). Engellilerin yasal hakları ile ilgili önemli değışimler 20. yüzyılın ikinci yarısında görölebilmıştır (Çetin, 2016).

19. yüzyıl çalışmalarında Avrupa'da özel gereksinimli bireylerin eğitimi konusunda bireysel çalışmalar özel eğitim ve özel gereksinimli bireyler için önemli adımlar olmuştur. Bu dönemde Jean Marc Gaspard, Eduard Seguin, Thomas Hopkins Gallaudet ve Louis Braille gibi isimler önemli çalışmalarla özel eğitim alanına katkı sunmuşlardır (Güven, 2015). Eski dönemlerden itibaren engelli bireyler, geçinmek ve korunmak için başkasına bağımlı duruma gelen kişi, toplumun sırtından atılması gereken bir ağırlık olarak göröölürdü. Dünya'da zayıf, düşkün ya da sakat olarak isimlendirilen bu bireylerin özel ihtiyaçlarının olduğı gerçeğı 1800'li yılların sonlarında kabul edildi ve eğitim ile ilgili tedbirler alınmaya başlandı. İlk olarak 1870'lerde Paris'te, görme engelli bireyler için okul açıldı. Ardından Avrupa ve Rusya'da özel gereksinimli bireyler için okullar açıldı ve bu süreci Amerika Birleşik Devletleri'ndeki okulların açılması takip etmiştir (Cavkaytar, 2012).

Yirminci yüzyılın başlarında tıp, ruhbilim ve sosyal bilimlerdeki gelişmelere paralel olarak özel eğitim alanına giren kişilerle ilgili yapılan araştırmalar, sakat olan bireylerin rehabilitasyon süreci ve benzer problemler engelliler ile ilgili çalışmaların yapılmasının

kaçınılmaz olduğunu ortaya koymuştur. 1960'dan itibaren, özel gereksinimli çocukları diğer çocuklarla bir araya getirerek eğitime bakış açısı (kaynaştırma) ve en az kısıtlamış ortam anlayışı ortaya konmaya başlamıştır (Güven, 2015). ABD'nin özel eğitim ile ilgili kapsamlı ve ayrıntılı çalışmaları incelendiğinde 1975 yılında uygulanan ve 1990 yılında kapsamı genişletilen Özürlü Bireyler Yasası görülmektedir. Bu yasada 0-21 yaş arasındaki tüm bireylerin devlet okullarında ve kurumlarında ücretsiz olarak eğitim görme hakları güvence altına alınmıştır (Orhan ve Genç, 2015).

İngiltere'nin özel eğitimdeki sistematik çalışmalarının temeli için 1994 yılında uygulanan özel eğitim uygulama kılavuzu hazırlanmıştır. Bu kılavuzda tüm özel gereksinimli çocuklarla ilgili eğitsel düzenlemelere yer verilmiştir. İngiltere'de özel eğitim alanında yapılan son düzenlemeler ile özel gereksinimli çocukların eğitim ortamlarında, tipik gelişen çocuklarla bir arada olabileceğine dönük uygulamalara girişilmiştir (Kırcaali-İftar, 1998).

Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra Rus öğretmenleri özel eğitim alanındaki gelişmeleri yakalamak için Batı Avrupa ülkelerine ve ABD'ye gitmişlerdir. Rusya'da özel eğitim gereksinimi olan çocukların çok azı okulda eğitim görmekteydi. 2006 ve 2010 yılları arasında özel eğitim öğrencilerinin okullaşmasıyla ilgili sistematik standartlar alınmaya başlandı. Bu yıllarda tüm engel gruplarına dahil olan bireylerin eğitim hakkını güvence altına alan yoğun sağlık problemi yaşayan çocuklara yönelik özel federal devlet eğitim standartları projesi başlatıldı. Böylelikle Rusya'da özel eğitime gereksinim duyan bireylerin ihtiyaçlarını her boyutuyla ele almaya başlamış oldu (Vodonos, 2012).

İsveç eğitim sisteminde anasınıfı düzeyinde kaynaştırma gibi kavramlar kullanılmamakta ve özel gereksinimli çocuklar için farklı bir eğitim düzenlenmesi yapılmamaktadır. Öğrenciler kapsanarak bir arada ortak müfredattan faydalanırlar (Eroğlu ve Dikici Sığırtmaç, 2019). Dünyadaki özel gereksinimli çocukların eğitim anlayışının son yıllarına dikkat kesildiğinde özel eğitim biçiminin kaynaştırma-bütünleştirme ve hatta kapsayıcı eğitime doğru evrildiği görülmektedir. 1994 yılında imzalanan Salamanca Bildirgesi ile ilk defa eğitim sisteminin özel gereksinimli çocukları da kapsayacak bir şekilde dönüşüme uğraması fikri resmi bir boyuta taşındı ve bu anlayış 92 ülke tarafından kabul edildi. Finlandiya'da ise, "herkes için eğitim" anlayışı ile bütünleştirme esastır. Özel eğitim öğrencilerinin %98'i temel eğitim programını tamamlıyor ve sadece %2'si özel eğitim okuluna gitmeyi sürdürmektedir. İngiltere beş aşamalı bir özel eğitim ve değerlendirme, öğretim sistemi uygulaması yapmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise bütünleştirici eğitim anlayışı için bir hak mücadelesi yoluyla kapsayıcı eğitim anlayışı güçlenmiştir (ERG, 2012).

Avrupa da yapılan araştırmalarda çocukların ve gençlerin %90'ına yakınının kapsayıcı bir eğitimden faydalandığı ortaya konmaktadır (Ferguson, 2008). Özel gereksinimli çocukların farklı gruplarla bir arada eğitim almasından kapsayıcı eğitimden, belli bir grupla eğitim aldığı ortamlardan daha fazla faydalandıkları belirlenmiştir. Aynı zamanda bütün çocukların çeşitli düzenlemelerle aynı eğitimsel ve sosyal faaliyetlerde yer aldığı %100 kapsayıcı bir ortam oluşturmanın da zor olduğunu ortaya koyan çalışmalarda mevcuttur (Hannas ve Bahdanovich, 2016).

2.1.5. Türkiye’de özel eğitimin tarihçesi

Özel eğitimin iki yüzyıllık geçmişini ele alarak Türkiye’deki özel eğitim gelişmelerini değerlendirmek önemlidir. Kuşkusuz özel eğitime ihtiyacı olan bireyler bir anda belirmedi. Bu bireyler bazen ölüme terk edildi, bazen toplumdan uzaklaştırıldı (Cavkaytar, 2012). Bu olumsuzluklara rağmen Dünya’da özel gereksinimli bireylerin olduğu gerçeği yirminci yüzyılda kabul görürken, ülkemizin bulunduğu coğrafyada da özel eğitime ilişkin çalışmalar gecikmeli de olsa bu dönemlere denk gelmektedir. Türkiye’de özel gereksinimli bireylerin hakları yasalarla korunmuş ve bu bireylere yönelik faaliyetler tıbbi bakım ve yardım çerçevesinde sınırlı kalmıştır. Ayrıca özel gereksinimli bireylerin toplumda var oluş biçimi onların ihtiyaçları doğrultusunda değil toplumun sahip olduğu dini bakış açısı ve ahlaki tutumlar ile şekil bulmuştur (Karçkay 2002’den aktaran, Özgökçeler ve Alper, 2010).

2.1.5.1. Osmanlı döneminde özel gereksinimli bireylerin eğitimi

Osmanlı döneminde özel gereksinimli bireylerin eğitimi incelendiğinde, II. Abdülhamid döneminde ilk olarak sağır, dilsiz ve âmâ mekteplerinin açıldığı görülmektedir. Osmanlı döneminde Enderun mekteplerinde üstün zekalı çocuklara dönük eğitimin verildiği bilinmekte ve bu alanda en eski örnek olarak kabul edilmektedir (Güven, 2015). Osmanlı döneminde, öncelikle özel gereksinimli bireylerin korunması ve sonra da tedavi edilmesi yaklaşımı benimsenmiştir. Fakat erken dönemden itibaren eğitilmelerine dönük kurumsal oluşum görülmemektedir. İstanbul’da çağdaş anlamda bu bireylere yönelik eğitime ilişkin gelişmeler yaşanmazken, 1874’te Hidiv İsmail Paşa Kahire’da körler okulunu açmıştır.

Burada Arap harfleri braille işaretlerine dönüştürülmüştür. 1889 yılında İstanbul Ticaret Mektebine bağlı işitme yetersizliği bulunan çocuklara yönelik bir okul hizmete açılmıştır. Ayrıca iki yıl sonra bu okula körler okulu dahil olmuştur. Bu tarihten itibaren bu iki okul eğitime birlikte devam etmiştir. 1909'da Selanik'te sağır ve dilsiz okulu açılmıştır (Balcı, 2013). Osmanlı Devleti döneminde cumhuriyet döneminden önceye bakıldığında enderun mektepleri ile özel yeteneklilere, daha sonra işitme ve görme yetersizliği olan bireylere dönük çabalarla devam etmiş ve bu çabalar gelişerek zihinsel yetersizliği olan kişilerin eğitimlerine ön ayak olmuştur (Şahsuvaroğlu, 2019).

2.1.5.2. Cumhuriyet döneminde özel gereksinimli bireylerin eğitimleri

1921 yılında İzmir'de "Özel İzmir Sağır ve Körler Müessesesi" ismiyle okulun hizmete başlamıştır. Bu okul ilk önce Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı iken 1950'de çıkan bir kanunla Milli Eğitim Bakanlığı ile ilişkilendirilmiştir (Şahsuvaroğlu, 2019). Türkiye'de ikinci körler okulu 1954'te Gaziantep'te açılmıştır. Bu dönemdeki tüm körler okulu 1957-1958 öğretim yılında hazırlanan "Körler Okulu ve Yetiştirme Yurdu İç Yönetmeliğine" göre idare edilmektedir. İkinci sağır okulu 1944 yılında "İstanbul Özel Sağır Dilsiz ve Körler Okulu" olarak hizmete başlamıştır. 1974 yılında bedensel engelli çocuklar için Ankara Aydınlikevler'de okul açılmıştır. Ortopedik Özürlü Çocuklar Temel Eğitim Okulu ve Yetiştirme Okulu adını alan eğitim yuvasında eğitimin yanında çocukların fizik tedavileri, ameliyatları, suni organ takılması ve diğer tıbbi tedavileri de yapılmıştır (Çağlar, 1982).

Türk eğitim sistemine rehberlik kavramının girmesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra olmuştur. Bu yıllardaki programlarda, bireyler arası farklar, eğitim ve öğretimin bu farklılıklara göre uyarlanması ve eğitimin bireyselleştirilmesi olgusu ele alınmıştır (Cavkaytar, 2012). 1955 yılına ilişkin kayıtlar incelendiğinde, bu dönemde kurulan psikolojik servis merkezlerinin, Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinin kurulmasına ön ayak olduğu görülmüştür. Ayrıca, Ankara'da Yeni Turan ve Hıdırlık İlkokullarında bugünün özel eğitim sınıflarına örnek oluşturacak özel eğitim alt sınıfları açılmıştır (Özsoy, 1990).

İlk zamanlar, özel eğitim bölümü bakanlığın içinde oluşturulmuş bir birimden idare edilirken, 1980 yılında Özel Eğitim Genel Müdürlüğü olarak yapılanmış, 1983 yılında ise Özel Eğitim ve Rehberlik Dairesi Başkanlığına dönüştürülüp, faaliyetlerini gerçekleştirmiştir (Güven, 2015). 1987 yılında özel eğitimi de içine alan 3360 sayılı kanunla

birtakım düzenlemeler getirilmiştir (Ataman, 2005). Tüm yetersizlik türlerine yönelik çalışmalar 1990'lı yıllarda dikkat çekmektedir. Ayrıca 1992-1993 eğitim öğretim yılında, 12 pilot ilde kaynaştırma-bütünleştirme eğitimin yaygınlaştırma çalışmaları 88 pilot okulda yürütülmüştür. Çalışma kapsamında çocuklara, ailelere ve öğretmen ve idarecilere kaynaştırma eğitimi verilmiştir (Kargın, 2003'ten aktaran Özdemir, Çifci ve Sayan, 2022).

Türkiye'de 1997 tarihinde 23011 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 573 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile özel eğitim ve özel gereksinimli bireylerin eğitiminin çerçevesi ortaya konmuştur (Güven, 2015). Seksenli yıllarda yükseköğretimin yeniden yapılandırılması ile üniversitelerin eğitim fakültelerine özel eğitim bölümü açılmaya başlanmıştır. İlk olarak Anadolu Üniversitesi özel eğitim bölümü açarak özel eğitim öğretmeni yetiştirmeye başlamıştır. Daha sonra onu Gazi Üniversitesi izlemiştir. Bu öğretmenlerin özel eğitim okulu ve özel eğitim sınıflarında görev almasıyla, özel eğitim hizmetlerinin niteliğinde ciddi artma olmuştur (Özyürek, 2012). Türkiye özellikle 1990'lı yıllardan sonra özel gereksinimli bireylere yönelik politika belirleme, güçlü mevzuatlar oluşturma çalışmalarını arttırmıştır. Bu çalışmalara bakıldığında 1997 yılında Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın kurulması, 1999 yılında ilk "Özürlüler Şûrası"nın yapılması ve kanun hükmünde kararnamelerin çıkarılması faaliyetleri öne çıkmaktadır (Özgökçeler ve Alper, 2010).

573 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve arkasından 18 Ocak 2000 tarihinde yayınlanan "Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği" özel eğitim ihtiyacı olan kişilere hizmet sağlamak için yürürlüğe konmuştur. Ayrıca bu düzenlemede özel gereksinimli bireyler için eğitim düzenlemeleri ifade edilmiş, kaynaştırma yaklaşımının bütün boyutları ortaya konmuştur. Ayrıca bu öğrencilere yönelik bireyselleştirilmiş eğitim programının hazırlanması da aynı düzenlemede belirtilmiştir (Şahsuvaroğlu, 2019). Özetle, 573 sayılı "Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ve bununla ilişkili çıkarılan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ile 2005 yılında düzenlenen 5378 Sayılı "Engelliler Hakkında Kanun" düzenlemeleri dikkat çekmektedir.

Türkiye'de de ilerleme kaydeden özel eğitim uygulamaları özel gereksinimli çocukların bütünleştirme kaynaştırma uygulamalarına önem vermektedir. Bu kapsamda MEB hem erken çocukluk dönemi hem de okul öncesi dönemindeki özel gereksinimli çocuklar için, 2018 yılında yapmış olduğu çalışmalar ile "Erken Çocukluk Özel Eğitim Öğretim Programı" ve "Okul Öncesi Özel Eğitim Öğretim Programı" hazırlamış ve ayrıntılı bir kılavuz yayınlamıştır (Tomris ve Çelik, 2021). 2018 yılında yayınlanan Özel Eğitim Yönetmeliğinde

tam zamanlı kaynaştırma bütünleştirme uygulamalarının esasları okul öncesinden lise kademesini kapsayacak boyutta ortaya konmuştur. Ayrıca 3 Aralık 2022 tarihinde MEB kaynaştırma ve bütünleştirme eğitiminde eğitim hizmetlerinin niteliğini arttırmak için “Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Uygulamaları Ulusal Eylem Planı” nı yayınlamıştır. Bu eylem planında faaliyetler ve göstergeler, “Eğitim Öğretime Erişim”, “Eğitim ve Öğretimde Kalitenin Arttırılması”, “Farkındalık ve Tutum Arttırma” ve “Yasal Düzenlemeler” başlıklarıyla ortaya konmuştur.

2.1.6. Özel eğitim öğrencilerinin eğitim düzenlemeleri

İnsan gelişiminin temel ilkelerinden birisi bireysel farklılıklarıdır. Özel eğitim gereksinim olan kişiler bireysel farklılıklarından dolayı normal bireylerin eğitim modellerinden tamamen faydalanamazlar. Eğitimde fırsat eşitliği ilkesinden hareketle özel eğitim gereksinimi olan bireylerin eğitimi biçimlendirilmiştir. Özel eğitim gereksinimi olan bireylerin eğitimleri, normal okullardaki normal sınıflarda akranlarıyla bir arada kaynaştırma eğitimi yoluyla, normal okullar bünyesinde açılan özel eğitim sınıflarında ve aynı yetersizlik gruplarından oluşan çocukların birlikte eğitim aldıkları ayrı özel eğitim okullarında devam ettirilmektedir.

2.1.6.1. Türkiye’de özel eğitim uygulamaları

I. Özel Eğitim Uygulamaları Ayrı Okullar

- a) Görme Engelliler İlköğretim Okulları (Gündüzlü-Yatılı)
- b) İşitme Engelliler İlköğretim Okulları/Liseleri (Gündüzlü-Yatılı)
- c) Bedensel Engelliler İlköğretim Okulları (Gündüzlü-Yatılı)
- d) Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulları (Gündüzlü)
- e) Eğitim ve Uygulama Okulları (Gündüzlü)
- f) Bilim Sanat Merkezleri
- g) Hastane Okulları

II. Normal Okullarda Özel Eğitim Uygulamaları

Türkiye’de, özel gereksinimleri olan çocuklar akranları ile birlikte, gerekli destek hizmetlerin alınmasıyla tam zamanlı olarak en az kısıtlayıcı eğitim ortamında olan genel eğitim sınıflarında eğitim görmektedirler. İlkokul ve ortaokul müfredatını akranları ile birlikte takip edemeyecek durumda olan özel gereksinimli çocuklar için ise özel eğitim sınıfı uygulaması yapılmaktadır. Normal okullarda özel eğitim uygulamaları: a-Kaynaştırma ve b-Özel Eğitim Sınıfı olarak iki türde yer almaktadır.

Türkiye’de, 2021-2022 yılı özel gereksinimli öğrencilere ilişkin okul türü, okul sayısı, öğrenci sayısı ve öğretmen sayıları Tablo 1’de verilmiştir (MEB, 2022).

Tablo 1

2021-2022 Yılı Özel Gereksinimli Öğrencinin Okul Türü, Okul Sayısı, Öğrenci Sayısı ve Öğretmen Sayısı Bulguları

Okul Türü	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
Bünyesinde Anasınıfı Olan Özel Eğitim Okulu	166	1585	351
Kaynaştırma Eğitimi (Anaokulu)	-	1830	-
İlkokul (İşitme Engelliler)	32	673	237
Ortaokul (İşitme Engelliler)	32	920	451
İlkokul (Görme Engelliler)	18	463	193
Ortaokul (Görme Engelliler)	18	566	322
İlkokul (Bedensel Engelliler)	2	219	36
Ortaokul (Bedensel Engelliler)	2	217	43
İlkokul (Hafif Düzeyde Zih. Eng.)	32	859	207
Ortaokul (Hafif Düzeyde Zih. Eng.)	36	1243	506
Özel Eğitim Uyg. Okulu (I. Kad.)	362	11351	2960
Özel Eğitim Uyg. Okulu (II. Kad.)	359	10283	3564
Özel (Özel) Eğitim İlkokulu	17	50	165
Özel (Özel) Eğitim Ortaokulu	7	37	15
Özel Eğitim Sınıfı (İlkokul)	-	30236	-
Özel Eğitim Sınıfı (Ortaokul)	-	24939	-
Kaynaştırma Eğitimi (İlkokul)	-	129637	-
Kaynaştırma Eğitimi (Ortaokul)	-	154617	-
Özel Eğitim Meslek Lisesi (Bedensel Eng.)	1	62	32
Özel Eğitim Meslek Lisesi (İşitme Eng.)	20	1045	485
Özel Eğitim İş Uyg. Okulu (III. Kad.)	292	12164	4429
Özel Eğitim Mesl. Eğitim Okulu (Görme Eng. III. Kademe)	2	36	15
Özel Eğitim Mesl. Eğitim Okulu (Zihinsel Eng. III. Kademe)	187	13368	3730
Kaynaştırma Eğitimi (Ortaöğretim)	-	71235	-
Toplam	1585	467 635	17 741

(MEİ, 2021-2022).

Tablo 1 incelendiğinde en fazla okul sayısının 1013 ile özel eğitim uygulama okulları alanında olduğu görülmektedir. Öğrenci sayıları incelendiğinde, en fazla öğrenci sayısının 357 319 ile kaynaştırma eğitime dahil olan öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Buna karşın en az öğrenci sayısının ise, 36 ile görme engelliler özel eğitim mesleki eğitim okulları olduğu görülmektedir. Ayrıca öğretmen sayıları incelendiğinde, özel eğitim alanında en fazla görev yapan öğretmen sayısının 4429 ile özel eğitim iş uygulama okullarında olduğu görülmektedir. En az öğretmen sayısı ise 15 ile görme engelliler özel eğitim mesleki eğitim okullarında görülmektedir.

2.1.7. Engelli oluş sebepleri

Engellilik, insanların birtakım problemler yaşamalarına ve genellikle kısıtlı bir hayat yaşamalarına sebep olur. Engellilik çok çeşitli ama çoğunlukla önlenabilir sebeplere bağlı olarak meydana gelmektedir. Engelliliğe sebep olan etkenlerin bilinmesi engelliliğin önlenmesi için son derece önemlidir. Bu perspektifte, engelliliğin sebeplerini üç grupta incelemek mümkündür. Bunlara aşağıda yer verilmiştir (Lüle, 2008):

Doğum Öncesi Sebepler: Annenin sistemik hastalıkları, kan uyuşmazlığı, metabolik bozukluklar, sık ve çok doğum, akraba evlilikleri, psikolojik sorunları, kullandığı ilaçlar, gebelik sırasında geçirilen hastalıklar, travmalar, kromozom anomalileri, x-ray ve radyasyon etkisi, sağlıklı ve yeterli beslenmeme hali doğum öncesi sebepler sayılabilir.

Doğum Sırası Sebepler: Sağlığa uygun olmayan doğum koşulları, zedelenmeler, zor ve riskli doğum gibi etkenler de doğum sırası sebeplerdendir.

Doğum Sonrası Sebepler: Doğum sonrasındaki sebepler beslenme bozuklukları, ihmal, istismar, kazalar, çocuğun geçirdiği hastalıklar olarak ifade edilebilir (Güven, 2015).

2.1.8. Özel gereksinimli bireyler ve yetersizlik türleri

Özel gereksinimli bireylerin eğitsel programlarını tasarlayabilmek, ihtiyaçlarını sağlıklı bir şekilde belirlemek ve doğru bir tanılama yapmak için ortak özelliklerine ve ihtiyaçlarına göre bir sınıflandırma yapılmıştır. Yapılan sınıflandırma şöyledir (MEB, 2020).

2.1.8.1. Zihinsel yetersizliği olan bireyler

Zihinsel yetersizlik bilişsel işlevlerde bulunma hali ve uyumsal davranışlarda ortaya konan durumlarda anlamlı biçimde sınırlılıkların görüldüğü, zihinsel, sosyal, duygusal ve uyumsal yetilerde beliren, 18 yaşına kadar ortaya çıkan bir durumdur (Melekoğlu, 2019, s. 8). Zihin yetersizliği olan kişilerin yaygınlık miktarı ortaya konurken kullanılan yöntem zeka testleridir. Bu ölçümler dikkate alınarak yapılan düzenlemede nüfusun yaklaşık %3'ü zihin yetersizliği olan kişilerden oluşmaktadır. Bu oranın %2,3'ü hafif düzey, %0.6'sı orta düzey ve %0.1'i ağır ve çok ağır düzey zihin yetersizliği olan kişilerdir. Zeka testinin yanında uyum ölçütü de düşünüldüğünde nüfusun %1'i zihinsel yetersizliği olan kişiler olarak ifade edilmektedir (Özokçu, 2013).

Yapılan tanımlarda zihinsel yetersizlik alanında zihinsel işlevler (zeka) uyumsal davranışlar ve destek sistemleri olmak üzere üç temel nokta üzerinde durulmaktadır. Bunlar aşağıda verilmiştir (Bozkurt, 2014):

Zihinsel İşlevler: Zihin yetersizliği, bilişsel fonksiyonlarda anlamlı düzeyde normalin altında olma halidir. Zihin yetersizliği olan bireylerde bilişsel ilerleyişin daha yavaş ve daha geç olduğu ortaya konmuştur (Angelka ve Goran, 2018). Bunu tespit etmek için zeka testleri yapılmaktadır. Zeka testlerinde normal zeka bölümü puanı ortalama 100 olarak ortaya konmaktadır. Zihin yetersizliği olan bireyin zeka düzeyi 70 puanın altındadır (Bozkurt, 2014).

Uyumsal Davranışlar: Uyumsal davranışlar kişilerin hayatlarında kullandıkları günlük yaşam uyum becerileridir. Zihinsel yetersizlik yaşayan kişiler, bilişsel faaliyetlerindeki problemlerden dolayı yeni ortamlarda gerekli becerileri sergilemede isteksizlik ve uyum sağlamada zorluk yaşarlar. Bu davranışlar, geliştirilmiş çeşitli uyumsal davranış ölçekleri ile ortaya konmaktadır. Günlük yaşam uyumsal davranışları; yemek yeme, kişisel öz bakım, ulaşımı kullanabilme, telefonu kullanma, parayı kullanma, rutinlerin olması gibi beceriler örnek verilebilir (Tekinarslan, 2012).

Destek Sistemleri: Doğal destek, rastlantısal destek, genel destek ve özel destek olmak üzere bu dört alanda zihinsel yetersizlik yaşayan kişilere destekte sağlanabilir.

- Doğal Destek: Bireyin günlük yaşamında bulunduğu ortamlardaki kişilerin verdiği destektir.
- Rastlantısal destek: Davet şeklinde bulunulan yeni bir ortamda sunulan destek biçimleridir.
- Genel Destek: Herkese ulaştırılacak hizmetler ile sağlanan desteklerdir.
- Özel Destek: Özel eğitim destek hizmetleri, erken dönemde verilen özel eğitim ve rehabilitasyon gibi verilen uzman destekleridir (Cavkaytar ve diğerleri, 2014).

Zihinsel Yetersizliğin Sınıflandırılması: Zihinsel yetersizliğin belirlenmesindeki zorluk, sınıflama ve derecelenmesinde de görülmektedir. Çünkü insan zekasının ölçülmesi güçtür. Zekâ kavramının toplum, kültür ve çevre koşulları ekseninde farklılık göstermesi somut ölçümü zorlaştırmaktadır (İçağasıoğlu, 2002). Zihinsel yetersizliği olan kişilerin aynı nitelikleri gösteren homojen bir grubu oluşturmamaları, bireysel farklılıklar göstermeleri gerçeği, onların sınıflandırma ihtiyacını ortaya koymaktadır. Zihinsel yetersizliğin sınıflanması ile ilgili farklı yaklaşımlar söz konusudur. Psikolojik ve eğitsel sınıflama göz önüne alınarak kişilerin zeka bölümü belirlenir. Psikolojik sınıflama açısından zihinsel yetersizlik hafif, orta ve ağır şeklinde açıklanırken eğitsel sınıflamada ise eğitilebilir, öğretilebilir ve biçiminde açıklanmaktadır (Kaymaz, 2015). Zihin yetersizliği bulunan bireylerin zihin yetersizliğinin derecesinin yanında, tanı aldığı yaş, eğitime başladığı dönem, aldığı eğitimin kalitesi, zamanı, ebeveyn desteği gibi pek çok etkenler süreci olumlu ya da olumsuz etkiler (Galevska, 2006). Hafif, orta ve ağır ve çok ağır kavramları zihin yetersizliğinin seviyelerini ifade etmek için kullanılmaktadır.

1. Hafif düzeyde zihinsel yetersizlik gösteren bireyler: Okulun başlamasından itibaren hafif düzeyde zihinsel yetersizliği yaşayan çocukların destek ihtiyaçları belirginleşmektedir (Özyürek, 2012). Bu bireyler RAM'dan alınan eğitsel raporu ile birlikte hazırlanan BEP ile tipik gelişen akranları ile beraber eğitim alabilmekte veya özel eğitim sınıflarında eğitim görmektedir (MEB, 2020).

2. Orta Düzeyde Zihinsel Yetersizlik Gösteren Bireyler: Orta ağır düzeyde zihinsel yetersizlik gösteren bireyler erken çocukluk ve okul öncesi döneminden itibaren gelişimlerinde gerilikler yaşamaktadır. Bu gerilikler zaman ilerledikçe daha da artmakta ve

bu zorluklara davranış problemleri de eşlik edebilmektedir (Sucuoğlu, 2007). Bu bireyler eğitimlerini özel eğitim sınıflarında almaktadırlar.

3. *Ağır ve Çok Ağır Düzeyde Zihinsel Yetersizlik Gösteren Bireyler:* Ağır ve çok ağır düzeyde zihin yetersizliği, doğum esnasında veya doğumun hemen ardından anlaşılabilmektedir (Eripek, 2009). Hareket becerileri sınırlı olan çok ağır düzeyde zihinsel yetersizlik gösteren bireyler, ihtiyaçlarını kendi başlarına karşılayamazlar (Eripek ve Vuran, 2012). Başka sağlık sorunları da yaşayan bu bireylere, sinir sistemlerindeki yoğun yetersizlikleri de eşlik etmektedir.

2.1.8.2. Görme yetersizliği olan bireyler

Görme yetersizliği kişinin görme kapasitesinin belli bir miktar ya da tam anlamıyla yetersizlik yaşaması sebebiyle eğitsel performansının ve sosyal uyum becerilerinin olumsuz açıdan etkilenme halidir (Güven, 2015, s. 60). Eğitsel tanıma göre kör, görme özelliği açısından ağır derecede kayıp yaşamış bireylerdir. Görme yetersizliği olan bu bireylerin öğretimi dokunarak okuduğu kabartma yazısıyla ve konuşan kitaplarla gerçekleşir. Az gören bireyler ise yazılı materyalleri büyüteçler ve yazı puntolarının büyütülmesiyle okuyabilirler (Özyürek, 1996).

Yasal tanım, görme yetersizliği bulunan bireylerin yasal imkanlardan faydalanıp faydalanamayacağına karar verirken kullanılır. Söz gelimi görme yetersizliği bulunan öğrencilerin özel eğitim okullarına yönlendirilip yerleştirilirken bu tanımdan yola çıkılır. Kör ve az görenin yasal tanımı incelendiğinde görme engeli olan bireyin mevcut görme kalıntısından nasıl faydalanması ile ilgili açıklamalar bulunmamaktadır (Çakmak, 2011). Yasal tanım öğrencinin eğitim ihtiyaçları ile ilgili yeterli bilgi vermediği için eğitsel tanımlara yer verilmektedir (Gürsel, 2012). Eğitsel tanım incelendiğinde hem körlüğün hem de az görenin arta kalan görme duyularının hangi materyallerle desteklenmesine ilişkin ifadeler bulunmaktadır (Çakmak, 2011). Türkiye’de görme yetersizliğinden etkilenmiş öğrenciler, görme engelliler yatılı okullarında, özel eğitim sınıflarında ve genel eğitim uygulamalarının yapıldığı sınıflarda eğitim görmektedirler.

2.1.8.3. İşitme yetersizliği olan bireyler

İnsanların düşünebilme, düşündüğünü karşısındakine aktarabilme becerisi, sosyal hayatın oluşmasının temelidir. Bireyin davranışı ile sesi arasındaki bağa bakıldığında, işitmenin kişinin uyum becerileri edinmesinde yeri önemlidir (Mert, 2005).

İşitmenin gerçekleşebilmesi bazı koşullara bağlıdır. Bunlar:

- a) Sesi var oluşu,
- b) Kulağa gelen ses,
- c) Mevcut sesin insan kulağına ulaşabilecek seviyelerde olması,
- d) Sesi kulaktaki ilgili bölümlerden geçmesi,
- e) Sesi kulak merkezince anlaşılması için işitme merkezine gelmesi. Bu işlevlerden birinde yaşanacak olumsuzluklar işitme yetersizliğinin oluşmasının sebep olmaktadır (Gültekin, 2012).

İşitme yetersizliği, kişinin işitme kurgusunda meydana gelen bir problem sebebiyle günlük yaşamında sözlü dili etkili bir şekilde kullanamaması olarak ifade edilir (Sarp, 2013). İşitme yetersizliğinin sınıflandırılması farklı biçimlerde ifade edilmektedir. İşitme kaybının biçimi, boyutu ve derecesi, kaybın olduğu yaş, çocuğun zihinsel gelişimi, bireyin ve çevrenin yetersizliğe karşı tutumu gibi birçok etken işitme yetersizliği olan bireylerin sorunlarının oluşumunu ve derecesini etkilemektedir (Avcıoğlu, 2012).

2.1.8.4. Bedensel yetersizliği olan bireyler

Bedensel yetersizlik, kişinin eğitsel performansının ve uyumsal becerilerinin iskelet sistemi, kas ve eklemlerdeki hastalık, bozukluk ve yetersizlik sebebiyle olumsuz yönde etkilenmesi durumu olarak ifade edilir (Tonak, 2014). Bu yetersizliği yaşayan engel grubundaki bireyler yürüme hali ve hareketlilik, oturma ve ayakta durma, ellerin ve kolların kullanımı, kas kontrolü gibi eylemleri gerçekleştirememektedir (Shpigelman ve Gill, 2014).

Dünya Sağlık Örgütü, bedensel yetersizlik grubunu, doğuştan veya sonradan meydana gelen kas-iskelet-sinir sistemi ilgili hastalık veya yaralanmaların sebep olduğu kayıplara bağlı olarak fiziksel becerilerini çeşitli derecede kaybeden, toplumsal yaşam ve uyum becerilerini

ve günlük ihtiyaçlarını gidermede sorunları olan sağlık, rehabilitasyon ve özel eğitim hizmetlerine muhtaç kişiler olarak ifade eder. Bu yetersizliği yaşayan çocuklarda okula devam etmede sorunlar yaşanabildiğinden, eğitim ortamlarında fiziksel açıdan düzenlemeye, materyal ve içerik düzenlemesine gidilir. Bu ocuklarda bedensel yetersizliğe, zihinsel ve uyum sorunu gibi ek yetersizliklerde eşlik edebilir. Bu sebeple eğitimler disiplinler arası yaklaşma modeliyle gerçekleştirilmelidir (Kobal, 2005).

2.1.8.5. Otizm spektrum bozukluğu gösteren bireyler

Otizm, beyindeki gelişimsel bozukluk olup sosyal etkileşimi bozan birtakım davranış belirtileri ile bilinir. Bireyin bütün hayatına etki eden bu durum otizm spektrum bozukluğu veya otizm yelpazesi olarak ifade edilir (Korkmaz, 2015, s. 83). Sosyal iletişim ve etkileşimde bozulmalar, tekrar eden ve örüntülü işlevselliği düşük davranışlar ve takıntılı ilgilerin eşlik etmesiyle meydana gelen karmaşık bir bozukluktur (uhadar, 2019, s. 111).

Otizm spektrum bozukluğu erkeklerde kızlara göre 3,5-4 kat daha fazla rastlanmaktadır. Bu durumun sebepleri tam olarak açıklanamamakla birlikte erkeklerdeki beyin yapısından kaynaklı otizm spektrum bozukluğunun erkeklerde daha fazla görülüyor olabileceği ifade edilmektedir (Dikmen, 2011). Yapılan alışmalar, kızlarda az görülüp ve daha fazla bilişsel geriliğin yaşandığını ortaya koymaktadır (Carpenter, Boan, Wahlquist, Cohen, Charles, Jenner ve Bradley, 2016).

Günümüzde birçok ülkede ölçüt alınan, American Psychiatric Association (APA), otizmi üç alanda ortaya koymaktadır:

1. Toplumsal Etkileşim Bozukluğu: Sosyal alandaki ilişkilerin bozulması sonucunda toplumsal uyum becerilerinin nitelik açısından bozulmasıdır.
2. İletişimde Bozukluğu: Hem sözlü hem de sözlü olmayan alanda yaşanan iletişim bozukluğudur.
3. Davranışsal ve Rutin Bozukluğu: Sınırlı ilgi ve etkinlikler; basmakalıp ya da tekrarlayıcı hareketlerde bulunma durumudur. Otizm spektrum bozukluğu tanısı olan bireyler belirgin biçimde sosyal etkileşim, iletişim ve davranış, uyum becerilerinde yetersizlikler ve sınırlılıklar yaşar (Persson, 2000).

Sosyal Etkileşimde Bozukluk: Otizm tanısı alan çocuklar belirgin biçimde sosyal iletişim becerilerinde yetersizlik yaşarlar. Bu alanda yaşadıkları sosyal beceri yetersizlikleri; göz temasından kaçınma, jest ve mimik kullanma ile taklit becerisi eksikliği, oyun oynama ve kurma yeteneğindeki kısıtlılıktır (Prizant ve Wetherby, 1993). Otizm tanılı çocuklar ebeveynlerine ve çevrelerine karşı genellikle ilgisizdirler. Öyle ki ebeveynlerinin yakınlaşmasını, uzaklaşmasını ve hatta varlığını ve yokluğunu önemsemezler. Bunun yanında sosyal çevresindeki tüm bireyleri yokmuş gibi davranarak, onlarla iletişime geçmez ve ilişki kurmazlar. Bu çocukların sosyal etkileşimdeki yetersizlikleri, yakınında insan yokmuş gibi boşluğa bakmaları, akranları ile iletişime geçmemeleri, başkalarının duygularını hissedememeleri, çevresine ve en yakınlarına karşı ilgisiz olup yalnız kalma eğiliminde olmaları gibi tutumlarla ifade edilir (Kırcaali-İftar, 2005).

İletişimde Bozukluk: Üç yaşına kadar normal gelişim gösteren çocuklar dil gelişimi için ön koşul basamakları beklendik biçimde tamamlarlar. Doğduktan sonra yüzlerinde gülümseme görünür, 2-3 aylık olduklarında çevreye gülümserler. 3 ve 4 aylık dönemlerinde agulama ve esneme davranışı gösterirler. Bir yaşına gelene kadar belli birkaç kelime söyler ve seslenildiğinde adına tepki verirler. Hoşlanmadıklarını reddeder, istedikleri nesneleri gösterirler. Buna karşın otizm tanılı çocuklarda bu davranışların görülmediği ifade edilmektedir (Fazlıoğlu ve Yurdakul, 2005).

Tipik gelişen çocuklar yaşamın başlarında başkasının bakışlarını izleyebilmekte ve neye baktığını kavrayabiliyorken, otizm spektrum bozukluğu tanısı olan kişiler bu hareketleri geç uygulamakta ya da hiç yapamamaktadırlar. Bu konudaki yetersizliklerinin altında içsel motivasyonlarının olmadığı ifade edilir (Hurwitz ve Watson, 2016). Otizm tanılı bireyler erken gelişim döneminde sözel ve sözel olmayan iletişim biçimlerin kullanmada yetersizlik ve isteksizlik yaşarlar (Aydın, 2003). Otizmlili çocukların iletişim alanında yaşadığı problemler oyun oynama becerilerini de etkilemektedir. Oyuncaklarını onların işlevine uygun olarak kullanıp, onlarla oynayamazlar. Oyuncakları atma, yuvarlama, döndürme gibi amaçsız davranışlar göstermektedirler. Oyuncaklarla nasıl oynayacaklarını bilmezler. Yaşıtlarının oynadıkları oyunlarla ilgilenmezler. Hayali oyun, sembolik oyun ve işlevsel oyunlarda oyun oynamayı beceremezler ya da akranlarını daha geriden takip ederler (Kırcaali-İftar, 2005).

Davranış ve Rutinlerde Bozukluk: Otizm tanısı alan çocuklar günlük rutinlerinin bozulmasını istemezler. Okula giderken her zaman aynı yolu kullanmak, aynı parka gitmek, aynı tür aktiviteleri gerçekleştirmek gibi takıntı olarak tanımlanan davranışları sergiler. Bu

rutinlerdeki aksaklık onları öfkelenendirir hatta sinir krizi geçirmelerine sebep olabilir (Korkmaz, 2015).

Otizmlı çocuklar çoğunlukla kendilerini uyan, parmak ucunda yürüme, el sallama ve çırpma, koklama gibi davranışları sergiledikleri görülmüştür. Bu davranışların duyusal geribildirim işlevi için gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu davranışların olması, çocukların bakım ve eğitim sürecinin sağlıklı ilerlemesini zorlaştırmaktadır (Bodur ve Soysal, 2004). Otizm spektrum bozukluğu olan bireylerin uyum, beceri ve davranışları değerlendirildiğinde günlük yaşam faaliyetlerini gerçekleştirmek için kavramsal, sosyal ve uyumsal yaşam becerilerinde zorluk yaşadıkları ortaya konmuştur (Gallo, 2010). Otizm tanılı bireylerin bağımsızlık ve sorumluluk kazanması için uyumsal davranışları edinebilmesi çok önemlidir (Boşnak, 2019).

2.1.8.6. Özel öğrenme güçlüğü olan bireyler

Özel öğrenme güçlüğü, zekâsı normal aralıktaki bireylerin, yapılandırılmış testlere göre zekâ seviyesi, yaşı ve eğitimi göz önünde tutulduğunda okuma, yazma ve aritmetik becerileri düzeyinin beklenenin anlamlı düzeyde altında olması ile tanımlanabilen bir zorluktur. Karma bir bozukluk olduğu için her kişide tüm özellikleri görülmeyebilir bu sebeple birden fazla alt başlığa sahiptir (APA, 2001). Öğrenme güçlüğü çeken bireyler okuma-yazma, dinleme, konuşma, düşünme, aritmetik problemleri çözme gibi alanların birinde ya da birkaçında yetersizlik yaşarlar (Özyürek, 1996).

Alanyazın gözden geçirildiğinde, öğrenme bozukluğu olan bireylerin, normal ve normalin üstünde zekalarının olduğu, tipik bir patolojik beyin hastalığının olmadığı fakat kendini organize etme, sosyal duyuş ve iletişim alanlarında zorluklar yaşayabildikleri ve okulda akademik başarısızlık yaşadıkları ifade edilebilir (Korkmazlar 2015, s. 108). Araştırmacılar özel öğrenme güçlüğüne daha çok şu şekilde gruplandırmışlardır: (1) Disleksi: okuma, heceleme ve yazmaya dair problemler yaşanması;(2) Diskalkuli: Sayılarla hesap işlemi ve aritmetik becerilerde zorluk;(3) Disgrafi: El yazısında beklenen düzeyde performansın olmaması ve okunamayan yazım olarak ortaya konmuştur (Polat, 2013).

2.1.8.7. Dil ve konuşma güçlüğü olan bireyler

Konuşma, sözel dilin sese dönüştürülmüş hali olarak ifade edilir. Konuşma eylemi çocukta fizyolojik, psikolojik ve nöro-fizyolojik bir gelişimle gerçekleşir. Duyusal gelişim, diğer gelişim alanları ile paralel olarak gelişir. Bu gelişim alanlarında gerçekleşecek bir aksaklık veya gelişim geriliği konuşma bozukluğu olarak adlandırılır (Maviş, 2012). Bu yetersizliği yaşayan bireylerin sözlü iletişiminde aksaklıklar görülür, kişiler dili iyi kullanamaz, konuşmayı edinmede zorluk yaşar. Bundan dolayı eğitsel performans ve sosyal uyumu bu durumdan olumsuz etkilenir (Güven, 2015, s. 60).

Bireyler arasındaki iletişim konuşulan sözcüğü anlama ve konuşma yeteneklerine bağlıdır. Konuşma becerilerindeki eksiklik kişiler arasındaki iletişimi engeller. Konuşma bozukluğunun farklı biçimleri vardır. Hiç konuşamamaktan sadece belli kelimeleri çıkarmada güçlükler kadar farklılaşan düzeyde gerçekleşir. Konuşma bozukluğu, işitme ve zihin yetersizliği ve beyinsel inmel gibi diğer yetersizliklerden etkilenmiş çocuklarda da meydana gelir (Özyürek, 1996). Dil-konuşma bozukluğu olan çocukların genel özelliklerine bakıldığında; işitsel bilgileri ve görsel bilgileri işlemlemede, bilişsel işlemleri yapmada ve yorumlamada, bilgileri uzun süreli bellekten çağırmada, fonolojik bilgileri biriktirmede ve motor planlama becerilerini sergilemede zorluklar yaşadıkları ortaya konmaktadır (Şanverdi, 2021).

2.1.8.8. Duyusal, davranışsal ve sosyal uyum güçlüğü olan bireyler

Duygu ve davranış bozuklukları tanımı, akademik performansı olumsuz etkileyen duygusal ve davranışsal tepkiler ile betimlenen bir yetersizliktir. Duygu ve davranış bozukluğu diğer bozukluklarla beraber görülebilir. Duygu ve davranış bozukluğu, tek bir sebeple açıklanamayan, farklı faktörlerin birbirlerini etkilemesi sonucunda ortaya çıkan bir bozukluktur. Nedensel faktörler; a) Biyolojik faktörler, b) Aile ile ilgili faktörler ve c) Okul ile ilgili faktörler olarak incelenebilir. Duygu ve davranış bozukluğu gösteren bireylerin tanı koşullarının ve yaygınlığının ülkeler arasında değişmesi, bu özelliklerin toplumun kabulleri arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Özdemir, 2012). Türkiye’de duygu ve davranış bozukluğu yaşayan bireylerin görülme sıklığına ilişkin kesin bilgi olmamakla birlikte tanının görülmesine ilişkin veriler okullardan gelen araştırmalar ve hastanelerin

çocuk ve ergen psikiyatri bölümlerindeki dosya incelemelerinden alınmaktadır (Aras, Ünlü ve Taş, 2007).

2.1.8.9. Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu gösteren bireyler

Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, 7 yaştan önce başlayan, kişinin gelişim düzeyine uygun olmayan, dikkate odaklanma ve devam ettirme, aşırı hareketlilikle belirgin hayatı boyunca devam eden bir problemdir. Bu bireylerde dikkat süresinde kısalık, kendini kontrolde zorluk yaşama, davranış ve uyumda dürtüsellik, huzursuzluk hali görülmektedir (MEB, 2005). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu tanısı olan çocukların düzenleme becerilerindeki sınırlılığı, güdülenme, motivasyon süreçlerinde zorluklarının olması nörobiyolojik süreç olarak değerlendirilir. Bu biçim tanıya çerçeve çizme bakımından önemlidir. Aynı zamanda bu bakış açısı davranış problemlerine zeka yetersizliği ve hastalıklardan farklı olarak yaklaşım gösterilmesi gerçeği bakımından yol göstericidir (Soysal-Acar, Sayar, Tan ve Gücüyener, 2015).

2.2. Aile ve özel gereksinimi olan bireye sahip aile

2.2.1. Aile

Toplumun en küçük birimi olan aile insan hayatında önemli bir konuma sahiptir (Bulut, 1990). En küçük toplumsal birim olarak açıklanan aile, bireylerin dünyaya gelip büyüdüğü ya da hayatlarının önemli bir bölümünü geçirdikleri bir sosyal oluşumdur (Cavkaytar, 2018, s. 5). Ebeveynlerin ailede sevgi ve saygı iklimini oluşturmak, çocuklarına güvenli bir ortam oluşturma gibi temel sorumlulukları vardır. Çocuğun büyüme dönemlerinde uygun çevre koşullarının ve ortamın hazır edilmesinde ailenin önemli bir görevi vardır (Varol, 2010).

Bütün çocuklar ailelerini etkilemekte ve ailelerinden etkilenmektedir. Çocukların eğitim hayatlarındaki başarıları sadece okuldaki performanslarına bağlı değil, ailelerinin gösterdiği ilgi, katılım ve ebeveynlik rolleri ile ilişkilidir. Ailenin çocuklarının eğitim sürecine her biçimde, her aşamada dahil olması son derece önemlidir (Varol, 1995'ten aktaran Çakmak, 2011). Ailenin bu konularda gelişim göstermesi için ilgili uzmanlardan eğitim alması sağlıklı

sonuçlar doğuracaktır. Ailenin eğitimler sonunda edindiği kazanımlar hem aile fertlerini hem de toplumu etkilemektedir. Bundan dolayı fiziksel ve psikolojik iyi olma hali iyi düzeyde olan, iletişim becerilerinde gl, yaşadığı çevreyle sağlam ilişkiler kuran kişilerin yetiştirilmesi açısından aile eğitimleri önemlidir. Aile eğitimleri ebeveynlerin çocuklarının gelişiminde sağlıklı rol almaları için iyi bir araç olmaktadır (Okçabol, 1996). Birleşmiş Milletler, ailenin toplumsal yaşam için bir temel oluşturduğunu ifade ederek, ailenin insan ilişkilerinin biçimini belirlemede en eski ve en etkili kurum olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, ailenin tüm üyelerin sağlıklı yetişmesi için doğal bir ortam olduğunu ve kişi ile toplum arasında bir köprü oluşturduğunu belirtmektedir (Oğultürk, 2012).

2.2.2. Özel gereksinimi olan bireye sahip aile

Her ailede değişimden ve dönüşümden kaynaklanan gerginliğe yol açan sebepler oluşabilir. Ailenin bir çocuğa sahip olması ve çocuğun eğitim yaşantısına başlaması sürecinde stres yaratan durumlar ve bir takım gerginlik yaratan haller görülebilir. Ayrıca aile fertlerinin birinin herhangi bir yetersizliğe sahip olması da ailenin dengesini olumsuz etkilemektedir. Özel gereksinimli çocuklarının kendilerine birtakım yükler ve görevler yüklemesinden dolayı problem yaşayan ebeveynler (Aslanoğlu, 2004), stres yaratan böyle durumlarla mücadele ederek ailede dengeyi korumayı amaçlamaktadır. Bazen de dengeyi bozan durumu ebeveynler kabullenip bu durumu benimsemeye çalışmaktadır (Küçüker, 1997). Özel gereksinimli bir çocuğun dünyaya gelişi ailenin üzerinde bazı etkiler oluşurmaktadır. Bu etkilere rağmen ailenin yapısını yeniden biçimlendirmesi, ebeveyn rollerinin güncellenmesi ve yeniden denge durumuna ulaşması zor olabilmektedir (Ardıç, 2019). Çünkü onlara stres yaratan, çocuklarının bakımından eğitimlerine kadar uzanan zorlu yolculuğun eşlik edeceği olasıdır. Özel gereksinimli bir çocukla hayat sürmek, aile fertlerinin planlarını, geleceğe dair projelerini ve umutlarını değiştirmektedir. Ailenin, endişe ve stres ile birlikte değişen duygu hali, aile fertlerinin yaşam doyumunu azaltmakta ve hayat kalitesine olumsuz etki etmektedir. Bu süreçle başa çıkamayan ebeveynlerin duygu hali, yaşam boyunca olumsuz bir biçimde etkilenebilmektedir (Aysan ve zben, 2007).

Özel gereksinimli bireylere sahip ailelerin, stres seviyelerinin normal bireylere sahip ailelerden daha yüksek çıkması ve daha olumsuz bir ruh sağlığına sahip olması şaşırtıcı değildir. Aile içi dinamiklerinde ve uyumsal davranış becerilerinde zorluklar yaşayan

(Küçükler, 1993) ebeveynler, özel gereksinimli çocuğun varlığı ile ilgili zamanla düzeyi artan bir şekilde stres yaşar. Algılanan bakım yükü annenin motivasyonunu olumsuz etkilemekte ve kolayca umutsuzluğa düşmesine sebep vermektedir (Kutlu, 1998). Özel gereksinimli bireyin varlığı, normal olan kardeşin yaşamını da etkiler. Temel düzeydeki aile raporlarında, özel eğitim gereksinimi olan bireye sahip kardeşlerin, normal bireylere sahip kardeşlerden sosyal ilişkiler bağlamında, boş zamanlarını değerlendirme konusunda ve okul yaşantısında daha fazla problem yaşadıkları ifade edilmiştir. Literatürde özel gereksinimli bireye sahip olmanın getirdiği olumsuz etkilerin tartışılmasının yanında bu durumun pozitif etkilerinden de bahsedilir. Bu etkilerin, ailedeki amaç ve öncelikleri belirleme, kişisel ve sosyal ilişkilerin artması, aile birliğinin sağlanması ve yakınlaşmanın artması, ailede hoşgörü ve anlayışın artması, kişisel gelişim konularında olduğu belirtilmektedir (Giulio, Philipov ve Jaschinski, 2014).

2.2.2.1. Özel gereksinimi olan çocuğa sahip ailenin geçirdiği aşamalar

Çocuğun yetersizliğine ilişkin tıbbi tanı konduktan sonra, anne-babanın çocuğu ve yetersizliği benimsemesi süreci sağlıklı atlatması için önemlidir. Fakat aileler bu aşamaya varana kadar bazı evreleri atlatmaktadırlar. Bu evreler çoğunlukla üç aşamada belirtilmektedir (Darica, Abidoğlu ve Gümüşçü, 2005). Özel gereksinimli çocuğa sahip anne-babanın çocuğun doğumundan itibaren gösterdikleri tepkiler aşağıda verilmiştir:

1- *Şok*: Çocuğunun yetersizliği olduğunu öğrendiğinde ailelerde gözlenen ilk tepkilerdendir. Aile durumu öğrenmesi sırasında şok yaşar. Bu evrede genellikle ağlama, kendini çaresiz hissetme, tepkisiz kalma gibi durumlar ortaya çıkar. Bu evrede anne baba bir süre çevresi ile iletişimini tamamen koparmış durumda olabilmektedir (Yıldız, 2015).

2- *İnkâr (Reddetme)*: Ebeveynler çocuklarının tanılanmasının doğru olmayabileceğini düşünür, durumu kabul edemezler ve kendi düşüncelerini destekleyen ispat ararlar. Farklı uzmanlardan görüşler alarak yetersizlik tanısının doğru olmadığını ispatlamaya çalışır ve durumu reddederler (Kartal, 2019, s. 221).

3- *Acı ve Depresyon*: Aileler genellikle yetersizlikten etkilenmiş bir çocuğa sahip olmalarından dolayı hayal kırıklığı yaşarlar. Bu durum ideal çocuğun ölümünün simgesidir. Sevilen birinin kaybına denk bir acı tepkisi oluşabilir. Acı ve depresyon kimi ailelerde hayat boyu yaşanır. Depresyon içe dönük bir öfkedir (Varol, 2010). Bu durumda olan ebeveynler

sosyal temaslardan geri dururlar ve genellikle etrafı ile ilişki kurmaktan kaçınabilirler. Ebeveynler çocuğun yetersizliği ile ilgili bilgilendikçe, çocuğun aldığı eğitimle aşama kaydettiğini gördükçe depresyon halleri azalabilmektedir (Greenspan ve Wieder, 2006'dan aktaran Genç, 2015).

4- *Suçluluk*: Bu süreçte ailenin atlatılabildiği en zor duygulardandır. Ebeveynler, çocuklarının yetersizliğinin olmasının kendilerinin sebep olduklarını düşünebilir. Suçluluk duygularının sebebinin yetersizlik durumu olduğunu anlamaları için yardıma ihtiyaçları olacaktır (Varol, 2010).

5- *Kızgınlık*: Anne-babanın yetersizlik yaşayan çocuklarını kabul etmede kızgınlık duygusu önemli bir duvardır. Kızgınlık iki biçimde ifade edilebilir. İlk olarak “Neden ben?” sorusu sorulur. Daha sonrası ise kızgınlığın başkasına yöneltilmesidir. Özel gereksinimli çocuklarının varlığı ilk başlarda yaşamlarını altüst ettiği için onlara kızgınlık duyan aileler bu kızgınlıkların ailedeki diğer bireylere yansıtabilirler. Ebeveynler bu aşamada yardım öneren uzmanlara ve kişilere de öfke duyabilirler. Çünkü durumu reddetmeye devam etmekte ve geçmiş, çevreyi de aynı zamanda sorgulamaktadır (Ardıç, 2018, s. 28). Kızgınlığın yoğun hissedilmesi ailede çok yoğun keder duygusunun yaşanmasına sebep verir. Çünkü ebeveynler genelde bu durumu nasıl açıklayacağını bilmezler ve bu durumla nasıl başa çıkacağını tanımlayamazlar.

6- *Utanç*: Aileler utanma nedeniyle kendini sosyal çevreden uzaklaştırmayı, çocuklarını başkalarına göstermemeyi tercih ederler. Bunun sebebi çocuğa acınp küçük düşürölme beklentisinin olması ve çocuğun başkaları tarafından kabul görmeyeceği beklentisidir. Ebeveynler çocuklarının yaşadığı yetersizlikleri kendi eksikleri olarak ifade edebilirler. Bu bakış açısı ailenin özgüvenin düşmesine sebep olabilir (Genç, 2015). Ebeveynler çoğunlukla kendilerini çocuklarıyla özdeşledikleri için çocuklarındaki eksikliği kendilerindeki bir eksiklik olarak değerlendirebilirler. Bundan dolayı engelli bir çocuk ailelerin benlik saygılarını tehdit eder ve onların yaşamdaki hedeflerini değiştirmelerine sebep olabilir (Varol, 2010).

7- *Pazarlık Etme*: Pazarlık evresi nadir görölun bir evredir. Ailelerin çocuklarını normal duruma getirmesi için tanrı, bilim insanları veya başka biriyle pazarlık etmesidir (Varol, 2010). Bu evrede ebeveyn bir şekilde çocuk ile ilgili tanıyı kabullenir, fakat bu tanının gelişimi ve süreci ile ilgili görüşlere uyum sağlamaz (Duran, 2014).

8- *Kabullenme (Uyum)*: Kabul, ailelerin en çok erişmek istedikleri hedeftir. Bu yüzden çok çaba harcarlar. Kabul durumu problemleri anlamak ve çözmek için bilinçli bir çaba gerektirir. Fakat önceki duygu halleri tam olarak ortadan kalkmaz. Aileler bu duygu durumlarıyla baş ederek kendilerinin ve çocuklarının olumlu ve olumsuz yanlarını kabul etmeyi benimserler (Varol, 2010). Kabul evresine ulaşılması için sağlıklı ve güçlü bir çevre ve uzun bir süreç gerekmektedir. Anne-babanın çoğu, kabul aşamasına gelememektedirler. Bazı ebeveynler, inkar (reddetme) aşamasında takılı kalmaktadır. Bu aileler çocuklarının tipik gelişen bir çocuk gibi olacağı beklentisiyle yaşamlarını sürdürmektedirler (Mutlu, Akmeşe ve Günel, 2010).

2.2.2.2. Özel gereksinimi olan çocuğa sahip ailelerin yaşadığı sorunlar

1-Psikolojik Sorunlar: Özel gereksinimli çocuklarının bakımını sağlayan anne babanın bu süreçteki deneyimleri birbirinden farklıdır. Bazı ebeveynler bu durumla daha kolay baş edebilir ve duruma uyum sağlayabilirken bazı ebeveynler ise yaşadıkları problemlerle baş etmede zorlanırlar. Çocuğun bakımı onları yıpratır (Tamer, 2010). Özel gereksinimli bireye sahip ebeveynler çocuklarının sağlık sorununu gördüklerinde, depresyon, kaygı ve stres gibi duygu durumlarını bozan olumsuzluklara maruz kalmaktadırlar (Duran, 2014). Yetersizlik tanısı olan bireyin aile hayatına getirdiği stres ve kaygı unsurları, ailenin iç ve dış dinamiklerini ve ailenin ekonomik durumunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Anne babanın kaygı ve stres düzeylerinin artması, yaşadıkları depresyonun artmasına ve benlik saygılarının düşmesine bu durumda evlilik ilişkilerini olumsuz etkilemekte ve memnuniyetlerini azaltmaktadır. (Girli, Yurdakul, Sarısoy ve Özkes, 2000). Bu tür kriz durumları ve olumsuz durumlar yaşayan ebeveynler bu süreçten psikolojik açıdan olumsuz etkilendiğinden güçlenmeleri için sosyal desteğe büyük gereksinim duymaktadırlar. Bütüncül bir şekilde ebeveynlerin ve çocukların desteklenmesi kritik öneme sahiptir (Arıcıoğlu ve Gültekin, 2017).

2- Eğitimsel Sorunlar: Ebeveynler özel gereksinimli bir çocuğa sahip olunca bu duruma bir şekilde hazırlıksız yakalanmış olurlar. Aile özel gereksinimli bir çocuğun varlığına uyum sağlamaya çalışır. Bu süreçte bir taraftan da yetersizliği bulunan çocuklarına nasıl yardım olacaklarını öğrenmek ve çocuklarının eksiklikleriyle ilgili bilgi sahibi olmak isterler (Eripek, 2009). Aile çocuğunun tanısını öğrenip bu konuda sürekli araştırmalar yaptığının

çocuğu ile ilgili diğerk önemli etkinlikleri ihmal edebilmektedir. Ailenin öğrenim seviyesi eğitsel sıkıntılarla baş etme anlamında önemlidir. Yüksek derecede öğrenim, ailelerin daha fazla bilgilenmesi, ayrıntılı problem çözme becerileri sağlaması anlamında önemlidir (Sarıhan, 2007). Bütün gün özel gereksinimli çocuğuyla yaşadığı problemlerle baş etmek ve ailenin yaşadığı olumsuzlukları hafifletmek için genel, bilindik, üstün körü ve basit yollar bir kenara bırakılıp, yetersizlik yaşayan çocuğun yaşam boyu destek ve eğitim alması gerekmektedir (Duran, 2014). Ailelere çocuğunun tanısı ve eğitimi ile ilgili doğru ve etkin yönlendirme yapıldığında, çocuğunun destek eğitim süreci en kritik dönem olan erkenden başlayabilmektedir. Erken dönemden itibaren verilen özel eğitim ve sağaltım hizmetleri uzman ve ebeveyn koordinasyonu ile birlikte güzel sonuçlara ulaştıracaktır. Gelişimsel aksaması mevcut çocukların ebeveynlerinin aile eğitim programlarına katılması çocuklarını güçlendirmek bakımından çok önemlidir (Mukaddes ve diğerleri, 2022, s. 10).

3- *Ekonomik Sorunlar:* Özel gereksinimli çocuğun dünyaya gelmesiyle birlikte ebeveynlerden birisi çocuğunun gelişim geriliğini desteklemek için daha fazla zamana ihtiyaç duymaktadır. Bundan dolayı çoğunlukla anne işinden ayrılır. Bu durum ailede aynı zamanda gelir kaybına sebebiyet verebilmektedir. Ebeveynler, çocuğunun özel gereksinimi ile ilgili olarak tıbbi destek, rehabilitasyon hizmeti, özel eğitim destek eğitimi, bakım desteği ve ek araçlar edinme gibi ek masraflarla karşılaşmaktadır (Wallander, Varni Babani, Banis ve Wilcox, 1989).

4- *Sosyal Sorunlar:* Sosyal çevrenin özel gereksinimli çocuk ile ilgili olumsuz dönütleri, aile fertlerinin çocuğun davranışlarından ve tepkilerinden dolayı utanması, ebeveynleri sosyal yalnızlığa götüren davranışlar olarak ifade edilmektedir (Duran, 2014). Özel gereksinimli çocuğun varlığı ile birlikte yaşanan olumsuz süreçte aileler sosyal aktivitelere daha az zaman ayırmaktadır. Bu süreçten en çok anneler olumsuz etkilenmektedir. Annelerin, çocukların bakımı ile daha yakından ilgilenmeleri, çok fazla enerji harcamalarına ve kendilerini yorgun hissetmelerine sebep olmaktadır. Böylece kendilerine bile vakit ayıramayan anneler; eşleriyle, diğer çocuklarıyla ve sosyal çevreleriyle çok az paylaşımda bulunmaktadır (Sarıhan, 2007).

2.2.2.3. Özel eğitime ihtiyacı olan çocuğa sahip ailelerin yapması gereken ek görevler

Özel eğitime ihtiyacı olan çocuğun doğumundan itibaren, ebeveynler üzerinde bu durumun zorlayıcı etkileri vardır. Ebeveynler bu zorlayıcı etkilerle mücadele ederken bir taraftan da ailenin denge durumunu korumaya çalışmaktadır. Bu süreçte ailenin yapması gereken hem zorlayıcı hem de kolaylaştırıcı sorumlulukları vardır. Aşağıda bu noktalara değinilmiştir.

Çocuğun Bakımını Üstlenme: Ailenin özel gereksinimi olan bir çocuğunun bakımı için harcadığı emek ve çaba normal bir çocuğun bakımından daha fazladır. Özellikle ağır düzeyde engelli olan veya süregelen hastalığı olan bireylerin bakımı ailenin zamanının tamamını çocuğuna ayırmasını gerektirir.

Maddi Destek: Özel gereksinimli çocuğa sahip aileler hastane ile daha fazla ilişkilendirirler. Ayrıca özel eğitime ihtiyacı olan çocuğunun müdahale ve tedavi masrafları fazladır. Çocuğunun sağlığı için ek besinlerin temin edilmesi ve özel materyallerin temini gerekmektedir.

Davranış ve Öğrenme Problemlerine Karşı Destek Alma: Özel gereksinimli çocukların günlük yaşamda sergilediği uygun olmayan davranışlar ve okuldaki eğitsel faaliyetlere uyum zorluğundan dolayı uzmanlardan destek almaları gerekmektedir.

Psikolojik Destek Alma: Özel eğitim gereksinimi olan çocuklar genelde sosyal çevrelerinden olumsuz duygu dönütleri alırlar. Bundan dolayı hem çocuk hem de ebeveyn yıpranır. Bu durumdan özellikle olumsuz etkilenen çocuğun ailesinden gelecek psikolojik desteğe ihtiyacı vardır.

Diğer Kardeşlerle İlgilenme: Ebeveynler zamanlarının çoğunu özel gereksinimli çocuklarına ayırdıklarından normal çocuklarını ihmal edebilirler. Bu durumda kardeşlerde hayal kırıklığı, öfke ve kızgınlık gibi duygular yaşanmaktadır. Anne babanın engelli çocuğunun dışında normal çocuğunun bu tür problemleriyle de ilgilenmesi onlara ek bir sorumluluk getirmektedir (Önen, 2012).

Eğitim Sürecini Takip Etme: Özel eğitim gereksinimi olan çocuğun eğitim öğretim sürecinden etkin faydalanabilmesinde ebeveynlerin çocuğun gelişim sürecinde etkin rol almaları kritiktir. Bu sebepten dolayı ebeveynlerin eğitimi önem kazanmaktadır. Çocuğun eğitimle kazandığı bilişsel, sosyal, davranışsal ve özbakım becerilerinin, aile tarafından eşgüdümlü takip edilmesi öğrencinin bu yetileri kalıcı hale getirmede önemlidir (Ordu, 2005).

Eşler Arasındaki İlişki: Yetersizlik tanısı olan çocuğun doğumundan itibaren eşler arasında problemler artabilir. Yetersizliği bulunan çocuğun doğumuyla kendilerini suçlamaları,

çocuklarına yönelik beklentilerde benzer görüşte olmamaları, kendilerine vakit ayıramamaları gibi davranışlar ailelerde görülmektedir. Bu problemlerin yanında evlilik sorunları, geçim derdi gibi durumlar ebeveynlere daha fazla bir yük getirmektedir (Diken, 2012). Ebeveynlerin yaşadığı bu zorluklar kendi aralarındaki ilişki ve iletişimi de etkilemektedir. Buradan hareketle özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerle çalışan uzmanların ailelere onların iyilik halini destekleyecek çalışmaları sunması büyük öneme sahiptir (Doğan, 2015).

2.3. Yaşam doyumu

İlk olarak 1961 yılında Neurgarten'in tanımladığı tarafından yaşam doyumu kavramından bahsetmeden evvel “doyum” sözcüğünü ele almak gerekir. Doyum, ihtiyaçların giderilmesi beklentilerinin ve arzularının karşılanması sonucu bireylerin mutlu olmasıdır (Neurgarten, Havinghurt ve Tobin, 1961). Yaşam doyumu, bireyin sahip olduklarıyla beklentilerini karşılaştırması ve değerlendirmesidir. Birey bu sonuca yaptığı değerlendirme ile ulaşır (Özer ve Karabulut, 2003). Aynı zamanda mutluluk olarak da ifade edilen ve yaşamın geneli ile ilgili bilişsel algılamalar ve değerlendirmeler olarak ortaya konan yaşam doyumu, asırlar öncesinden beri insanlığın ilgisinin merkezindedir (Yetim, 1991). Ayrıca temel ihtiyaçların karşılanmasını ve ulaşılabilir hedefler gibi genel kavramları yansıtır (Leung ve Leung, 1992). Kişinin genel yaşam kalitesini bütünsel olarak olumlu değerlendirmesini derecelendirir. Bu yolla aslında yaşamını ne kadar beğendiğini belirtir (Veenhoven, 1996). Kişinin bir bütün olarak yaşama karşı iyi bir tutum sergilemesi ortaya konurken, çalışmaların büyük çoğunluğu ölçeğe dayalıdır (Jan ve Massood, 2008). Kişilerin yaşam doyumu algıları değerlendirilirken, aile, iş ve boş vakit olarak belirtilen ana gösterdiği olumlu haller de dikkate alınır (Sung-Mook ve Giannakopoulos, 1994).

Yaşam doyumu, olumlu psikolojinin önemli bir yapısı olmakla birlikte (Gilman ve Huebner, 2003) kavram ile birlikte benzer anlamda mutluluk ve öznel iyi oluş kavramları da kullanılır (Veenhoven,1996). Bireysel faydanın alternatif temsilini sağlamayı amaçlayan araştırmalar bağlamında, son on yıllar boyunca, öznel iyi oluş, mutluluk ve yaşam doyumu kavramlarına ilgi artmıştır (Addabbo, Sarti ve Sciulli, 2016). Öznel iyi oluş kavramı, bireyin hayatını zihinsel, sosyal ve duygusal düzeylerde değerlendirme biçiminde ortaya konmaktadır (Diener, 1984). Bu kavram tek başına önemlidir. Bireyin üretkenliğine katkı sunmasının

yanında onun bedensel, zihinsel ve psikolojik sağığına ilişkin yapıcı etkisi olduğundan toplumsal olarak da irdelenmelidir (Diener ve Seligman, 2004).

Önemli bir biçimde yaşam doyumu ve mutluluğı bariz olarak odaklanmış bir sosyal bilim geleneğı vardır. Zihinsel olarak iyi olma hali yaşam doyumu ve mutluluk ile ilişkilidir. Ayrıca zihinsel iyi olma üzerine yapılan çalışmalarda da sosyal desteğın sosyal stresi azalttığı görölmüştür (Kunkel, 1981). Mutluluk kavramı bazen her ne kadar tanımlaması güç olsa da sosyal hayatta fazlaca kullanılan bir olgudur. Psikologlar yaşam doyumu veya öznel iyi oluş kavramlarını aynı zamanda mutluluk kelimesinin yerine kullanmışlardır (Yetim, 1991).

2.3.1. Yaşam doyumu ile ilişkili değişkenler

Alanyazın incelendiğinde, yaşam doyumunu etkileyen farklı doyum kaynakları olduğu görölmüştür. Bu değişkenler yaş, cinsiyet, gelir durumu, medeni durum, sağık durumu, eğitim durumu gibi faktörler olarak ortaya konmuştur. Bu değişkenlerle ilişkili sonuçlar incelendiğinde çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşıldığı görölmüştür.

Yaşam doyumu kavramı ile ilgili bazı araştırmalarda kökenin, ekonomik durumun ve cinsiyetin yaşam doyumunu yeterince yordamadığı görölmüştür. Psikolojik etkilerin sözgelimi kişisel eğilimlerin, kültürün ve yakın ilişkilerin yaşam doyumunu daha fazla yordadığı belirlenmiştir (Ümmet, 2012). Gelir durumu ve memnuniyet ilişkisinde gereksinim ilişkisinin boyutu da devreye girmektedir. Zengin olma halinde gelirin yaşam doyumunu yordaması düşmektedir (Diener ve Biswas-Diener, 2002).

Evlilik mutluluk arasındaki ilişki incelendiğinde, yordayıcılığı gelir düzeyi değişkenine göre daha kuvvetlidir. ABD’ de yapılan araştırmalarda evlilerin yaşam doyumlarının daha yüksek oldukları ortaya konmuştur (Seligman, 2007). Aynı zamanda gelir durumu, cinsiyet ve etnik kimlik değişkenlerinin yaşam doyumunu etkilemede çok fazla güçlü olmadığı, kültürel unsurların, kurulan sosyal ilişki biçimlerinin, bireysel seçimlerin yaşam doyumunu etkilemede daha güçlü etkisinin olduğu ortaya konmuştur (Myers ve Diener, 1995’ten aktaran Genç, 2015). Genel kanı mutlu olma ile eğitim düzeyinin yüksek olması, gelir durumunun yüksekliği ve iyi bir sosyal statü arasında pozitif bir ilişkinin olmasıdır. Ama yapılan bazı araştırma sonuçları bu durumla uyuşmamaktadır (Şimşek, 2011). Seligman

(2007), eğitimin sadece düşük gelir düzeyinde yaşam doyumunu arttırdığını ifade etmektedir.

Cinsiyet ile yaş gözetilerek yapılan araştırmaların belirli bir kısmı, cinsiyetin yaşam doyumu üzerinde çok fazla etkiye sahip olmadığını ortaya koymuşlardır (Lavallee, Hatch, Michalos ve McKinley, 2007). Kadınlarda mutluluk algısı daha çok aileyi kapsayan ilişki biçimleri ile ilişkilendirilmiştir. Erkeklerde ise ekonomik hal ve kariyer yaşam doyumunda dikkate alındığı ortaya konmuştur. Ayrıca kadınlarda algılanan yaş ve yaşam doyumu ilişkisi incelendiğinde biyolojik yaşları, öznel yaşlarına yakın veya daha düşük olması halinde yaşam memnuniyetlerinin olumlu düzeyde oldukları belirlenmiştir (Degges-White ve Myers, 2006).

2.3.2. Yaşam doyumu kuramları

2.3.2.1. Ereksel kuramlar

Yaşam doyumunun ereksel kuram açısından değerlendirilmesi, bireylerin ihtiyaçlarına ulaştığında mutlu olacağı şeklindedir. Bu kuram gereksinimlerin doyurulması mutluluğa, doyurulmamış gereksinimler mutsuzluğa sebep olur biçiminde ortaya konur. Bazı felsefeciler ereksel kuramlarla ilgili sorunları araştırmışlardır. Mutluluğun bireyin gereksinimlerinin karşılanması neticesinde mi yoksa gereksinimlerin bastırılması ile mi ortaya çıktığını araştırmışlardır. Hedonistler gereksinimlerin karşılanmasının iyi oluşu sağladığını ifade ederken, estetikler arzudan kurtulmayı mutluluğun yolu olarak belirtmişlerdir. Alternatif ereksel kuramlar, yaşam sonucu oluşan ihtiyaçların karşılanması konusuna değinmişlerdir. Birey bu ihtiyaçların farkına varabilir ya da varmayabilir (Yetim, 1991).

2.3.2.2. Etkinlik kuramları

Bu kuramda mutluluk, kişinin kendi etkinliklerinden kaynaklandığı öngörüsü olarak nitelendirilir. Aristoteles bu kavramın ortaya konmasında çok önemli bir yer tutar. Mutluluğu Aristoteles erdemli etkinliklerin sonucu olarak görür. Kişinin kendini

anlamasının, mutlu olmayı azalttığı şeklinde bir anlayış ortaya konmuştur. Kişinin mutluluğu sürekli arama, bulma çabası anlamsızdır. Eğer kişi kendi ilgi alanlarıyla ilgili etkinliklerle uğraşırsa zaten mutlu olacaktır. Sosyal ilişkileri iyi, kendi ilgi alanları olan, spor yapan bireylerin hayattan aldıkları doyum yüksek olacaktır (Diener, 1984).

2.3.2.3. Tavandan-tabana ve tabandan-tavana kuramları

Tabandan-tavana kuramı mutluluğu, deneyimler çerçevesinde kısa haz ve üzüntülerin birikimi olarak ifade eder. Bütüne ulaşma yaklaşımı olarak ortaya koyar. Bireyin yaşamındaki küçük mutlu anları onun genel vaziyetini ortaya koyar (Diener, 1984). Tavandan-tabana yaklaşımı mutluluğu, bireyin bütüncül bakışı olarak görür. Bu özellik bireyin olaylara tepki verme biçimine de etki eder. Bireyin olaylara hoşgörü ile bakması, onun bu tavrını diğer olaylarda da göstermesini etkiler. Tavandan-tabana yaklaşımı kuramı ve felsefeciler mutlulukta merkezin tutumlar olduğu noktasında uzlaşmışlardır. Sözelimi Demokritos mutlu hayatı, bireyin bilişsel özelliklerine dayandırmıştır. Önemli olan kişinin kazandıkları değil, sahip olduğu şeylere nasıl reaksiyon verdiği (Yetim, 2001).

2.3.2.4. Bağ kuramları

Bağ kuramının temeli hatırlama, koşullanma gibi bilişsel ilkelere dayanır. İyi deneyimler içsel etmenlere bağlanıyorsa kişi daha çok mutlu olacaktır. Kişiler için olumlu yaşantılar önemlidir ve kolay hatırlanır. Olumsuz anları ise hatırlamakta zorlanırlar. Aynı zamanda olumlu deneyimleri sık sık yaşayan bireylerin daha çok mutlu oldukları, yaşam doyumlarını yükseldiği ifade edilir (Diener, 1984).

2.3.2.5. Yargı kuramları

Yargı kuramı kişinin kullandığı normların önemli olduğunu ortaya koyar. Bu kuram yaşam doyumunun gerçek durumların bazı normlarla kıyaslanması sonucunda ortaya çıktığını ifade eder. Bu gerçek durumlar normlara yaklaştığı ölçüde yaşam doyumunu ortaya çıkarır. Bu

kuramda kişinin kullandığı normlar ön plandadır. Kişi kendini diğer kişilerle kıyaslar. Bu davranış biçimi bireyin ruh sağlığına da etki eder. Kişinin kendini daha olumsuz durumda bulunan kişilerle kıyaslayarak yaşam doyumunu arttırdığı bu kuramda ifade edilir. Kişi diğer insanların kötü koşullar altında hayat sürdüğünü düşündüğü için kendini iyi yerde konumlandırır ve yaşam doyumunu daha yüksek olur. Kurama göre dilek düzeyi önemli bir kavramdır. Bu kavram kişinin yaşamındaki koşullarla bu koşulların kişi tarafından değerlendirilmesi arasındaki fark önemli olduğunu ifade eder (Stein ve Heimberg, 2004).

2.4. Sosyal karşılaştırma

Sosyal karşılaştırma geçmişten itibaren psikologların çalışma alanı içindedir. Bireyin hisleri, arzuları ve öz değerlendirmesi ne olursa olsun kendini diğerleriyle kıyaslaması doğal ve evrensel bir olgudur (Bilgin, 2007). Sosyal karşılaştırma kavramını ilk olarak 1950’li yıllarda Festinger ele almıştır. Festinger kuramda bireyin özünü değerlendirme motivasyonunu çalışmıştır (Teközel, 2007). Bireyin kendini değerlendirmesinde nesnel ölçütler gereklidir. Aksi durumunda bireyler kendilerini diğerleriyle kıyaslayacaklardır. Bu yüzden bireyler kendini değerlendirmeye isteklenirler. Ayrıca bireyler kendilerini kendilerine benzeyenlerle kıyaslamayı tercih ederler. Bu durum bireyin kendi kabiliyet ve fikirleri hakkında daha kıymetli bir değerlendirmeye yönelmesini sağlar (Festinger, 1954).

Bireyler başkaları ile ilişkilendirirken birtakım yönelimlerde bulunur. Birinde, başka insanları model almak, onlara benzemek diğerinde ise özel, ileride ve üstün olmadır. Bu tür yönelimler sosyal karşılaştırma sürecinde doğal ve insanidir (Bilgin, 2007). Sosyal karşılaştırmada kendi niteliklerimiz ile diğer kişilerin nitelikleri arasında ilişki kurarız (Buunk ve Mussweiller, 2001). Sosyal karşılaştırma eğilimi doğalında gelişen ve kasıtsız süregelen bir biçimdir (Gilbert, Giesler ve Morris, 1995).

Sosyal karşılaştırmada kişiler kıyaslama yaparken kendine benzer olanlardan daha önde olduğunda kendini daha iyi hisseder. Daha geride olduğunda ise kötü hisseder. Sözgelimi, sporcular cinsiyet, yaş ve diğer açılardan kendine benzer bireylerden daha iyi bir performans ortaya koyduğunda mutlu olurken, daha kötü sonuç aldığıda ise mutsuz olurlar (Webster, Powell, Duvall ve Smith, 2006). Ayrıca bireyler kendi kabiliyetlerini sadece başkalarıyla karşılaştırmaz aynı zamanda kendi kabiliyetlerini diğer alanlar içinde değerlendirirler (Marsh, 1986).

2.4.1. Sosyal karşılaştırma yapılmasının nedenleri

Sosyal karşılaştırma bir motivasyon biçiminden etkilenir ve birtakım sebeplerle ortaya konur. Bu sebepler kendini değerlendirme ihtiyacı, kendini geliştirme ihtiyacı, benliğini güçlendirme ihtiyacı ve ilişki kurma ihtiyacıdır.

1- Kendini Değerlendirme İhtiyacı: Kişinin kendini değerlendirmesi ve kendi hakkında bir bilgisinin olması birey için sağlıklıdır (Taylor, Wayment, Carillo, 1996). Kişinin değişip kendini geliştirmesi için öncelikle kendini iyi bir şekilde değerlendirip tanınması gerekir (Suls, Martin ve Wheeler, 2002). Bireyin kendini değerlendirme ve doğrulama güdüsü benlik bilgisi arayışını etkileyen güdüler arasında yer alır. Ayrıca bu yönelim biçimi kişinin özü ile ilgili doğru ve geçerli bilgiye ulaşma arzusudur (Taş, 2011).

Suls ve diğerleri (2002), kendini değerlendirme ihtiyacı konusunda “aday modeli” ni ortaya koymuşlardır. Bu modelde, düşünceler kıyaslanıp değerlendirilerek geliştirilmiştir. Kişinin kendiyile benzeşen özellikte olan diğer bir kişinin başarılı olmasını görmesi, kişide kendisinin de başarılı olacağına dair beklenti oluşturur.

2- Kendini Geliştirme İhtiyacı: Sosyal karşılaştırma yolu kişilerin kıyaslamalar yaparak kendini geliştirmesine katkı sunar (Çakmak ve Sakarya, 2020). Kişiler kendini geliştirme motivasyonu ile yaptığı kıyaslamalarda, kendine göre daha önde, başarılı ve iyi olan kişileri hedef olarak seçer. Başarılı, çalışkan ve rekabetçi kişiler kendilerini motive etmek için kendinden daha üst düzeyde olan kişilerle karşılaştırma yaparlar (Bilgin, 2007).

3- Benliğini Güçlendirme İhtiyacı: Benlik değerini güçlendirme ihtiyacı, bireyin kendiyile ilgili olumlu bir görüşe sahip olma gayreti olarak nitelenmektedir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014). Bu şekilde yapılan bir karşılaştırma ile birey kendini daha iyi hisseder. Bu yaklaşımda bireyler kıyaslamayı, kendilerine benzer ve kendilerinden daha kötü olanlarla yapar ve bu yolla benliklerini güçlendirirler (Bilgin, 2007).

4- İlişki Kurma İhtiyacı: Bireyler kıyaslama yaparken hisler, deneyimler ve ortak geçmişe de önem verirler. Ayrıca deneyimde ortaklaştığını görmek bireyi rahatlatır ve ilişki kurma ihtiyacı ile kıyaslama yapar (Teközel, 2007). Bireylerin aile, okul, iş ve diğer tüm sosyal çevrelerinde bulunan bireyler ile kurdukları iletişim ve etkileşim kendilerinin olumlu ya da olumsuz özellikleri hakkında bilgi sahibi olmalarına sebep olmakta ve bu sayede benlik

algılarının gelişiminde önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir (Taylor ve Lobel, 1989).

2.4.2. Sosyal karşılaştırmanın yönü

Sosyal karşılaştırmanın yönü, sosyal karşılaştırma teorisinde çok önemlidir. Bundan dolayı sosyal karşılaştırma yönü yaygın bir şekilde çalışılır (Garcia, Tor ve Schiff, 2013). Birçok araştırmada görülmüştür ki, kişiler kendilerine benzer olanlarla benzerlik eksenli karşılaştırma, kendileri kadar iyi olmayanlarla aşağı yönlü, kendilerinden daha iyi olanlarla da yukarı yönlü karşılaştırma yaparlar (Suls ve Wheeler, 2000).

1- Yatay Yönde Sosyal Karşılaştırma: Bireyin kendisini yine kendisine benzeyen bireylerle karşılaştırması yatay yönde sosyal karşılaştırmalar olarak isimlendirilebilir (Wills, 1981). Kişiler endişelendiklerinde, kendilerini tehdit altında gördüklerinde kendisi ile ilgili gerçekçi değerlendirmeler yapmak için yatay yönde karşılaştırmalar yapmakta ve özellikle kendilerini olumlu değerlendirmeyen bireyler de yine kendi gibi olumsuz özelliklere sahip bireylerle kendilerini karşılaştırarak rahatlamaya çalışırlar (Wood, 1989). Bireyler tanıdığı kişilerle kendilerini karşılaştırırken yatay yönde bir karşılaştırma yapmaktadırlar. Tanımadıkları yabancı kişiler içinse kıyaslamalar aşağı ve yukarı yönde olmaktadır (Wheeler ve Miyake, 1992).

2- Aşağı Doğru Karşılaştırma: Aşağı doğru karşılaştırmada bireyler kendi kapasitesini, kendinden daha kötü durumda olanlarla, daha iyi hissetmek için kıyaslarlar (Buunk, Yperen, Taylor ve Collins, 1991). Bireyler aşağı yönlü karşılaştırma yaparak benlik algısını geliştirir ve öznel iyi oluşunu besler (Ybema ve Buunk, 1993). Festinger (1954) kuramında, kendilerinden daha az yetenekli bireyler ile yapılan karşılaştırmalarda (aşağı doğru karşılaştırma) birey olumlu özelliklerini ön plana çıkararak benlik saygısında ve özgüveninde artışın gözlenme olasılığını yükselteceğini ortaya koymuştur.

3- Yukarı Doğru Karşılaştırma: Bireylerin kendilerini, daha iyi performansa sahip olan bireylerle karşılaştırmasıdır. Bireyler hedeflerine varmak için kendilerinden daha kötü performans sergileyen kişilerle bilişsel kıyaslamalar yaparlar (Buunk ve diğerleri 1991). Fakat kendilerinden daha iyi performans sergileyen kişilerle de iletişim kurmak ve bilgi almak için de kıyaslamalar yapacaklardır. Yukarı doğru karşılaştırma durumlarında, kişilerin kendilerini, daha iyi performans sergileyen bireylerle kıyaslaması motive edicidir. Ayrıca

bıktırıcı ve zorlayıcı da olabilir. Buna paralel olarak, aşağı yönlü kıyaslama yapmak bireyin motivasyonuna olumlu ya da ters etki yapabilir (Gordjin ve Stapel, 2006). Ayrıca kıyaslama yaparken olumsuz özellikler daha fazla ön plana çıkar. Birey hedef durumunu ulaşılabilir düzeyde belirlediğinde hafif yukarı yönlü karşılaştırma faydalı oluyorken, tamamen yukarı yönlü bir karşılaştırma olumsuz sonuçlar vermektedir (Fardouly, Pinkus ve Vartanian, 2017).

2.5. Psikolojik sağlamlık

Psikolojik sağlamlık kavramı olarak latince “resiliere” köküne dayanır ve esnek ve elastiki olma anlamına gelir (Hunter ve Chandler, 1999). Psikolojik sağlamlık, sağlıklı bir yaşam hali için gerekli niteliklerden biridir. Yaşam boyunca çeşitli zorluklara karşılaştığımızdan bireyin psikolojik dayanıklılığını uygulama ve deneyim yoluyla etkinleştirmesi ona avantaj sağlar. Böylece bu birey, tepkilerini ve tutumunu değiştirerek öfkesini rahat yönetir, olumsuzlu olumluya dönüştürebilir (Baltacı ve Karataş, 2015). Ayrıca sağlamlık bireyin zor yaşamlara rağmen olumlu uyum kapasitesini yansıtan bir süreç olarak görülür (Lightsey, 2006).

Psikolojik sağlamlık, bireylerin önemli bir değişiklik, zorluk veya sıkıntı ile başarılı bir şekilde baş edebilme yeteneği olarak ifade edilir ayrıca koruyucu ve risk faktörlerinin etkileşimi olarak açıklanabilir (Rutter, 1999). Kavram ayrıca risk oluşturan ve koruyucu faktörlerle birlikte ortaya konmaktadır. Sağlamlık, risk ve koruyucu faktörler arasında bir denge kurmayı, yani risk faktörlerini veya taleplerini en aza indirmeyi ve koruyucu faktörleri veya kaynakları güçlendirmeyi içerir (Greef ve Nolting, 2013).

2.5.1. Risk faktörleri

Psikolojik sağlamlığın tam olarak ne anlama geldiğini bilmekle birlikte risk sağlamlığın oluşması için önkoşuldur (Stout ve Kipling, 2003). Alan yazında psikolojik sağlamlık ile ilişkili risk faktörleri açıklanırken bazı araştırmalar tek boyutta incelemiş, bazı araştırmalar ise kavramı bireysel, ailesel ve çevresel boyutlarda ele almıştır (Gizir, 2007).

- Bireysel Risk Faktörleri. Erken doğum, süregelen hastalığın olması, dürtüsellik, dikkat eksikliği, genetik sorunlar, zekâ düzeyinin düşük olması, kaygılı mizaç, özgüven eksikliği, stresle başa çıkmada zayıflık, kendini iyi ifade edememe, saldırgan kişilik gibi özellikleri içermektedir.
- Ailesel Risk Faktörleri: Ebeveynlerin sağlık durumları, ebeveynlerin bir arada olup olmadığı, hayatta olmayışı ya da sorumluluğun sadece bir ebeveynde olması, erken yaşta anne olma (Werner ve Smith, 1982) gibi etkenler barındırır.
- Çevresel Risk Faktörleri: Sosyo-ekonomik düzeyde düşüklük, yoksulluk, (Werner ve Smith, 2001) toplumun yaşadığı travmalar, şiddet, evsizlik (Reed-Victor ve Stronge, 2002) gibi örneklendirilebilir.

Bütün bu risk faktörleri dikkate alındığında, kişiye ve faktörlerin boyutuna göre, bazıları diğerlerinde daha yıkıcı olabilir (Nicotera ve Laser-Maira, 2017). Sonuçta bütün bu risk faktörlerinin herkeste her biçimde benzer etkiler bırakacağını düşünmek yerine belirli şartlarla ilişkilendirilmesi gereklidir (Garmezy, 1993).

2.5.2. Koruyucu faktörler

Koruyucu faktörler genelde araştırmacılar tarafından bireysel, ailesel ve çevresel olarak ortaya konur. Koruyucu faktörler kavramı incelendiğinde, riski ya da zorluğu törpüleyen, azaltan veya yok eden, bireyin uyum becerilerini güçlendiren ve bireyin kapasitesini besleyen durumlar olarak ifade edilmektedir (Masten, 1994). Koruyucu faktörlerin, risk durumlarının sebep olduğu uygun olmayan etkileri azalttığı ve bireyin uyum becerilerini güçlendirdiği ortaya konmaktadır. Bundan başka içsel ve dışsal koruyucu faktörler, riskli bireyin ileride karşılaşılabileceği olumsuz deneyimlerin ihtimalini de azaltmaktadır (Kararımak, 2006). Risk faktörlerinin varlığı ile ortaya çıkan olumsuz halleri azaltan ve bu etkilerin ortadan kalmasına yardımcı olan faktör olarak ifade edilen (Stainton, Chisholm, Kaiser, Rosen, Upthegrove, Ruhrmann ve Wood, 2019) koruyucu faktörler düzenlendiğinde;

- a) Çocuğun kişisel özellikleri bağlamında problem çözme becerileri, mizaç, duygu ve davranışlarını düzenlemek için kullandığı stratejiler.
- b) İstikrarlı ve olumlu, güven verici aile desteği özellikleri, ebeveynlerin çocuğun eğitimine katılımı.

- c) Çocukların akranlarıyla ilişkiler geliştirmesi ve öğretmenlerle diğer yetişkinlerle olumlu ilişkiler geliştirme becerileri ile ilgili okul özellikleri.
- d) Güvenli olan ve şiddetin olmadığı çevre, istihdam fırsatlarının olduğu ve iyi bir halk sağlığı olan toplum özellikleri olarak ortaya konmaktadır (Wright, Masten ve Narayan, 2013).

2.5.3. Olumlu sonuçlar

Olumlu sonuçlar risk faktörleriyle karşılaşan bireylerin koruyucu faktörler yoluyla yaşama yönelik uyum sağlaması olarak tanımlanmaktadır (Masten, 2001). En çok ortaya konan olumlu sonuç değişkenleri; olumlu davranış biçimleri, arkadaşlarıyla ilişkilenecek, yakın çevre ile temas ve etkileşim olarak ifade edilmekle birlikte, akademik başarı, psikolojik sağlık, yaş ile ilişkili spor, toplum hizmeti gibi etkinlikler de yer almak olumlu sonuç değişkenleri arasında bulunmaktadır (Masten ve Reed, 2002). Psikolojik sağlamlığı iyi olan bireyler olumlu sonuçlanan durumlarla daha güçlü bir biçimde ilgilenir, bu duruma anlamlı biçimde tepki verir ve bu durum onlarda olumlu bir ruh hali bırakır (Ong, Bergeman ve Chow, 2010). Sonuç olarak, risk faktörleri, koruyucu faktörler ve olumlu sonuçların etkileşimi psikolojik sağlamlığı oluşturan temel yapılarıdır (Masten, 2001).

2.5.4. Psikolojik sağlamlığı destekleme

Hornor'a (2017) göre, dayanıklılığı artırmak hem makro düzeyde hem de mikro düzeyde müdahaleleri içeren karmaşık bir konudur. Makrosistem müdahaleleri güvenlik, sağlık, ekonomi ve sosyal politika düzeyine odaklanır ve tüm nüfusun direncini güçlendirmeyi amaçlar. Mikrosistem müdahaleleri, toplumu, aileyi ve bireye yönelik programları içerir. Bu müdahale, ebeveynler, kardeşler ve akranlarla ilişkileri güçlendirerek çocukların ilişkilerini hedefler. Sağlıklı ilişkiler bireyin dayanıklılığını artırır (Nikolaou ve Markogiannakis, 2017). Dayanıklılığın arka planı koruyucu faktörlerin güçlendirilmesinin, risklerin olumsuz etkilerini azaltmaya ve zorlukların üstesinden gelmeye katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır (Nikolaou, Papavasileiou, Andreadakis ve Xanthis, 2021). Psikolojik sağlamlık, bireyin yaşam doyumuna katkıda bulunan en önemli değişkenlerden biridir (Yang, 2014).

2.6. İlgili araştırmalar

Bu bölümde, alan yazında yer alan çalışmalar, yaşam doyumu, sosyal karşılaştırma ve psikolojik sağlamlık ile ilgili olmak üzere üç kısımda incelenmiştir. Bu amaçla yüksek lisans, doktora tezleri ve yabancı araştırmalar olmak üzere yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

2.6.1. Yaşam doyumu ile ilgili yapılan araştırmalar

Doktora Çalışmaları

Selvi (2022), “Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşam Doyumu Yaşam Kalitesi ve Benlik Saygısı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” isimli doktora çalışmasında, zihinsel engelli bir çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu, yaşam kalitesi ve benlik saygısı düzeyleri arasındaki ilişki incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemi 116 ebeveyninden oluşmakta ve çalışmada, Yaşam Doyumu, Aile Yaşam Kalitesi ve Benlik Saygısı Ölçekleri kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda;

- Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumlarının orta düzeyde olduğu belirlenmiştir.
- Ebeveynlerin yaşam doyumu, yaşam kalitesi ve benlik saygısı arasındaki ilişki incelendiğinde, yaşam doyumu ile aile etkileşimi, duygusal ebeveynlik, yeterlilik, fiziksel finansal ve materyal yeterlilik boyutlarında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir.
- Yaşam doyumu ile yaşam kalitesi arasında pozitif yönde anlamlı ilişki belirlenmiştir.

Kasımoğlu (2017), “Zihinsel Engeli Olan Çocukların Ebeveynlerinde İçselleştirilmiş Stigma, Umutsuzluk ve Yaşam Doyumunun İncelenmesi” isimli doktora çalışmasında zihinsel engeli olan çocuğa sahip ebeveynlerin içselleştirilmiş stigma, umutsuzluk ve yaşam doyumlarını incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemi 381 ebeveyninden oluşmakta

ve çalışmada İçselleştirilmiş Stigma, Beck Umutsuzluk ve Yaşam Doyumu Ölçekleri kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda;

- Engelli çocuğun cinsiyeti, yaş grubu ve engel düzeyi, ebeveynlerin İçselleştirilmiş Stigma, Beck Umutsuzluk ve Yaşam Doyumu ile farklılaşmamıştır.
- İçselleştirilmiş stigma ile yaşam doyumu arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
- İçselleştirilmiş Stigma ile Beck Umutsuzluk düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Richards (2022), “Factors that Contribute to Life Satisfaction of Parents of Children Factors that Contribute to Life Satisfaction of Parents of Children with Autism Spectrum Disorder” isimli doktora çalışmasında otizm spektrum bozukluğu olan çocukların ebeveynlerinin yaşam doyumlarına katkıda bulunan faktörleri pozitif psikoloji perspektifinden anlamayı incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma örneklemi 385 ebeveynden oluşmakta ve çalışma betimsel tarama yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada aile yapısı, gelir düzeyi, eğitim durumu, sosyal destek faktörlerinin yaşam doyumu, öznel mutluluk ve yaşam kalitesini önemli ölçüde etkilediği ortaya konmuştur.

Yüksek Lisans Çalışmaları

Çam (2021), “Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Annelerin Aile Yaşam Kaliteleri, Ebeveynlik Stresi ve Evlilik Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi “isimli yüksek lisans çalışmasında özel gereksinimli çocuğu olan annelerin aile yaşam kaliteleri, ebeveynlik stresi ve evlilik yaşam doyumu arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma örneklemi 212 anneden oluşmakta ve çalışmada Beach Center Aile Yaşam Kalitesi, Anne Baba Stres ve Evlilik Yaşam Doyumu ölçekleri kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda;

- Özel gereksinimli çocuğu olan annelerin evlilik yaşam doyumu ile ebeveynlik stres düzeyi arasında negatif yönde ve anlamlı bir ilişki, evlilik yaşam doyumu ile aile yaşam kalitesi arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki, aile yaşam kalitesi ile ebeveynlik stresi arasında negatif yönde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
- Annelerin evlilik yaşam doyumlarının annenin eğitim düzeyine, çocuk sayısına, çalışma durumuna, evlilik süresine, özel gereksinimli çocuğun doğum sırasına,

yaşına ve özel gereksinim türüne göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı belirlenmiştir.

- Annelerin aile yaşam kalitesinin annenin yaşı, eğitim düzeyi, çocuk sayısı, evlilik süresi, özel gereksinimli çocuğun doğum sırası, yaşı ve özel gereksinim türü açısından farklılaşmadığı belirlenmiştir.

Satılmış (2020), “Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Almış Çocukların Annelerinde Psikolojik Dayanıklılık, Yaşam Doyumu ve Depresyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” isimli yüksek lisans çalışmasında otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocukların annelerinin psikolojik dayanıklılık, yaşam doyumu ve depresyon düzeylerini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma örneklemini 120 anneden oluşmakta ve çalışmada Yaşam Doyumu Ölçeği, Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği ve Beck Depresyon Envanteri kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda;

- Normal gelişim gösteren çocukların annelerinin psikolojik dayanıklılık, yaşam doyumu ve depresyon puanlarının, otizm tanısı alan çocukların annelerinden anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.
- Otizm tanılı çocukların annelerinin psikolojik sağlamlığı ile yaşam doyumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
- Depresyon düzeyi ile yaşam doyumu arasında negatif yönde, psikolojik sağlamlık ve depresyon arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Yıldırım (2020), “Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Olan Çocukların Annelerinin Psikolojik Sıkıntı, Travma Sonrası Gelişim ve Yaşam Doyumu Düzeyleri ile İlgili Değişkenler” isimli yüksek lisans çalışmasında otizm tanılı çocuğu olan annelerin yaşadıkları psikolojik sıkıntılar travma sonrası gelişim ve yaşam doyumu ile ilişkili olan faktörleri incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma örneklemini 150 anneden oluşmakta ve çalışmada Sakin Benlik Ölçeği, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği, Depresyon Anksiyete Stres-21 Ölçeği, Travma Sonrası Gelişim Envanteri ve Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda;

- Annelerin düşük düzeyde psikolojik sıkıntılar yaşadıkları belirlenmiş ve sakin benlik ile psikolojik sıkıntılar arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.
- Annelerin algıladıkları sosyal destek ile travma sonrası gelişim ve yaşam doyumu arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki belirlenmiştir.

- Yaşam doyumu ile yaş ve gelir durumu anlamlı düzeyde farklılaşmıştır.

Diğer Araştırmalar

Kiani, Mohammadi, Hasanzadeh, Mohsenloo ve Poorrahmani (2022), “Comparison of life satisfaction and hoping in mothers of children with special learning disabilities, autism spectrum disorders and normal” isimli araştırmalarında özel öğrenme güçlüğü, otizm spektrum bozukluğu ve normal çocukları olan annelerin yaşam doyumu ve umut düzeylerini karşılaştırmayı amaçlamışlardır. Araştırma örneklemi 90 anneden oluşmakta ve çalışma amaçlı örnekleme yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma neticesinde, otizm tanısı olan çocuğun annelerinin umut etme düzeyi, normal ve öğrenme güçlüğü tanısı olan çocuğun annelerinden daha düşük bulunmuştur. Normal çocuğu olan annelerin yaşam doyum düzeyi, otizm tanılı çocuğun annelerinden daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca, otizm tanılı çocuğun annelerinin umut ve yaşam doyum düzeyini arttırmak için psiko-sosyal destek çalışmalarına daha fazla ihtiyaç duyulduğu ortaya konmuştur.

Lu, Wang, Lin, Pang ve Chen (2021), “Perceived social support and life satisfaction of Chinese parents of children with autism spectrum disorder: Loneliness as a mediator and moderator” isimli araştırmalarında otizm spektrum bozukluğu tanısı olan çocukların ebeveynlerinin algılanan sosyal destek, yalnızlık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırma örneklemi 306 ebeveynden oluşmakta ve çalışma için Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği, Yalnızlık Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda;

- Algılanan sosyal destek ile yalnızlık ve yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki belirlenmiştir.
- Yalnızlık aynı zamanda algılanan sosyal destek ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiye aracılık etmiştir.
- Ebeveynlerin yaşam doyumunu arttırmak için sosyo-psikolojik kaynaklara odaklanması gerektiği ortaya konmuştur.

Değerlendirme: Alan yazın incelendiğinde, yaşam doyumu ile ilgili çalışmaların otizm, zihinsel yetersizlik, özel öğrenme güçlüğü tanısı olan ve tipik gelişen çocuğa sahip ebeveynler ile yapıldığı görülmektedir. İncelenen çalışmalarda nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

Bu çalışma bağlamında, yaşam doyumu kavramının özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler açısından ele alınması önemli görülmektedir. Çünkü yaşam doyumu kavramının sosyal karşılaştırma, psikolojik sağlık kavramları ve sosyodemografik özellikler ile ele alınmasının alan yazına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

2.6.2. Sosyal karşılaştırma ile ilgili yapılan araştırmalar

Doktora Çalışmaları

Caverly (2019), “The Role Of Social Comparisons In Perceived Parental Competence, Mental Health, and Relationship Satisfaction” isimli doktora çalışmasında ebeveyn popülasyonunda sosyal karşılaştırmalara katılmanın zihinsel sağlığı, ilişki memnuniyetini ve algılanan ebeveyn yeterliliğini nasıl etkilediğini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemini 184 ebeveynden oluşmakta ve çalışmada korelasyonel tasarım kullanılmıştır. Araştırmada ebeveynlik yeterliliğini düşük görenlerin, daha çok kıyaslamaya gittiği ortaya konmuştur. Ayrıca, kaygı ve depresyon düzeyi yüksek olan ebeveynlerinde karşılaştırma eğilimine daha yatkın oldukları belirlenmiştir. İlişki memnuniyeti ile sosyal karşılaştırma arasında bir ilişki bulunmamıştır.

Yüksek Lisans Çalışmaları

Ülgüt (2019), “Otizm Tanısı Almış Çocuklara Sahip Ana-Babalar ile Normal Gelişim Gösteren Çocuklara Sahip Ana-Babalarda Benlik Algısı, Evlilik Uyum ve Psikolojik Sağlık” isimli yüksek lisans çalışmasında otizm spektrum bozukluğu (OSB) tanısı almış çocuklara sahip ebeveynlerde benlik algısı, evlilik uyumu ve psikolojik sağlık düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın örneklemini 80 ebeveynden oluşmakta ve çalışmada Sosyal Karşılaştırma Ölçeği, Evlilik Uyum Ölçeği ve Psikolojik Sağlık Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda;

- Otizm tanısı almış çocuğa sahip katılımcılar için benlik algısı (Sosyal karşılaştırma ölçeği puanları) ile psikolojik sağlık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur.
- Ebeveynlerde benlik algısı ile evlilik uyumu arasında negatif yönlü anlamlı ilişki saptanmıştır.

- Ebeveynler için psikolojik sağlamlıkla evlilik uyumu arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur.

Kondu (2022), “Çalışan Bireylerin Sosyal Karşılaştırma Düzeyleri İle Öfke İfade Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” isimli yüksek lisans çalışmasında çalışan bireylerin sosyal karşılaştırma düzeyleri ile öfke ifade tarzları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın örneklemi 122 bireyden oluşmakta ve çalışmada Sosyal Karşılaştırma Ölçeği ve Sürekli Öfke – Öfke İfade Tarzı Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda;

- Katılımcıların orta üstü düzeyde sosyal karşılaştırma-olumlu benlik algısına sahip oldukları tespit edilmiştir.
- Katılımcıların sosyal karşılaştırma düzeyi ile öfke ifade tarzları arasında anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir.
- Sosyal karşılaştırma cinsiyet, medeni durum, gelir düzeyi gibi değişkenler ile farklılaşırken, eğitim düzeyi, yaş ve toplam çalışma hayatı değişkenleri ile farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Çetin (2021), “Ortaöğretim Öğrencilerinde Farkındalık Düzeyi ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkide Duygusal Zeka ile Sosyal Karşılaştırmanın Aracı Rolü” isimli yüksek lisans çalışmasında ortaöğretim öğrencilerinin farkındalık, duygusal zeka ve sosyal karşılaştırma düzeylerinin yaşam doyumları ile ilişkisini incelenmeyi amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemi 1393 öğrenciden oluşmakta ve çalışmada Ergen ve Yetişkin Bilinçli Farkındalık Ölçeği, Duygusal Zekâ Özelliği Ölçeği, Sosyal Karşılaştırma Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda;

- Ortaöğretim öğrencilerinde duygusal zeka ve sosyal karşılaştırma değişkenleri farkındalık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiye aracı faktörü olduğu belirlenmiştir.
- Cinsiyet değişkeninin farkındalık ile anlamlı düzeyde farklılaştığı görülürken, okul türünün de duygusal zeka, sosyal karşılaştırma ve yaşam doyumu ile anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür.

Savaşlı (2019), “Ergenlerin Sosyal Karşılaştırma ve Duygusal Öz-Yeterlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” isimli yüksek lisans çalışmasında ergenlerin sosyal karşılaştırma ve duygusal öz-yeterlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır.

Çalışmanın örneklemini 570 bireyden oluşmakta ve araştırmada Sosyal Karşılaştırma Ölçeği, Duygusal Öz-yeterlik Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda;

- Katılımcıların sosyal karşılaştırma düzeyleri ile duygusal öz-yeterlik düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
- Katılımcıların sosyal karşılaştırma düzeylerinin duygusal öz-yeterliği anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir.
- Sosyal karşılaştırma cinsiyet, sosyo ekonomik düzey, okul türü gibi değişkenler ile farklılaşırken, yaş, kardeş sayısı, baba eğitim durumu, anne çalışma durumu değişkenleri ile farklılaşmadığı belirlenmiştir.

Aydın (2017), “Türkiye Kadın Futbol Liglerinde Mücadele Eden Sporcuların Saldırganlık ve Sosyal Karşılaştırma Düzeylerinin İncelenmesi” isimli yüksek lisans çalışmasında sporcuların saldırganlık ve sosyal karşılaştırma düzeylerini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemini 244 bireyden oluşmakta ve çalışmada Sosyal Karşılaştırma Ölçeği ve Saldırganlık Envanteri kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda;

- Katılımcıların sosyal karşılaştırma düzeyi ile saldırganlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.
- Katılımcıların sosyal karşılaştırma düzeyi okul başarısı, gelir düzeyi, eğitim durumu değişkenleri ile farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Yumurtacı (2012), “Predictors of Body İmage Among University Students” isimli yüksek lisans çalışmasında üniversite öğrencilerindeki benlik algısını akılcı olmayan düşünceler, başkalarınca belirlenen mükemmeliyetçilik, sosyal karşılaştırma, fiziksel aktiviteye ayrılan zaman ve yaşam doyumu bakımından incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemini 790 bireyden oluşmakta ve çalışmada Çok Yönlü Beden İlişkileri Ölçeği, Akılcı Olmayan Düşünceler Ölçeği, Başkalarınca Belirlenen Mükemmeliyetçilik Ölçeği, Sosyal Karşılaştırma Ölçeği, Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda;

- Akılcı olmayan düşüncelerin, sosyal karşılaştırmının, fiziksel aktivite derecesinin ve yaşam doyumunun beden algısını olumlu bir şekilde yordadığı belirlenmiştir.
- Cinsiyet değişkeni ile beden algısı anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir.

Diğer Araştırmalar

Cunningham (2020), “An exploratory analysis of social media social comparison and self-esteem within an Irish context” isimli araştırmasında sosyal medya kullanımı ve sosyal karşılaştırma arasındaki ilişkiyi yakından incelemeyi amaçladı. Araştırmanın örneklemini 120 katılımcıdan oluşmakta ve çalışmada Iowa Hollanda Karşılaştırma Ölçeği ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada yukarı doğru sosyal karşılaştırma ve yetenek özellikleri ile daha düşük benlik saygısı seviyeleri arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir. Sosyal karşılaştırma düzeyleri benlik saygısını güçlü bir şekilde yordamaktadır.

Değerlendirme: Alan yazın incelendiğinde, sosyal karşılaştırma ile ilgili yapılan çalışmaların, tipik gelişen çocukların ebeveynleri, çalışan bireylerin, ortaöğretim öğrencileri, sporcular ve üniversite öğrencileri ile yapıldığı görülmektedir. İlgili araştırmaların daha çok nicel yöntemlerle yapıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada ise sosyal karşılaştırma kavramı özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler açısından ele alınmıştır. Bu nokta, alan yazında bu boyuta ilişkin sınırlı çalışmaların olması nedeniyle önemlidir. Diğer yandan, sosyal karşılaştırma kavramının yaşam doyumu ve psikolojik sağlamlık ile ilişkisinin ele alınmasının da alan yazına önemli katkı sağlayacağı söylenebilir.

2.6.3. Psikolojik sağlamlık ile ilgili yapılan araştırmalar

Doktora Çalışmaları

Musa (2022), “Otizmlı Çocukları (2-11 Yaş) Arasında Olan Ebeveynlerin İyi Oluş Merhamet, Psikolojik Sağlamlık ve Bilişsel Esneklik Arasındaki İlişki” isimli doktora çalışmasında, otizmlı çocukların ebeveynlerinin iyi oluş, merhamet, psikolojik sağlamlık ve bilişsel esneklik düzeylerini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemini 301 ebeveyninden oluşmakta ve çalışmada Merhamet Ölçeği, Perma İyi Oluş Ölçeği, Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği ve Bilişsel Esneklik Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda;

- Otizm tanısı alan çocukların ebeveynlerinin iyi oluşları ile merhamet, psikolojik sağlamlık ve bilişsel esneklik arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. İyi oluş ile merhamet arasında pozitif yönde anlamlı, iyi oluş ile psikolojik sağlamlık arasında

pozitif yönde anlamlı ve iyi oluş ile bilişsel esneklik arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki belirlenmiştir.

- Ebeveynlerin psikolojik sağlamlığı otizmin yoğunluğuna göre farklılaşırken, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, çalışma durumu, çocuk yaşı ve çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmadığı belirlenmiştir.
- İyi oluş ve bilişsel esneklik düzeyi açısından demografik değişkenlere göre anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Gümüş (2020), “Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlere Uygulanan Kabul ve Kararlılık Terapisi Temelli Girişimlerin Psikolojik Sağlamlık Depresyon Anksiyete Stres Düzeylerine ve Bakım Yüküne Etkisi” isimli doktora çalışmasında özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlere uygulanan Kabul ve Kararlılık Terapisi temelli girişimlerin psikolojik sağlamlık depresyon anksiyete stres düzeylerine ve bakım yüküne etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemi 60 ebeveynden oluşmakta ve veriler öntest, sontest ve izlem testi şeklinde üç seferde elde edilmiştir. Deney grubu ve kontrol grubu şeklinde çalışılmıştır.

Araştırma sonucunda;

- Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin Kabul ve Kararlılık Terapisi Temelli girişimler sonucunda psikolojik sağlamlıklarının arttığı tespit edilmiştir.
- Ebeveynlerin psikolojik katılık, depresyon, anksiyete, stres ve bakım yükü düzeylerinde düşüklük görülmesi müdahalenin etkili olduğunu ortaya koymaktadır.
- Araştırmadan hareketle çalışmaların ebeveynlerin güçlendirilmesi ve desteklenmesinde kullanılması tavsiye edilmektedir.

Yüksek Lisans Çalışmaları

Atalan (2022), “Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Psikolojik Yardım Alma Tutumlarının Psikolojik Sağlamlık ve Eş Desteği ile İlişisinin İncelenmesi” isimli yüksek lisans çalışmasında özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik yardım alma tutumlarının psikolojik sağlamlık ve eş desteği ile ilişkisini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemi 223 ebeveynden oluşmakta ve araştırmada veri toplama aracı olarak Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği, Psikolojik Sağlamlık Ölçeği, Eş Destek Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda;

- Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağamlık düzeyleri ile gelir düzeyi ve özel gereksinimli çocuğun başka kardeşi olması arasında anlamlı bir farklılık belirlenmiştir.
- Özel gereksinimli çocuk sahibi ebeveynlerin psikolojik yardım almaya ilişkin tutumları ile psikolojik sağamlık düzeyleri arasında pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

İşçi (2022), “Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ebeveynlerde Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Psikolojik Sağamlık Düzeylerinin Yaşamın Anlamını Yordamadaki Rolü” isimli yüksek lisans çalışmasında, ebeveynlerin psikolojik sağamlık ve belirsizliğe tahammülsüzlük düzeylerinin yaşamın anlamı üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemini 154 ebeveyn den oluşmakta ve çalışmada Kısa Psikolojik Sağamlık Ölçeği, Yaşamın Anlamı Ölçeği ve Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği Kısa Formu kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda;

- Ebeveynlerin psikolojik sağamlık ve belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyleri arasında negatif ilişki bulunmuştur.
- Psikolojik sağamlık ve belirsizliğe tahammülsüzlük düzeylerinin ebeveynlerin yaşamın anlamını yordamadığı tespit edilmiştir.
- Katılımcıların psikolojik sağamlık düzeyi ile cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, gelir düzeyi, özel gereksinimli çocuğun cinsiyeti değişkenlerine göre farklılaşmadığı, yaş değişkenine göre farklılaştığı belirlenmiştir.

Kurumeşe (2021), “Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Umutsuzluk Düzeyleri ve Psikolojik Sağamlık Düzeylerinin İncelenmesi” isimli yüksek lisans çalışmasında, zihinsel engelli bireye sahip annelerin umutsuzluk düzeyleri ve psikolojik sağamlık düzeylerini ve aralarındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemini 175 anne oluşturmaktadır. Çalışmada, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Kısa Psikolojik Sağamlık Ölçeği Formu kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda;

- Annelerin umutsuzluk düzeylerinin orta, psikolojik sağamlık düzeylerinin ise yüksek olduğu belirlenmiştir.
- Beck Umutsuzluk Ölçeği ile Kısa Psikolojik Sağamlık ölçeği arasında orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur.

- Katılımcıların psikolojik sağamlık düzeyi ile eğitim düzeyi, gelir durumunun farklılaştığı, cinsiyet, yaşı, devlet desteği alıp-almama ve ebeveyn çalışma değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir.

Mungall (2020), “Meaning-Making and Resilience In Parents Of Children With Complex Care Needs” isimli yüksek lisans çalışmasında, engelli ve bakım ihtiyacı olan çocukların ebeveynlerinin psikolojik sağamlık ve anlam yaratma kavramlarını incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemini aile danışmanları tarafından çevrim içi destek grubu ile desteklenen yedi ebeveyn oluşturmaktadır. Veriler nitel araştırma yöntemi ile yarı yapılandırılmış telefon görüşmeleri ve yüzyüze görüşmeler ile toplanmıştır. Çalışma sonucunda ebeveynlerin bakım verme becerilerinde aldıkları desteğin psikolojik sağamlıklarını güçlendirdiği ve bakım verme süreçlerine anlamlar yükledikleri belirtilmiştir.

Diğer Araştırmalar

Whiting, Nash, Kendall ve Roberts (2019), “Enhancing Resilience and Self-Efficacy in The Parents of Children with Disabilities and Complex Health Needs” isimli araştırmalarında, engelli veya karmaşık sağlık ihtiyaçları olan çocukların ebeveynlerinde dayanıklılık ve öz yeterlik gelişimini desteklemeye yönelik bir müdahale geliştirmek, pilot uygulama yapmak ve değerlendirme sürecini incelemeyi amaçlamışlardır. On altı ebeveyn ile yürütölen çalışmada nitel ve nicel yöntemler kullanılarak, müdahale yöntemi uygulanmıştır. Bu çalışmalarının sonucunda ebeveynlerin özgüvenlerinin desteklendiklerinde arttığı, başa çıkma becerilerinin arttığı ve stres düzeylerinin azaldığı tespit edilmiştir.

Halstead, Ekas, Hastings ve Griffith (2018), “Associations Between Resilience and the Well-Being of Mothers of Children with Autism Spectrum Disorder and Other Developmental Disabilities” isimli araştırmalarında otizm spektrum bozukluğu ve diğer yetersizlik tanısı olan çocukların annelerinin psikolojik sağamlık ve iyi olma halleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada annelerin davranış sorunlarından etkilenme dereceleri farklı düzeyde bulunmuştur. Annelerin psikolojik sağamlıklarının iyilik hallerini telafi edici faktör olarak yordadığı tespit edilmiştir.

Peer ve Hillman (2014), “Stress and Resilience for Parents of Children With Intellectual and Developmental Disabilities: A Review of Key Factors and Recommendations for Practitioners” isimli araştırmalarında zihinsel ve gelişimsel yetersizlik yaşıyan çocukların ebeveynleri için stres, psikolojik sağamlık ve ilişkili faktörleri incelemeyi amaçlamışlardır.

Literatür araştırması ve derleme türünde yapılan çalışmanın sonunda başa çıkma tarzı, iyimserlik ve sosyal destek değişkenlerinin psikolojik sağlamlığı güçlendiren faktörler olarak ifade edilmiştir.

Değerlendirme: Alan yazın incelendiğinde, psikolojik sağlamlık ile ilgili yapılan çalışmaların tipik gelişen ve özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler ve yoğun bakım ihtiyacı olan çocukların ebeveynleri yapıldığı görülmektedir. İlgili çalışmalarda daha çok nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

Bu çalışmanın ise psikolojik sağlamlık kavramını özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler açısından ele almasının önemli olduğu düşünülmektedir. Çünkü ebeveynlerin özel gereksinimli çocuğu ile günlük yaşama uyum sürecinde psikolojik dayanıklılığı kritik öneme sahiptir. Dolayısıyla bu kavramın yaşam doyumu ve sosyal karşılaştırma ile birlikte incelenmesinin literatüre önemli katkı sunacağı söylenebilir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın yöntemi, evren ve örnekleme, veri toplama aracı ve verilerin analizi hakkında bilgiler bulunmaktadır.

3.1. Araştırmanın yöntemi

Bu çalışmada, araştırma yöntemi olarak, betimsel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Bu model iki veya daha çok değişkenin arasındaki değişimi inceleyen ve seviyesini belirlemeyi amaçlayan, nicel bir yöntemdir. İlişkisel çözümleme iki yolla yapılır. Biri korelasyon türü ilişki değeri ise karşılaştırma yolu ile yapılan ilişkilerdir. Korelasyon türü ilişkide değişkenlerin birlikte farklılaşıp farklılaşmadığı, bir değişme varsa bu durumun nasıl olduğu ortaya konmaya çalışılır. Karşılaştırma yolunda ise en az iki değişken mevcuttur. Birisi bağımsız değişken değeri ise bağımlı değişkendir ve aralarında farklılaşma olup olmadığına bakılır (Karasar, 2010). Bu yöntem ile araştırmacılar değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyerek, bireylerin, grupların ya da fiziksel ortamların özelliklerini açıklar (Büyüköztürk, Kılıç, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2020).

Bu çalışmada, ebeveynlerin yaşam doyumu, sosyal karşılaştırma ve psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak için tarama yöntemlerinden korelasyonel analiz yapılmıştır. Ele alınan değişkenlerin sosyo-demografik değişkenlere (yaş, cinsiyet, çocuğun yaşı, çocuğun cinsiyeti vb.) göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla t testi ve ANOVA fark testlerinden faydalanılmıştır.

3.2. Araştırmanın evreni ve örnekleme

Araştırmanın evreni, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında, İzmir ilindeki Rehberlik Araştırma Merkezleri tarafından takip edilen, özel eğitim okullarına ve özel eğitim sınıflarına devam eden toplam 13350 özel gereksinimli öğrencinin ebeveynlerinden oluşmuştur. Araştırmanın

örnekleme ise, rehberlik araştırma merkezleri tarafından takip edilen, özel eğitim sınıfı ve okullarda eğitim gören özel gereksinimli çocuğa sahip toplam 13350 ebeveynden, %95 güven aralığında %5 hata payı ile kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile ulaşılabilen 680 ebeveynden oluşmuştur. Verilerin analizi sürecinde, uygulanan ölçeklerden, eksik doldurulmuş, karalanmış, boş gönderilmiş formların ayrıştırılması sonrası, araştırmanın örneklemini, ölçekleri doğru biçimde doldurmuş olan 618 ebeveyn oluşturmuştur. Örnekleme ait bulgular tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2

Ebeveynlerin Demografik Dağılımına İlişkin Bulgular

		n	%
Cinsiyet	Kadın	453	73,3
	Erkek	165	26,7
Medeni Durum	Evli	542	87,7
	Boşanmış/ayrı	76	12,3
Yaş	25 ve altı	21	3,4
	26-36 Yaş	174	28,2
	36-46 Yaş	325	52,6
	46 ve üstü	98	15,9
Eğitim Düzeyi	İlkokul	177	28,6
	Ortaokul	177	28,6
	Lise	188	30,4
	Üniversite	76	12,3
Çocuğunun Özel Gereksinim Türü	HD Zihinsel Yetersizlik	99	16,0
	OAD Zihinsel Yetersizlik	61	9,9
	HD Otizm SB	67	10,8
	OAD Otizm SB	59	9,5
	Dil-Konuşma Güçlüğü	41	6,6
	Bedensel Yetersizlik	30	4,9
	Görme Yetersizliği	31	5,0
	İşitme Yetersizliği	38	6,1
	Özel Öğrenme Güçlüğü	74	12,0
	DEHB	32	5,2
	Birden Fazla Yetersizlik	86	13,9
Çalışma Durumu	Evet	247	40,0
	Hayır	356	57,6
	Yarı-Zamanlı	15	2,4
Ekonomik Gelir	Düşük	187	30,3
	Orta	353	57,1
	Yüksek	78	12,6

Tablo 2’ye göre, örnekleme oluşturan 618 özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynin, %73,3’ü (453 kişi) kadın ve %26,7’si (165 kişi) erkek; %87,7’si (542 kişi) evli ve %12,3’ünün (76 kişi) boşanmış; %3,4’ü (21 kişi) 25 ve altı yaş, %28,2’si (174 kişi) 26-36 yaş, %52,6’sı (325 kişi) 36-46 yaş, %15,9’u (98 kişi) 46 yaş ve üzeri; %28,6’sı (177 kişi)

ilkokul mezunu ve %28,6'sı (177 kişi) ortaokul mezunu, %30,4'ü (188 kişi) lise mezunu, %12,3'ü (76 kişi) üniversite mezunu; %16'sı (99 kişi) hafif düzey zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip, %9,9'u (61 kişi) orta-ağır düzey zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip, %10,8'i (67 kişi) hafif düzey otizm spektrum bozukluğu olan çocuğa sahip, %9,5'i (59 kişi) orta-ağır düzey otizm spektrum bozukluğu olan çocuğa sahip, %6,6'sı (41 kişi) dil ve konuşma güçlüğü olan çocuğa sahip, %4,9'u (30 kişi) bedensel yetersizliği olan çocuğa sahip, %5'i (31 kişi) görme yetersizliği olan çocuğa sahip, %6,1'i (38 kişi) işitme yetersizliği olan çocuğa sahip, %12'si (74 kişi) özel öğrenme güçlüğü olan çocuğa sahip, %5,2'si (32 kişi) dikkat eksikliği ve hiperaktivitesi olan çocuğa sahip, %13,9'u (86 kişi) birden fazla yetersizliği olan çocuğa sahip; %40'ı (247 kişi) çalışıyor, %57,6'sı (356 kişi) çalışmıyor, %2,4'ü (15 kişi) yarı zamanlı çalışıyor; %30,3'ü (187 kişi) ekonomik gelirini düşük algılayan, %57,1'i (353 kişi) ekonomik gelirini orta algılayan, %12,6'sı (78 kişi) ekonomik gelirini yüksek düzeyde algılayan olduğu görülmektedir.

3.3. Veri toplama araçları

3.3.1. Kişisel bilgi formu

Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan ölçekler için bir kişisel bilgi formu hazırlanmıştır. Kişisel bilgi formunda, katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, çocuğunun yaş aralığı, eğitim durumu, sahip olduğu özel gereksinimli çocuk sayısı, iş durumu, algıladığı ekonomik geliri, çocuğunun özel gereksinimli oluşunda sebep olarak gördüğü etmen, eşi ile iletişim durumu, aile destek durumu ile ilgili sorular bulunmaktadır.

3.3.2. Yaşam doyumu ölçeği (YDÖ)

Araştırmada özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumunu belirlemek için Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilen ve Dağlı ve Baysal (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan “Yaşam Doyumu Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan Yaşam Doyumu ölçeği, likert tarzı, 5 dereceli, 5 maddeden oluşmaktadır. Diener ve diğerleri (1985), çalışmada ölçeğin güvenirlik kat sayısını 0.87 olarak bulmuşlardır. Ölçüt

bağımlı geçerliğini ise 0.82 olarak elde etmişlerdir. Dağlı ve Baysal (2016) ise uyarlama çalışmasını ilkokullarda görevli öğretmenler ile yapmıştır. Ölçeğin iç tutarlılığı yapılan uyarlama çalışmasında 0.88, test- tekrar test güvenirliği ise 0.97 olarak çıkmıştır. Bu araştırmada ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı tekrar hesaplanmış ve 0.91 olarak tespit edilmiştir.

3.3.3. Sosyal karşılaştırma ölçeği (SKÖ)

Sosyal karşılaştırma ölçeğinin Türkçeye uyarlanıp geliştirilmesi, Şahin ve Şahin (1992) ve Şahin, Durak ve Şahin (1993) tarafından yapılmıştır. Ölçek, kişinin kendini başkası ile karşılaştırdığında kendini nasıl gördüğüne ilişkin algılarını ölçer. Olumlu ve olumsuz iki kutuptan ve 18 maddeden oluşan bir ölçektir. Puanlaması zıt kutuplar arasında 1-6 likert tarzındaki noktaların işaretlenmesi ile yapılır. Yüksek puanlar olumlu benlik algısını, düşük puanlar ise olumsuz benlik algısını gösterir. Kişinin kendini değerlendirmesi bakımından geçerliliği ve güvenirliliği yüksek olan bir ölçektir. Ayrıca ölçeğin Beck Depresyon Ölçeği ile korelasyonunu - .19 ($p < .001$) olduğu ve depresyonu düşük ve yüksek grupları iyi bir şekilde ayırt edebildiği de ifade edilmiştir. (Şahin ve Durak, 1994). Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı tekrar hesaplanmış ve 0.95 olarak tespit edilmiştir.

3.3.4. Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği (KPSÖ)

Bu ölçek kişilerin kendilerini toparlayabilme kapasiteleri ile psikolojik dayanıklılıklarını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek ilk olarak Smith, Dalen, Wiggins, Tooley, Christopher ve Bernard (2008) tarafından geliştirilmiş ve Türkçeye Doğan (2015) tarafından uyarlanmıştır. 6 maddeden oluşan 5 likertli bir ölçme aracıdır. “Hiç uygun değil” (1), “uygun değil” (2), “biraz uygun” (3), “uygun” (4), “tamamen uygun” (5) şeklinde puanlanmaktadır. Bu 6 maddenin 2, 4 ve 6. maddeleri tersten kodlanmaktadır. Ancak puanlama anahtarında öncelikle bu maddelerin çevrilmesi gerekmektedir. Bu işlemden sonra alınan yüksek puanlar yüksek düzeyde psikolojik sağlamlığı, düşük puanlar ise düşük düzeyde psikolojik sağlamlığı ortaya koymaktadır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısının .80 ile .91, test-tekrar güvenirlik katsayısının da .62 ile .69 arasında değişen değerler aldığı görülmektedir. Ayrıca, Kısa Psikolojik Sağlamlılık Ölçeği’nin tek faktörlü yapısının Türkiye’deki üniversite

öğrencileri üzerinde doğrulanabilirliğini tespit edebilmek için doğrulayıcı faktör analizi de yapılmıştır. Yapılan analizlerin sonunda ölçeğin tek faktörlü yapısının bu örneklem üzerinde de geçerli olduğu ortaya konmaktadır. Düzeltilmiş madde toplam korelasyonu değerinin .49 ile .66 arasında değişkenlik gösterdiği de belirlenmiştir. Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği ile Oxford Mutluluk Ölçeği, Ego Sağlamlığı Ölçeği ve Connor-Davidson Psikolojik Sağlamlık Ölçekleri ile arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Doğan, 2015). Bu araştırmada ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı tekrar hesaplanmış ve 0.86 olarak tespit edilmiştir.

3.4. Veri toplama süreçleri

Verilerin toplanması için öncelikli olarak gerekli izinler resmi mercilerden alınmıştır. Çalışma verilerin toplanması sürecinde, İzmir’de bulunan Rehberlik Araştırma Merkezleri ile iş birliği içerisinde ebeveynlere ulaşılmıştır. Ayrıca, bölgelerdeki bazı özel eğitim okullarının ve özel eğitim sınıflarının öğretmenleri ile de iş birliğinde bulunulmuştur. Ölçeklerin uygulanması, 2023 Ocak-Şubat ayı döneminde yapılmıştır. Çalışmada ad-soyad, adres gibi kişisel bilgiler istenmemiştir. Ebeveynlerin verileri doğru ve dikkatli bir şekilde doldurması için öğretmenlere bu konuda gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Veri toplama sürecinde 710 tane form ebeveynlere öğretmenler aracılığıyla dağıtılmıştır. Daha sonra ön inceleme yapılarak, rastgele doldurulan, madde veya kişisel bilgilerden boş bırakılan formlar veriler değerlendirmeye alınmamıştır. Sonuç olarak, toplamda, 618 tane form analize tabi tutulmuştur.

3.5. Verilerin analizi

Araştırmada veri analizlerine başlarken öncelikle değişkenlerin güvenirlik katsayıları incelenmiş ve ardından normal dağılım varsayımını sağlayıp sağlamadıkları kontrol edilmiştir. Veriler aşağıda ele alınmıştır:

3.5.1. Verilerin güvenilirlik analizi bulguları

Tablo 3

Güvenilirlik Analizi Bulguları

	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği	.860	6
Yaşam Doyumu Ölçeği	.914	5
Sosyal Karşılaştırma Ölçeği	.959	18

Tablo 3 incelendiğinde, ölçeklerin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayılarının; Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği için .86, Yaşam Doyumu Ölçeği için .91 Sosyal Karşılaştırma Ölçeği için .95 bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, ölçeklerin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayılarının yüksek düzeyde güvenilir olduğu söylenebilir (Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü, 2020).

3.5.2. Verilerin normallik analizleri

Verilerin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayılarının uygun olduğu belirlendikten sonra, veri analizi amacıyla verilerin normallik analizleri yapılmıştır.

Tablo 4

Ölçeklerle İlgili Normal Dağılım Verileri

Ölçekler	$\bar{X}$	Standart Sapma	Standart Hata	Çarpıklık		Basıklık	
				İstatistik	Std. Hata	İstatistik	Std. Hata
Sosyal Karşılaştırma Düzeyi	83.6	13.8	0.557	-.190	.098	-.714	.196
Yaşam Doyumu	15.3	4.03	0.162	-.143	.098	-.628	.196
Psikolojik Sağlamlık	19.5	3.8	0.156	.063	.098	-.249	.196

Tablo 4 incelendiğinde, sosyal karşılaştırma düzeyi ölçeğinin standart sapması 13.8 ve ortalama puanı 83.6 olarak belirlenmiştir. Çarpıklık katsayısı -0.190 ve basıklık katsayısı -0.714 olduğu görülmektedir. Yaşam doyumu ölçeğinin standart sapması 4.08 ve ortalama

puanı 15.3 olarak belirlenmiştir. Çarpıklık katsayısı -0.143 ve basıklık katsayısı -0.628 olduğu görülmektedir. Psikolojik sağlamlık ölçeğinin ise standart sapması 3.8 ve ortalama puanı 19.5 olarak tespit edilmiştir. Çarpıklık katsayısı 0.063 ve basıklık katsayısı -0.249 olduğu görülmektedir. Basıklık ve çarpıklık katsayılarının ± 1 arasında olması normal dağılımın sağlandığını ortaya koymaktadır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2020). Ayrıca, George ve Mallery (2019), basıklık ve çarpıklık değerlerin ± 1 arasında olması mükemmelliği ifade ederken, ± 2 değerleri arasında olması halinin de verilerin normal kabul edilebileceğini ortaya koymuşlardır. Bu çalışmada, ölçme değerlendirme uzmanlarından görüşler de alınıp, basıklık ve çarpıklık katsayıları ± 1 değerleri arasında olmasından hareketle ve aritmetik ortalama, mod ve medyan değerlerinin birbirine yakın olması sebebiyle normallik testleri dikkate alınmıştır. Bu çerçevede, araştırmada “yüzde analizi”, “aritmetik ortalama”, “standart sapma”, “standart hata” gibi değerler tespit edilmiş ve “bağımsız örneklemeler için t-testi”, “tek yönlü varyans analizi (ANOVA)” ve “Pearson Korelasyon Katsayısı” istatistiksel teknikleri kullanılmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde, çalışmanın problem ve alt problemlerine uygun istatistiksel analizler sonucunda elde edilen bulgular ve tablolar verilmiştir.

4.1. Araştırma problemine ait bulgular

4.1.1. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu, sosyal karşılaştırma ve psikolojik sağlamlık düzeyi nedir?

Tablo 5

Değişkenlere Dair Ortalama, Standart Sapma, Minimum ve Maksimum Değerleri

	$\bar{x}$	ss	Min	Maks	Değer
Yaşam Doyumu	3.06	.80	1.00	5.00	Orta Düzeyde Katılıyorum
Psikolojik Sağlamlık	3.26	.64	1.00	5.00	Biraz Uygun

Tablo 5 incelendiğinde, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler yaşam doyumu düzeylerini ($\bar{x}$ =3.06) ve psikolojik sağlamlık düzeylerini ($\bar{x}$ =3.26) orta düzeyde algılamaktadır.

Tablo 6

Ebeveynlerin Sosyal Karşılaştırma Düzeyi Bulguları

	N	$\bar{X}$	Ss	Alınan En Yüksek Puan	Alınan En Düşük Puan	Sh
Sosyal Karşılaştırma Düzeyi	618	83.6	13.8	108	41	.55

Tablo 6 incelendiğinde, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi puanları ortalamalarının (X) 83,6, standart sapmalarının (SS) 13,8 ve standart hatalarının 0,55 olduğu görülmüştür. Ölçekten alınan en yüksek puan 108 iken, en düşük puan 41'dir. Ölçekten alınan ortalama puanların bir standart sapma üstü 97,4'e ve bir standart sapma altı 69,8'e denk gelmektedir. Katılımcıların ortalama puanları 83,6 puan ile orta üstü düzeyde olumlu benlik algısına sahip oldukları belirlenmiştir.

4.1.2. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu, psikolojik sağlamlık sosyal karşılaştırma düzeyleri arasında ilişki var mıdır?

Tablo 7

Ebeveynlerin Sosyal Karşılaştırma, Psikolojik Sağlamlık ve Yaşam Doyumları Düzeyleri Aralarındaki İlişkinin İncelenmesi

	Sosyal Karşılaştırma	Psikolojik Sağlamlık	Yaşam Doyumu
Sosyal Karşılaştırma	1	0.766**	0.765**
Psikolojik Sağlamlık	0.766**	1	0.799
Yaşam Doyumu	0.765**	0.799**	1

** (p<0.01)

Tablo 7'de yer alan bilgiler incelendiğinde, ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında ($r_{(618)} = .766$, $p = .001$) pozitif yönde, yüksek düzeyde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi ile yaşam doyumu düzeyleri arasında ($r_{(618)} = .765$, $p = .001$) pozitif yönde, yüksek düzeyde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi ile yaşam doyumu düzeyleri arasında ($r_{(618)} = .799$, $p = .001$) pozitif yönde, yüksek düzeyde anlamlı ilişki belirlenmiştir.

4.2. Alt probleme ait bulgular

4.2.1. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyum düzeyleri demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?

4.2.1.1. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 8

Ebeveynlerin Yaşam Doyumu Düzeylerinin Cinsiyete Göre Dağılımları

	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	ss	Sd	T	p
Yaşam Doyum Düzeyi	Kadın	453	15.2	4.03	616	-1.07	.284
	Erkek	165	15.6	4.03			

Tablo 8 incelendiğinde ebeveynlerin yaşam doyum düzeyleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemektedir ([616]= -1.07; $p > .05$).

4.2.1.2. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi yaşa göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 9

Ebeveynlerin Yaşam Doyumu Düzeylerinin Yaşa Göre Dağılımları

	Yaş	n	$\bar{x}$	ss	ANOVA Sonuçları					
						kt	sd	ko	F	p
Yaşam Doyum Düzeyi	25 ve altı	21	14.1	4.2	Gruplar arası	95.39	3	31.7	1.96	.118
	26-36	174	15.8	4						
	36-46	325	15	4.1	Grup içi	9943.87	614	16.1		
	46 ve üstü	98	15.5	3.5		10039.27				
	Toplam	618	15.3	4.03						

* kt: kareler toplamı, ko: kareler ortalaması

Tablo 9 incelendiğinde ebeveynlerin yaşam doyum düzeyleri yaşa göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($F=1.96$; $p>.05$).

4.2.1.3. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 10

Ebeveynlerin Yaşam Doyumu Düzeylerinin Çocuğun Cinsiyetine Göre Dağılımları

	Çocuğun Cinsiyeti	n	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
Yaşam Doyum Düzeyi	Kız	242	15.2	4.05	616	-.476	.634
	Erkek	376	15.3	4.02			

Tablo 10 incelendiğinde, ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyleri, çocuğun cinsiyetine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($t(616) = -0,476$; $p > .05$).

4.2.1.4. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi çocuğun yaşına göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 11

Ebeveynlerin Yaşam Doyumu Düzeylerinin Çocuğun Yaşına Göre Dağılımları

	Yaş	n	$\bar{x}$	ss	ANOVA Sonuçları					
						kt	sd	ko	F	p
Yaşam Doyum Düzeyi	0-3	26	15	4	Gruplar arası	15.9	4	108	0.244	.913
	3-6	84	15	3.9						
	6-10	228	15.5	3.9	Grup içi	10023.3	613	192		
	10-14	189	15.2	4						
	14-18	91	15.3	4.2						
	Toplam	618	15.3	4						

* kt: kareler toplamı, ko: kareler ortalaması

Tablo 11 incelendiğinde ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyleri çocuğun yaşına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($F=0.244$; $p > .05$).

4.2.1.5. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi özel gereksinimli çocuk sayısına göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 12

Ebeveynlerin Yaşam Doyumu Düzeylerinin Özel Gereksinimli Çocuk Sayısına Göre Dağılımları

	Ö.G Çocuk Sayısı	n	$\bar{x}$	ss	Sd	t	p
Yaşam Doyum Düzeyi	1	586	15.5	3.9	616	6.377	.001
	2	32	11	3.5			

Ö.G: Özel gereksinimli

Tablo 12 incelendiğinde ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyleri özel gereksinimli çocuk sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir ([616]= 6,377; $p < .05$). Bir özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyum düzeyleri ($X = 15.5$), iki özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinden ($X = 11$) daha yüksektir.

4.2.1.6. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 13

Ebeveynlerin Yaşam Doyumu Düzeylerinin Eğitim Durumuna Göre Dağılımları

	Eğitim Durumu	n	$\bar{x}$	ss		ANOVA Sonuçları					
						kt	sd	ko	F	p	Fark
Yaşam Doyum Düzeyi	İlkokul	177	14.0	3.7	Gruplar arası	1076.7	3	358.9	24.5	.001	I-III,IV
	Ortaokul	177	14.6	4.0							II-III,IV
	Lise	188	16.0	4.0		8962.5	614				14.5
	Üniversite	76	18.1	2.9	Grup içi	10039.2	617	IV-I.II.III			
	Toplam	618	15.3	4.0							

$P < .05$, I: İlkokul, II: Ortaokul, III: Lise, IV: Üniversite

Tablo 13 incelendiğinde ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi eğitim durumuna göre ($F = 24.5$, $p = .001$) ile farklılaşmaktadır. Üniversite mezunu olan ebeveynlerin yaşam doyum düzeyi

($X=18.1$), lise mezunu ($X =16.0$), ortaokul mezunu ($X=14.6$) ve ilkokul mezunu ($X=14.0$) olan ebeveynlerden; lise mezunu olan ebeveynler ($X=16.0$) ise ortaokul mezunu ($X=14.6$) ve ilkokul mezunu ebeveynlerden ($X= 14.0$) daha yüksek düzeyde bulunmuştur.

4.2.1.7. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi medeni duruma göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 14

Ebeveynlerin Yaşam Doyumu Düzeylerinin Medeni Duruma Göre Dağılımları

	Medeni durum	n	$\bar{x}$	ss	sd	T	p
Yaşam Doyum Düzeyi	Evli	542	15.7	3.9	616	7,29	.001
	Boşanmış	76	12.2	3.5			

Tablo 14 incelendiğinde ebeveynlerin yaşam doyum düzeyleri medeni duruma göre anlamlı farklılık göstermektedir ($[616]= 7.29$; $p< .05$). Evli ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyleri ($X =15.7$), boşanmış ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinden ($X=12.2$) daha yüksek bulunmuştur.

4.2.1.8. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi iş durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 15

Ebeveynlerin Yaşam Doyumu Düzeylerinin İş Durumuna Göre Dağılımları

	İş Durumu	n	$\bar{x}$	ss		ANOVA Sonuçları					Fark
						kt	sd	ko	F	p	
Yaşam Doyum Düzeyi	Evet	247	16.7	4.0	Gruplar arası	895.6	2	447.8	30.122	.001	I-II
	Hayır	356	14.3	3.6							
	YarıZam	15	15.0	5.2	Grup içi	9143.6	615	14.8			
	Toplam	618	15.3	4.0		10039.2	617				

p< .05, I: Evet, II: Hayır, III: Yarı Zamanlı

Tablo 15 incelendiğinde ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi iş durumuna göre farklılaşmaktadır. Çalışan ebeveynler ile çalışmayan ebeveynler arasında ($F=30.122$, $p=.001$) farklılaşma görülmektedir. Bu farklılaşma çalışma durumuna evet diyen ebeveynler ile hayır diyen ebeveynler arasındadır. Çalışan ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi ($X=16.7$) çalışmayan ebeveynlerin düzeyinden ($X=14.3$) daha yüksek bulunmuştur.

4.2.1.9. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi algılanan ekonomik gelire göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 16

Ebeveynlerin Yaşam Doyumu Düzeylerinin Algılanan Ekonomik Gelire Göre Dağılımları

	Ekonomik Gelir	n	$\bar{x}$	ss		ANOVA Sonuçları						
						kt	sd	ko	F	p	Fark	
Yaşam Doyum Düzeyi	Kötü	247	12.6	3.2	Gruplar arası	2750.2	2	1375.1				
	Orta	356	15.8	3.7								
	İyi	15	19.4	2.4	Grup içi	7289.0	615	11.8	116.02	.001	I-II-III	
	Toplam	618	15.3	4.0		10039.2	617					

p< .05, I: Kötü, II: Orta, III: İyi

Tablo 16 incelendiğinde ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi algıladıkları ekonomik gelire göre ($F=116.02$, $p=.001$) farklılaşmaktadır. Ekonomik gelir algısı iyi düzeyde olan ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi ($X=19.4$), orta düzeyde algılayanlardan ($X=15.8$), ve kötü düzeyde algılayanlardan ($X=12.6$) olan ebeveynlerden daha yüksek düzeyde bulunmuştur. Ekonomik gelir algısı orta düzeyde olan ebeveynlerin yaşam doyum düzeyleri de ($X=15.8$), kötü düzeyde olan ($X=12.6$) ebeveynlerden daha yüksek bulunmuştur.

4.2.1.10. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi özel gereksinime sebep olan etmene göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 17

Ebeveynlerin Yaşam Doyumu Düzeylerinin Sebep Olan Etmene Göre Dağılımları

	Sebep Olan Etmene	n	$\bar{x}$	ss		ANOVA Sonuçları				
						kt	sd	ko	F	p
Yaşam Doyum Düzeyi	Kader	147	14.4	4.1	Gruplar arası	263.2	3	87.7	5.510	.001
	Kalıtım	137	14.9	4.1						
	Doğum anı	94	15.6	4.2	Grup içi	9776.0	614	15.9		
	Diğer	240	16.0	3.7						
	Toplam	618	15.3	4.0		10039.2	617			

p< .05, I:Kader, II: Kalıtım, III: Doğum anı IV: Diğer

Tablo 17 incelendiğinde ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi ile sebep olarak görülen etmene göre (F=5.510, p= .001) farklılaşmaktadır. Sebebi “diğer” olarak gören ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyleri (X=16.0), “kader” olarak cevaplayanlardan (14.4) daha yüksek olarak bulunmuştur.

4.2.1.11. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi eşler arasındaki iletişim düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 18

Ebeveynlerin Yaşam Doyumu Düzeylerinin Eşler Arasındaki İletişime Göre Dağılımları

	İletişim Düzeyi	n	$\bar{x}$	ss		ANOVA Sonuçları				
						kt	sd	ko	F	p
Yaşam Doyum Düzeyi	Zayıf	108	11.3	2.9	Gruplar arası	3569.4	2	1784.7	169.640	.001
	Orta	238	14.3	3.2						
	Güçlü	272	17.7	3.3	Grup içi	6469.8	615	10.5		
	Toplam	618	15.3	4.0		10039.2	617			

I-II,III
II-I,III
III-I,II

p<.05, I: Zayıf, II: Orta, III: Güçlü

Tablo 18 incelendiğinde ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi eşler arasındaki iletişim (F=169.640, p=.001) ile farklılaşmaktadır. Eşi ile iletişimi güçlü bulan ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi (X=17.7), orta (X =14.3) ve zayıf (X=11.3) bulan ebeveynlerden daha

Ebeveynlerin Sosyal Karşılaştırma Düzeylerinin Cinsiyete Göre Dağılımları

	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
Sosyal Karşılaştırma Düzeyi	Kadın	453	83.3	13.87	616	-0.825	.410
	Erkek	165	84.3	13.84			

Tablo 20 incelendiğinde ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemektedir ([616] = -0.825; $p>.05$).

4.2.2.2. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi yaşa göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 21

Ebeveynlerin Sosyal Karşılaştırma Düzeylerinin Yaşa Göre Dağılımları

	Yaş	n	$\bar{x}$	ss	ANOVA Sonuçları				
					Gruplar arası	kt	sd	ko	F
Sosyal Karşılaştırma Düzeyi	25 ve altı	21	78.4	13.8	Gruplar arası	1010.5	3	336	1.54
	26-36	174	84.8	13.6					
	36-46	325	83	14.1	Grup içi	1174.1	614	191	
	46 ve üstü	98	84.4	13	Toplam	1184.6	617	1.760	
	Toplam	618	83.6	13.8					

* kt: kareler toplamı, ko: kareler ortalaması

Tablo 21 incelendiğinde ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi yaşa göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($F=1.760$; $p>.05$).

4.2.2.3. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 22

Ebeveynlerin Sosyal Karşılaştırma Düzeylerinin Çocuğun Cinsiyetine Göre Dağılımları

	Çocuğun Cinsiyeti	n	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
Sosyal Karşılaştırma Düzeyi	Kız	242	84.6	12.9	616	1.417	.157
	Erkek	376	82.9	14.4			

Tablo 22 incelendiğinde ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyleri çocuğun cinsiyetine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($[616] = 1.417; p > .05$).

4.2.2.4. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi çocuğun yaşına göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 23

Ebeveynlerin Sosyal Karşılaştırma Düzeylerinin Çocuğun Yaşına Göre Dağılımları

	Yaş	n	$\bar{x}$	ss	ANOVA Sonuçları					
						kt	sd	ko	F	p
Sosyal Karşılaştırma Düzeyi	0-3	26	82	13.2	Gruplar arası	433.6	4	108	0.563	.690
	3-6	84	82.1	14.3						
	6-10	228	84.2	13.8	Grup içi	118068.0	613	192		
	10-14	189	84.1	13.5						
	14-18	91	82.8	14.3						
	Toplam	618	83.6	13.8						

* kt: kareler toplamı, ko: kareler ortalaması

Tablo 23 incelendiğinde ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi çocuğun yaşına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($F=0.563, p > .05$).

4.2.2.5. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi özel gereksinimli çocuk sayısına göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 24

Ebeveynlerin Sosyal Karşılaştırma Düzeylerinin Özel Gereksinimli Çocuk Sayısına Göre Dağılımları

	Ö.G Çocuk Sayısı	n	$\bar{x}$	Ss	sd	t	p
Sosyal Karşılaştırma Düzeyi	1	586	84.1	13.7	616	3.92	.001
	2	32	74.3	12.6			

Ö.G: Özel gereksinimli

Tablo 24 incelendiğinde ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyleri özel gereksinimli çocuk sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir ([616] = 3,92; $p < .05$). Bir özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyleri ($X = 84.1$), iki özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinden ($X=74.3$) daha yüksek bulunmuştur.

4.2.2.6. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 25

Ebeveynlerin Sosyal Karşılaştırma Düzeylerinin Eğitim Durumuna Göre Dağılımları

	Eğitim Durumu	n	$\bar{x}$	ss		ANOVA Sonuçları					
						kt	sd	ko	F	p	Fark
Sosyal Karşılaştırma Düzeyi	İlkokul	177	77.7	12.4	Gruplar arası	17327.2	3	5775	35,052	.001	I-II-III-IV
	Ortaokul	177	81.8	13.3							
	Lise	188	86.4	13.8		101174.1	614	164			
	Üniversite	76	94.5	9.6	Grup içi						
	Toplam	618	83.6	13.8		118501.3	617				

$P < .05$, I: İlkokul, II: Ortaokul, III: Lise, IV: Üniversite

Tablo 25 incelendiğinde ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi eğitim durumuna göre anlamlı olarak ($F = 35,052$, $p = .001$) farklılaşmaktadır. Üniversite mezunu olan ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi ($X=94.5$), lise mezunu ($X = 86.4$), ortaokul mezunu ($X=81.8$) ve ilkokul mezunu ($X=77.7$) olan ebeveynlerden daha yüksek düzeyde bulunmuştur. Ayrıca lise mezunu olan ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi ($X=86.4$), ortaokul mezunu ($X=81.8$) ve ilkokul mezunu olan ($X=77.7$) ebeveynlerden; ortaokul mezunu olan ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi ($X=81.8$) de, ilkokul mezunu olan ($X=77.7$) ebeveynlerden yüksek düzeyde bulunmuştur.

4.2.2.7. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi medeni duruma göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 26

Ebeveynlerin Sosyal Karşılaştırma Düzeylerinin Medeni Duruma Göre Dağılımları

	Medeni durum	n	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
Sosyal Karşılaştırma Düzeyi	Evli	542	84.8	13.5			
	Boşanmış	76	74.5	12.7	616	6.29	.001

Tablo 26 incelendiğinde ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyleri medeni duruma göre anlamlı farklılık göstermektedir. ([616]= 6.29; $p<.05$). Evli ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyleri ($X=84.8$), boşanmış ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinden ($X=74.5$) daha yüksek bulunmuştur.

4.2.2.8. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi iş durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 27

Ebeveynlerin Sosyal Karşılaştırma Düzeylerinin İş Durumuna Göre Dağılımları

	İş Durumu	n	$\bar{x}$	ss	ANOVA Sonuçları							
						kt	sd	ko	F	p	Fark	
Sosyal Karşılaştırma Düzeyi	Evet	247	88.8	13.5	Gruplar arası	11835.3	2	5917.6	34.119	.001		
	Hayır	356	79.8	12.7								
	YarıZam	15	85.7	16.9	Grup içi	106666.2	615	173.4				
	Toplam	618	83.6	13.8		118501.6	617					

$p<.05$, I: Evet, II: Hayır, III: Yarı Zamanlı

Tablo 27 incelendiğinde ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi iş durumuna göre farklılaşmaktadır. Çalışan ebeveynler ile çalışmayan ebeveynler arasında ($F=34.119$, $p=.001$) farklılaşma görülmektedir. Bu farklılaşma çalışma durumuna “evet” diyen

ebeveynler ile “hayır” diyen ebeveynler arasındadır. Çalışan ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi ($X=88.8$) çalışmayan ebeveynlerin düzeyinden ($X=79.8$) daha yüksek bulunmuştur.

4.2.2.9. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi algılanan ekonomik gelire göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 28

Ebeveynlerin Sosyal Karşılaştırma Düzeylerinin Algılanan Ekonomik Gelire Göre Dağılımları

	Ekon. Gelir	n	$\bar{x}$	ss		ANOVA Sonuçları				
						kt	sd	ko	F	p
Sosyal Karşılaştırma Düzeyi	Kötü	187	74.9	11.4	Gruplar arası	29242.1	2	14621.	100.74	.001
	Orta	353	85.2	12.9						
	İyi	78	97.1	9.03	Grup içi	89259.4	615	145.137		
	Toplam	618	83.6	13.8		118501.6	617			III-II-I

$p < .05$, I: Kötü, II: Orta, III: İyi

Tablo 28 incelendiğinde ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi algıladıkları ekonomik gelire göre ($F=100.74$, $p=.001$) farklılaşmaktadır. Ekonomik gelir algısı iyi düzeyde olan ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyleri ($X=97.1$), orta düzeyde algılayanlardan ($X=85.2$), ve kötü düzeyde algılayanlardan ($X=74.9$) olan ebeveynlerden daha yüksek bulunmuştur. Ekonomik gelir algısı orta düzeyde olan ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyleri ($X=85.2$), kötü düzeyde olan ($X=74.9$) ebeveynlerden daha yüksek bulunmuştur.

4.2.2.10. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi özel gereksinime sebep olan etmene göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 29

Ebeveynlerin Sosyal Karşılaştırma Düzeylerinin Sebep Olan Etmene Göre Dağılımları

	Sebepl Olan Etmen	n	$\bar{x}$	ss	ANOVA Sonuçları						
						kt	Sd	ko	F	p	Fark
Sosyal Karşılaştı rma Düzeyi	Kader	147	80.1	15.2	Gruplar arası	2997.4	3	5775			
	Kalıtım	137	83	13.6							
	Doğum anı	94	84.4	12.9	Grup içi	115504.1	614	164	5.311	.001	
	Diğer	240	85.7	13.0							
	Toplam	618	83.6	13.8			118501.6	617			

p<.05, I:Kader, II: Kalıtım, III: Doğum anı IV: Diğer

Tablo 29 incelendiğinde ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi ile sebep olarak görülen etmene göre (F=5.311, p=.001) farklılaşmaktadır. Bu farklılık “kader” olarak cevaplayanlarla “diğer” olarak cevaplayanlar arasındadır. Sebebi “diğer” olarak seçen ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi (X=85.7), “kader” olarak seçen ebeveynlerden (X=80.1) daha yüksek bulunmuştur.

4.2.2.11. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi eşler arasındaki iletişim düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 30

Ebeveynlerin Sosyal Karşılaştırma Düzeylerinin Eşler Arasındaki İletişime Göre Dağılımları

	İletişim Düzeyi	n	$\bar{x}$	ss		ANOVA Sonuçları						
						kt	sd	ko	F	p	Fark	
Sosyal Karşılaştırma Düzeyi	Zayıf	108	71.3	11.4	Gruplar arası	37913.3	2	14621.				
	Orta	238	79.8	11.2								
	Güçlü	272	91.7	11.5	Grup içi	80588.3	615	145.137	144.665	.001		
	Toplam	618	83.6	13.8		118501.6	617					
												I-II,III
												II-I,III
											III-I,II	

p< .05, I: Zayıf, II: Orta, III: Güçlü

Tablo 30 incelendiğinde ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi eşler arasındaki iletişim (F= 144.665, p=.001) ile farklılaşmaktadır. Eşi ile iletişimi güçlü olan ebeveynlerin sosyal

karşılaştırma düzeyi ($X=91.7$), orta ($X=79.8$) ve zayıf ($X=71.3$) olan ebeveynlerden daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca, iletişimi orta düzeyde olan ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi de ($X=79.8$), zayıf olan ($X=71.3$) ebeveynlerden daha yüksek bulunmuştur.

4.2.2.12. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi aile destek durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 31

Ebeveynlerin Sosyal Karşılaştırma Düzeylerinin Aile Destek Durumuna Göre Dağılımları

	Destek Durumu	n	$\bar{x}$	ss		ANOVA Sonuçları					
						kt	sd	ko	F	p	Fark
Sosyal Karşılaştırma Düzeyi	H.Zaman	187	78.6	11.7	Gruplar arası	21789.0	2	10894.5	69.279	.001	I-II,III II-I,III III-I,II
	Bazen	300	81.8	13.6							
	H.Zaman	131	94.7	10.9	Grup içi	96712.6	615	157.2			
	Toplam	618	83.6	13.8		118501.6	617				

$p < .05$, I: Hiçbir zaman, II: Bazen, III: Her zaman

Tablo 31 incelendiğinde ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi, aile destek durumu ile ($F=69.279$, $p=.001$) farklılaşmaktadır. Ailesinden her zaman destek alan ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi ($X=94.7$), bazen destek alan ($X=81.8$) ve hiçbir zaman destek almayan ($X=78.6$) ebeveynlerden daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca, ailesinden bazen destek alan ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi de ($X=81.8$), hiçbir zaman ($X=78.6$) destek almayan ebeveynlerden daha yüksek bulunmuştur.

4.2.3. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?

4.2.3.1. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 32

Ebeveynlerin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin Cinsiyete Göre Dağılımları

	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
Psikolojik Sağlamlık Düzeyi	Kadın	453	19.4	3.9	616	-1.344	.179
	Erkek	165	19.2	3.8			

Tablo 32 incelendiğinde ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemektedir ([616]=-1.344; $p > .05$).

4.2.3.2. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi yaşa göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 33

Ebeveynlerin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin Yaşa Göre Dağılımları

	Yaş	n	$\bar{x}$	ss	ANOVA Sonuçları				
					Gruplar arası	kt	sd	ko	F p
Psikolojik Sağlamlık Düzeyi	25 ve altı	21	19	3	Grup içi	34.2	3	11.4	.753 .521
	26-36	174	19.8	3.9					
	36-46	325	19.4	4					
	46ve üstü	98	19.7	3.6	Toplam	9312.9	614	15.1	
	Toplam	618	19.5	3.8		9347.2	617		

* kt: kareler toplamı, ko: kareler ortalaması

Tablo 33 incelendiğinde ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri yaşa göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($F=.753$; $p>.05$).

4.2.3.3. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi çocuğun cinsiyetine göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 34

Ebeveynlerin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin Çocuğun Cinsiyetine Göre Dağılımları

	Çocuğun Cinsiyeti	n	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
Psikolojik Sağlamlık Düzeyi	Kız	242	19.6	3.9	616	0.368	.713
	Erkek	376	19.5	3.8			

Tablo 34 incelendiğinde ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri çocuğun cinsiyetine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ([616] = 0,368; $p > .05$).

4.2.3.4. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi çocuğun yaşına göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 35

Ebeveynlerin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin Çocuğun Yaşına Göre Dağılımları

	Yaş	n	$\bar{x}$	ss	ANOVA Sonuçları					
					kt	sd	ko	F	p	
Psikolojik Sağlamlık Düzeyi	0-3	26	19.6	3.3	Gruplar arası	10.6	4	2.666	0.175	.95
	3-6	84	19.2	3.7						
	6-10	228	19.6	3.8	Grup içi	9336.5	613	15.231		
	10-14	189	19.5	3.8		9347.2	617			
	14-18	91	19.5	4.5						
					Toplam					
	Toplam	618	19.5	3.8						

* kt: kareler toplamı, ko: kareler ortalaması

Tablo 35 incelendiğinde ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri çocuğun yaşına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($F=0.563$; $p > .05$).

4.2.3.5. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi özel gereksinimli çocuk sayısına göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 36

Ebeveynlerin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin Özel Gereksinimli Çocuk Sayısına Göre Dağılımları

	Ö.G Çocuk Sayısı	n	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
Psikolojik Sağlamlık Düzeyi	1	586	19.7	3.7	616	5.95	.001
	2	32	15.6	3.7			

Ö.G: Özel gereksinimli

Tablo 36 incelendiğinde ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri özel gereksinimli çocuk sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir ([616]=5, 95 ; $p < .05$). Bir özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri ($X = 19.7$), iki özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinden ($X=15.6$) daha yüksek bulunmuştur.

4.2.3.6. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 37

Ebeveynlerin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin Eğitim Durumuna Göre Dağılımları

	Eğitim Durumu	n	$\bar{x}$	ss		ANOVA Sonuçları					
						kt	sd	ko	F	p	Fark
Psikolojik Sağlamlık Düzeyi	İlkokul	177	17.9	3.1	Gruplar arası	1531,6	3	510.5	40.11	.001	I-II-III-IV
	Ortaokul	177	18.9	3.8							
	Lise	188	20.3	3.9	Grup içi	7815,5	614	12.7			
	Üniversite	76	22.9	2.8							
	Toplam	618	83.6	3.8							

$P < .05$, I: İlkokul, II: Ortaokul, III: Lise, IV: Üniversite

Tablo 37 incelendiğinde ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri eğitim durumuna göre ($F=40.11$, $p=.001$) ile farklılaşmaktadır. Üniversite mezunu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi ($X=22.9$), lise mezunu ($X = 20.3$), ortaokul mezunu ($X=18.9$) ve ilkokul mezunu ($X=17.9$) olan ebeveynlerden daha yüksek bulunmuştur.

4.2.3.7. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi medeni duruma göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 38

Ebeveynlerin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin Medeni Duruma Göre Dağılımları

	Medeni durum	n	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
Psikolojik Sağlamlık Düzeyi	Evli	542	19.9	3.78			
	Boşanmış	76	16.9	3.70	616	6,38	.001
	Ş						

Tablo 38 incelendiğinde ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri medeni duruma göre anlamlı farklılık göstermektedir ($[616] = 6.38; p < .05$). Evli ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri ($X = 19.9$), boşanmış ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinden ($X = 16.9$) daha yüksek bulunmuştur.

4.2.3.8. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi iş durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 39

Ebeveynlerin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin İş Durumuna Göre Dağılımları

	İş Durumu	n	$\bar{x}$	ss		ANOVA Sonuçları				
						kt	sd	ko	F	p
Psikolojik Sağlamlık Düzeyi	Evet	247	21	3.9	Gruplar arası	924.8	2	462.4	33.768	.001
	Hayır	356	18.5	3.4						
	Yarı Zam.	15	20.2	4.5	Grup içi	8422.3	615	13.6		
	Toplam	618	19.5	3.8		9347.2	617			

$p < .05$, I: Evet, II: Hayır, III: Yarı Zamanlı

Tablo 39 incelendiğinde ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri iş durumuna göre farklılaşmaktadır. Çalışan ebeveynler ile çalışmayan ebeveynler arasında ($F = 33.768$,

$p=.001$) farklılaşma görülmektedir. Çalışan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi ($X=21$) çalışmayan ebeveynlerin düzeyinden ($X=18.5$) daha yüksek bulunmuştur.

4.2.3.9. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi algılanan ekonomik gelire göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 40

Ebeveynlerin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin Algılanan Ekonomik Gelire Göre Dağılımları

	Ekon. Gelir	n	$\bar{x}$	Ss		ANOVA Sonuçları				
						kt	sd	ko	F	p
Psikolojik Sağlamlık Düzeyi	Kötü	187	16.9	3.2	Gruplar arası	2422.3	2	1211.1	107.5	.001
	Orta	353	20.1	3.5						
	İyi	78	23.1	2.6	Grup içi	6924.8	615	11.2		
	Toplam	618	19.5	3.8		9347.2	617			
										I-I-III

Tablo 40 incelendiğinde ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri algıladıkları ekonomik gelire göre ($F=107.5$, $p=.001$) farklılaşmaktadır. Ekonomik gelir algısı iyi düzeyde olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi ($X=23.1$), orta düzeyde algılayanlardan ($X=20.1$), ve kötü düzeyde algılayanlardan ($X=16.9$) daha yüksek bulunmuştur. Ekonomik gelir algısı orta düzeyde olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri de ($X=20.1$), kötü düzeyde algılayan ($X=16.9$) ebeveynlerden daha yüksek bulunmuştur.

4.2.3.10. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi özel gereksinime sebep olan etmene göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 41

Ebeveynlerin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin Sebep Olan Etmene Göre Dağılımları

	Sebep Olan Etmene	n	$\bar{x}$	ss	ANOVA Sonuçları				
					kt	sd	ko	F	p
	Kader	147	18.8	4.1	194.8	3			

Psikolojik Sağlamlık Düzeyi	Kalıtım	137	19.2	3.8	Gruplar arası					
	Doğum anı	94	19.5	3.9		9152.3	614	14.9	4.358	.005
	Diğer	240	20.2	3.6	Grup içi					
	Toplam	618	19.5	3.8		9347.2	617			I-IV

$p < .05$, I: Kader, II: Kalıtım, III: Doğum anı, IV: Diğer

Tablo 41 incelendiğinde ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri ile özel gereksinime sebep olarak görülen etmene göre ($F=4.358$, $p=.005$) farklılaşmaktadır. Bu farklılık “kader” olarak cevaplayanlarla ($X=18.8$) “diğer” olarak cevaplayanlar ($X=20.2$) arasındadır. Sebebi “diğer” olarak cevaplayan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi ($X=20.2$), “kader” olarak cevaplayan ebeveynlerden daha yüksek bulunmuştur.

4.2.3.11. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi eşler arasındaki iletişim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 42

Ebeveynlerin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin Eşler Arasındaki İletişime Göre Dağılımları

	İletişim Durumu	n	$\bar{x}$	ss		ANOVA Sonuçları					
						kt	sd	ko	F	p	Fark
Psikolojik Sağlamlık Düzeyi	Zayıf	108	16	3.04	Gruplar arası	3225.8	2	1612.9	162.048	.001	I-II, III II-I,III III-I,II
	Orta	238	18.4	3.14							
	Güçlü	272	21.9	3.20	Grup içi	6121.3	615	9.9			
	Toplam	618	19.5	3.89		9347.2	617				

$p < .05$, I: Zayıf, II: Orta, III: Güçlü

Tablo 42 incelendiğinde ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri eşler arasındaki iletişim ($F=162.048$, $p=.001$) ile farklılaşmaktadır. Eşi ile iletişimi güçlü bulan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi ($X=21.9$), orta ($X=18.4$) ve zayıf ($X=16$) bulan ebeveynlerden daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca, iletişimi orta düzeyde olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi de ($X=18.4$), zayıf olan ($X=16$) ebeveynlerden daha yüksek bulunmuştur.

4.2.3.12. Alt problem: Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi aile destek durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 43

Ebeveynlerin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin Aile Destek Durumuna Göre Dağılımları

	Destek Durumu	n	$\bar{x}$	ss		ANOVA Sonuçları					Fark
						kt	sd	ko	F	p	
Psikolojik Sağlamlık Düzeyi	H.Zaman	187	17.6	3.5	Gruplar arası	1942.7	2	971.3	80.679	.001	I-II,III II-I,III III-I,II
	Bazen	300	19.4	3.6							
	H.Zaman	131	22.6	2.9	Grup içi	7404.5	615	12			
	Toplam	618	19.5	3.8		9347.2	617				

p < .05, I: Hiçbir zaman, II: Bazen, III: Her zaman

Tablo 43 incelendiğinde ebeveynleri psikolojik sağlamlık düzeyleri, aile destek durumu ile ($F= 80.679$, $p= .001$) farklılaşmaktadır. Ailesinden her zaman destek alan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi ($X= 22.6$), bazen destek alan ($X= 19.4$) ve hiçbir zaman destek almayan ($X=17.6$) ebeveynlerden daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca ailesinden bazen destek alan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi de ($X=19.4$), hiçbir zaman destek almayan ($X= 17.6$) ebeveynlerden daha yüksek bulunmuştur.

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde araştırma sonuçları, tartışma ve öneriler yer almaktadır.

5.1. Sonuç ve tartışma

Bu araştırmada özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu, sosyal karşılaştırma ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin birbirleri ile aralarında bir ilişkinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla aşağıda, ebeveynlerin yaşam doyumu, sosyal karşılaştırma ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin demografik değişkenlere göre nasıl değişiklik gösterdiğine ilişkin elde edilen sonuçlar verilmiş ve alanyazın çerçevesinde tartışılmıştır.

5.1.1. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu, sosyal karşılaştırma ve psikolojik sağlamlık düzeyi nedir?

5.1.1.1. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi nedir?

Araştırma sonucunda özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumunun orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Alanyazın incelendiğinde yaşam doyumu ile ilgili çalışmaların çoğu yaşam doyumunun diğer değişkenlerden etkilenip etkilenmediği veya yaşam doyumunun farklı kavramlarla karşılaştırılması şeklinde olmuştur. Bireylerin yaşam doyumlarının ne düzeyde olduğunu belirten çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Bu sonuca ilişkin, alanyazında, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler ile yapılan bazı çalışmalarda benzer sonuçlar elde edilirken bazı çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmıştır.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde evde bakım hizmeti alan engelli bireye sahip ebeveynlerin (Erdoğan, 2013), zihinsel yetersizlik tanısı olan çocuklara sahip annelerin (Akarsu, 2014) ve ebeveynlerin (İnce ve Tüfekçi, 2015) yaşam doyumlarının düşük; özel gereksinimli çocuğa

sahip ebeveynlerin yaşam doyumlarının yüksek (Avşaroğlu ve Güleş, 2019) düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, mevcut çalışma sonuçları ile uyuşmamaktadır. Zihinsel yetersizlik tanısı olan çocuklara sahip ebeveynlerin (Selvi, 2022), özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin (Çattık, 2015) ve ebeveynlerin (Yavuz ve Şafak, 2021) yaşam doyumlarının orta düzey olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular mevcut çalışma ile örtüşmektedir.

5.1.1.2. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi nedir?

Araştırma sonucunda özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip annelerin (Kara, 2019), (Kurumeşe, 2021), (Söylev ve Öztürk, 2022) ve özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin (Şen Ün ve Akgül, 2022) psikolojik sağlamlık düzeylerinin yüksek; özel gereksinimli çocuğu olan annelerin (Tura, 2017) psikolojik sağlamlık düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, mevcut çalışma sonuçları ile uyuşmamaktadır. Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveynlerin (Sasa, 2022) psikolojik sağlamlık düzeylerinin orta düzey olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu mevcut çalışma ile örtüşmektedir.

5.1.1.3. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi nedir?

Araştırma sonucunda özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyleri ortanın üstünde olarak belirlenmiştir. Alan yazın incelendiğinde, sosyal karşılaştırma düzeyi kavramı, ortaöğretim öğrencileri, öğretmen adayları, öğretmenler, akademisyenler, çalışan bireyler ve kadın sporcular örnekleme ile çalışıldığı görülmüştür. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler örnekleminde mevcut çalışmayı destekleyen veya desteklemeyen bir çalışmaya rastlanmamıştır.

5.1.2. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu, psikolojik sağlamlık sosyal karşılaştırma düzeyleri arasında ilişki var mıdır?

5.1.2.1. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında ilişki var mıdır?

Çalışma sonucunda, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki bulunmuştur. Yapılan çalışmalar incelendiğinde özel gereksinimli çocuğu olan annelerin (Satılmış, 2020), ebeveynlerin (Fırat, 2022), özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin (İnal ve Aktürk, 2022) psikolojik sağlamlık düzeyleri ile yaşam doyumları arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca üniversite öğrencilerinin (Alibekiroğlu, Akbaş, Bulut Ateş ve Kırdök, 2018), (Durak, 2021), yetişkin katılımcıların (Acar, 2022) ve akademisyenlerin (Yurttaş, 2022) psikolojik sağlamlık düzeyleri ile yaşam doyumları arasında pozitif anlamlı düzeyde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular mevcut çalışma ile örtüşmektedir.

5.1.2.2. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu ile sosyal karşılaştırma düzeyleri arasında ilişki var mıdır?

Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu ile sosyal karşılaştırma düzeyleri arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki bulunmuştur. Alan yazında yaşam doyumu ve sosyal karşılaştırma ilişkisini özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler örnekleminde inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Farklı örneklem grubunda yapılan çalışmalar incelendiğinde, öğretmenlerin (Taş, 2011), öğrencilerin (Çetin, 2021), (Öztürk, 2016) sosyal karşılaştırma düzeyleri ile yaşam doyumları arasında pozitif anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular mevcut çalışma ile örtüşmektedir.

5.1.2.3. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlığı ile sosyal karşılaştırma düzeyleri arasında ilişki var mıdır?

Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlığı ile sosyal karşılaştırma düzeyi arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Alan yazında psikolojik sağlamlık ve sosyal karşılaştırma ilişkisini özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler örnekleminde inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Farklı örneklem grubunda yapılan çalışmalar incelendiğinde yetişkin bireylerin (Kaya ve Tıraş, 2021) psikolojik sağlamlık düzeyleri ile sosyal karşılaştırma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu mevcut çalışma ile örtüşmektedir.

5.1.3. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?

Araştırma sonuçlarına göre ebeveynlerin yaşam doyumu, cinsiyet, yaş, çocuğun cinsiyeti, çocuğun yaşı değişkenleri ile farklılaşmamıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin (Selvi, 2022), (Kasımoğlu, 2017), (Deniz, Dilmaç ve Arıca, 2009), (Çattık, 2015), (Hisoğlu, 2018), (Can, 2015), (Salas, Rodriguez, Urbieto ve Cuadrado, 2017) cinsiyetlerinin yaşam doyumları üzerinde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular mevcut çalışma ile örtüşmektedir. Diğer yandan annelerin (Addabbo ve diğerleri, 2016), (Avşaroğlu ve Güleş, 2019) yaşam doyumlarının babalardan daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular mevcut çalışma sonuçları ile uyuşmamaktadır.

Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin (Kasımoğlu, 2017), (Yıldız, 2015), (İnce ve Tüfekçi, 2015), (Çam, 2021), (Satılmış, 2020) yaşlarının yaşam doyumları üzerinde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar mevcut çalışmayı destekler niteliktedir. Öte yandan ebeveynlerin (Yıldırım, 2020), (Acar, 2009) yaşlarının yaşam doyumları üzerinde farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu bulgular mevcut çalışma sonuçları ile örtüşmemektedir.

Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin (Selvi, 2022), (Gebeyehu, Sahile ve Ayalew, 2019), (Can, 2015), (Güleş, 2017), (Yavuz ve Şafak, 2021), (Hisoğlu, 2018) çocuklarının cinsiyetlerinin, yaşam doyumları üzerinde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Öte yandan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin (Akandere, Acar ve Baştuğ, 2009) kız çocuklarına sahip olanlarının yaşam doyumlarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu mevcut çalışma ile örtüşmemektedir.

Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin (Akarsu, 2014), (Çam, 2021), (Hisoğlu, 2018), çocuklarının yaşının annelerin yaşam doyumları üzerinde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular mevcut çalışma ile uyusmaktadır. Buna karşın ebeveynlerin (Yıldız, 2015) küçük yaş grubunda çocuğu olanlarının yaşam doyumlarının farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu bulgu mevcut çalışmadan farklıdır.

Araştırma sonucunda ebeveynlerin yaşam doyumları düzeylerinin özel gereksinimli çocuk sayısına göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Bir özel gereksinimli çocuk sayısına sahip ebeveynlerin yaşam doyum düzeyi iki özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlere göre daha yüksek bulunmuştur. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin (Aktan, Orakçı ve Durnalı, 2020) birden fazla yetersizliği bulunan çocuğa sahip olanlarının yaşam doyumlarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu mevcut çalışma ile örtüşmektedir.

Ailenin yaşam doyumları ile özel gereksinimli çocuk sayısı değişkeni incelendiğinde birden fazla özel gereksinimi olan çocuğa sahip ailenin yaşam doyumunun bir çocuğa sahip aileye oranla daha düşük çıkması normaldir. Çünkü birden fazla özel gereksinimli çocuğa sahip olmak ailenin kaygı ve stres düzeyini yükseltecektir. Ebeveynlerde daha fazla psikolojik, eğitsel, ekonomik ve sosyal sorunlarla karşılaşacağı beklentisi oluşacağı için ebeveynlerin yaşam doyumunun daha düşük çıkması beklenir.

Araştırma sonucunda ebeveynlerin yaşam doyumları düzeylerinin eğitim durumuna göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Ebeveynlerin eğitim düzeyi yükseldikçe, yaşam doyum düzeyi de artmıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde ebeveynlerin (Akarsu, 2014), (Yıldız, 2015), (Can, 2015), (Gürsoy, 2021), (Akandere, Acar ve Baştuğ, 2009), (Selvi, 2022) yaşam doyumlarının eğitim durumuna göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi yükseldikçe, ebeveynlerin yaşam doyumları da artmıştır. Bu bulgular mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Buna karşın ebeveynlerin (Kasımoğlu, 2017), (Güleş, 2017), (Özşenel, 2017), (Hisoğlu, 2018), (Satılmış, 2020), (Anart, 2021) yaşam doyumlarının eğitim durumuna göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular mevcut çalışma ile uyusmamaktadır.

Araştırma sonucunda ebeveynlerin yaşam doyumları düzeylerinin medeni duruma göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Evli olan ebeveynlerin yaşam doyum düzeyi, boşanmış olan ebeveynlere göre daha yüksek bulunmuştur. Yapılan çalışmalar incelendiğinde ebeveynlerin (Banjare, Dwivedi ve Pradhan, 2015), (Kasımoğlu, 2017),

(Softa, Öztürk, Sonkaya ve Düşünceli, 2016), (Çetinkaya, 2004) yaşam doyumlarının medeni durumlarına göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Evli olan bireylerin yaşam doyumları boşanmış olan bireylere göre daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgular mevcut çalışma ile örtüşmektedir. Bu sonuçlar incelendiğinde eşinden ayrı olan ebeveynlerin aile bakım yükünün artması, stres ve kaygı düzeylerinin yükseleceği ve buna bağlı olarak yaşam doyumlarının azalmasına sebep olabileceği düşünülmektedir. Buna karşın özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin (Selvi, 2022), (Anart, 2021), (Satılmış, 2020) yaşam doyumlarının medeni durumlarına göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular mevcut çalışma ile uyuşmamaktadır.

Araştırma sonucunda ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin iş durumuna göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Çalışan ebeveynlerin yaşam doyum düzeyinin, çalışmayan ebeveynlerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde ebeveynlerin (Selvi, 2022), (Akarsu, 2014), yaşam doyumlarının iş durumları ile farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu bulgular mevcut çalışma ile örtüşmektedir. Buna karşın işsiz annelerin yaşam doyumlarının (Can, 2015) çalışan annelere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ebeveynlerin (Kasımoğlu, 2017), (Anart, 2021), (Satılmış, 2020) yaşam doyumlarının iş durumları ile farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular mevcut çalışma sonuçları ile uyuşmamaktadır.

Araştırma sonucunda ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin algılanan ekonomik gelire göre anlamlı olarak farklılaştığı tespit edilmiştir. Ekonomik gelir algısı iyi düzeyde olan ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi daha yüksek olarak belirlenmiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin (Kasımoğlu, 2017), (Selvi, 2022), (Akarsu, 2014), (Anart, 2021), (Yıldırım, 2020) ve babaların (Acar, 2009) yaşam doyumlarının algılanan ekonomik algıları ile farklılaştığı tespit edilmiştir. Ekonomik gelir algısı yüksek olanların yaşam doyumları daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgular mevcut çalışma sonuçları ile örtüşmektedir.

Araştırma sonucunda ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin ebeveynin özel gereksinime sebep olarak gördüğü etmene göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Sebebini “diğer” olarak gören ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi algılarının, “kader” olarak algılayanlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde Özbay ve Aydoğan (2013) çalışmalarında özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin dini inancının yaşadıkları durumla baş etmede etkili bir yol olduğunu belirttiklerini ifade etmiştir. Ayrıca Yüksel ve Tanrıverdi (2019), araştırmalarında ebeveynlerin özel gereksinimli çocuğa sahip

olmanın yaradanın bir testi olduğunu ifade ettiklerini belirtmişlerdir. İnsanların zorluklar ve travmalar yaşadıklarında sıklıkla inançlarına başvurduklarını Ekşi (2001) çalışmasında ortaya koymuştur. Duarte, Braga, Guimarães, Silva ve Caldeira (2022) çalışmalarında down sendromu tanısı olan çocuğa sahip annelerin maneviyat ve inanç olgularının, yaşam memnuniyetlerini güçlendirdiğini ortaya koymuşlardır. Bu bulgular mevcut çalışma sonuçları ile paralellik göstermemektedir.

Araştırma sonucunda, ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin eşler arasındaki iletişim düzeyine göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Eşi ile iletişimi güçlü olan ebeveynlerin yaşam doyumu düzeyi algılarının, orta ve zayıf olan ebeveynlerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde Can'ın (2015) araştırmasında özel gereksinimli çocuğa sahip eşlerin aralarındaki evlilik uyumu ile yaşam doyumları arasında ilişki olduğunu ortaya koyduğu belirlenmiştir. Evlilik uyumu iyi olan ebeveynlerin yaşam doyum düzeyleri de yüksek çıkmıştır. Ki ve Joanne (2014) özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerle yaptıkları çalışmada eşlerin sorumluluklarını paylaşması ve iletişimlerinin olumlu olması, stres düzeylerini azalttığını ve evlilik doyumlarının artması ile yaşam doyumlarının da arttığını ortaya koymuşlardır. Bu sonuçlar mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir.

Araştırma sonucunda ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin aile destek durumuna göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Her zaman aile desteği alan ebeveynlerin yaşam doyumu düzeylerinin aile desteğini az hissedenlerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin (Satılmış, 2020), (Gürsoy, 2021) ve (Hisoğlu, 2018), annelerin (Akarsu, 2014), otizm tanılı çocuğu olan ebeveynlerin (Akkaya, 2021) yaşam doyumlarının sosyal destek ve aile desteği ile farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu bireylerin aldığı aile desteği ve sosyal destek arttıkça, yaşam doyumları da yükselmiştir. Bu bulgular mevcut çalışma sonuçları ile örtüşmektedir.

5.1.4. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?

Araştırma sonucunda özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyleri ile cinsiyet, yaş, çocuğun cinsiyeti, çocuğun yaşı arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde özel gereksinimli çocukların

ebeveynlerinin sosyal karşılaştırma düzeyi ilişkisini inceleyen çok fazla araştırma bulunmamakla birlikte Ülgüt (2019) ve Arslan (2017) çalışmalarında otizm tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin yaşlarının sosyal karşılaştırma düzeyleri ile farklılaşmadığını bulmuşlardır. Farklı örneklem grubu açısından bakıldığında, Gülnar'ın (2022) çalışmasında, kadınların yaşları ile kendilik algıları farklılaşmamıştır. Yılmaz (2010) ortaöğretim öğrencileriyle yaptığı çalışmada yaş ile sosyal karşılaştırma düzeyinin farklılaşmadığını ortaya koymuştur. Çetinkaya (2004), Yılmaz (2010) ve Özteke (2011) yaptıkları çalışmalarda sosyal karşılaştırma ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı ilişkinin olmadığını ifade etmişlerdir. Bu sonuçlar mevcut çalışma sonuçları ile paralellik göstermektedir. Öte yandan Aydın (2014) çalışmasında ergenlik çağındaki bireylerin yaşları ile sosyal karşılaştırma düzeyi açısından anlamlı bir farklılık bulunduğunu ifade etmiştir. Taş (2011) araştırmasında öğretmenlerde sosyal karşılaştırmaların yaşa göre farklılaştığı ve öğretmenlerin olumlu benlik algılarının yaş ilerledikçe arttığını belirtmiştir. Bu bulgular ise mevcut çalışma sonucu ile uyumlanmaktadır.

Araştırma sonucunda ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin özel gereksinimli çocuk sayısına göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Bir özel gereksinimli çocuk sayısına sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyinin, iki özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde özel gereksinimli çocuk sayısı ve sosyal karşılaştırma ilişkisini inceleyen çalışma bulunmamakla birlikte Arslan (2017) çalışmasında otizm tanılı çocuğa sahip annelerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin, normal gelişen çocuğa sahip annelere göre daha düşük olduğunu tespit etmiştir. Bu bulgu mevcut çalışmayı destekler niteliktedir.

Araştırma sonucunda ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin eğitim durumuna göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Eğitim düzeyi yüksek olan ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyinin, eğitim seviyesi daha düşük ebeveynlerden daha olumlu olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde Ülgüt'ün (2019) özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler ile yaptığı çalışmada, eğitim durumunun ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyleri ile farklılaşmadığını belirttiği tespit edilmiştir. Taş (2011), Özteke (2011) ve Çetinkaya (2004) farklı örneklem grupları ile yaptıkları çalışmalarda sosyal karşılaştırma düzeylerinin eğitim durumuna göre farklılaşmadığını belirtmişlerdir. Kart (2021) annelerle yaptığı çalışmada, eğitim durumunun sosyal karşılaştırma düzeyi ile farklılaşmadığını bulmuştur. Bu sonuçlar mevcut çalışma sonuçları ile uyumlanmaktadır. Öte yandan Arslan (2017) otizm tanılı ve tipik gelişen çocuğa sahip anneler ile yaptığı çalışmada eğitim

durumunun annelerin sosyal karşılaştırma düzeyleri ile farklılaştığını ortaya koymuştur. Bu bulgu mevcut çalışma sonucu ile uyusmaktadır.

Araştırma sonucunda, ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin medeni duruma göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Evli olan ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin daha olumlu olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde özel gereksinimli ebeveynlerde medeni durum ve sosyal karşılaştırma düzeyi ilişkisini inceleyen çok fazla çalışma bulunmamakla birlikte Arslan (2017) çalışmasında otizm tanılı çocuğa sahip annelerin sosyal karşılaştırma düzeyleri ile medeni durumları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Farklı örneklem grubu incelendiğinde Taş'ın (2011) öğretmenlerle yaptığı çalışmada, evli olan öğretmenlerin sosyal karşılaştırma düzeyini bekar olanlara göre daha yüksek tespit ettiği belirlenmiştir. Bu bulgular mevcut çalışma sonucu ile uyusmaktadır. Öte yandan Çetinkaya (2004) ve Gülnar (2022) farklı örneklem grubu ile yaptıkları çalışmada yetişkin bireylerin medeni durumlarının sosyal karşılaştırma düzeyi ile farklılaşmadığını ortaya koymuşlardır. Bu bulgular mevcut çalışma sonuçları ile uyusmamaktadır.

Araştırma sonucunda ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin iş durumuna göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Çalışan ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi, çalışmayan ebeveynlerden daha olumlu tespit edilmiştir. Alan yazın incelendiğinde iş durumu ve sosyal karşılaştırma düzeyine ilişkin mevcut çalışmayı destekleyen veya desteklemeyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Araştırma sonucunda ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin algılanan ekonomik gelire göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Ekonomik gelir algısı iyi düzeyde olan ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyi, ekonomik gelir algısı düşük düzeyde olan ebeveynlerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde otizm tanısı olan çocuğa sahip ebeveynlerin, Ülgüt (2019) annelerin Arslan (2017) ekonomik gelir algılarının sosyal karşılaştırma düzeyi ile farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular mevcut çalışma ile uyusmamaktadır. Ancak Kart (2021) yaptığı araştırmada, tipik gelişen çocuklara sahip annelerin ekonomik gelir algısının, sosyal karşılaştırma düzeyi ile farklılaştığını bulmuştur. Gelir durumu yüksek olan ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerini, gelir durumu düşük olanlara göre daha yüksek düzeyde tespit etmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma sonucu ile uyusmaktadır.

Araştırma sonucunda özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin ebeveynin özel gereksinime sebep olarak gördüğü etmene göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Sebebinin “diğer” olarak gören ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyinin, “kader” olarak algılayanlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Alanyazın incelendiğinde ebeveynlerin özel gereksinime sebep olarak gördüğü etmen ve sosyal karşılaştırma düzeyine ilişkin mevcut çalışmayı destekleyen veya desteklemeyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Araştırma sonucunda, ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin eşler arasındaki iletişim düzeyine göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Eşi ile iletişimi güçlü olan ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeyinin, orta ve zayıf olan ebeveynlerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Alanyazında, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler örneklemini kapsamında sosyal karşılaştırma düzeyi ve eşler arasındaki iletişim ilişkisini inceleyen, mevcut çalışmayı destekleyen veya desteklemeyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Farklı örneklem grubu ile yapılan çalışmalar incelendiğinde Yıldırım’ın (2017) evli bireylerle yaptığı çalışmada, evlilik uyumu ve etkileşim düzeyi yüksek olan bireylerin sosyal karşılaştırma düzeyinin de yüksek olduğunu tespit ettiği belirlenmiştir.

Ailede ebeveynler arasındaki iletişimin sağlıklı olması, mutluluğun elde edilmesinde önemli bir etkidir. Eşler arasındaki iletişimin nitelikli olması, aileyi olumlu yönde etkiler. Buradan hareketle, eşi ile iletişim düzeyi iyi olan kişilerin olumlu benlik algıları, eşi ile iletişim düzeyi daha kötü olan bireylere göre daha yüksek düzeyde çıkması beklenmektedir. Mevcut çalışmanın sonucu bu yaklaşımla örtüşmektedir.

Araştırma sonucunda ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin aile destek durumuna göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Her zaman aile desteği alan ebeveynlerin sosyal karşılaştırma düzeylerinin, aile ve sosyal desteği az olan ebeveynlerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ülgüt (2019) otizm tanısı olan çocuğa sahip ebeveynlerle yaptığı çalışmada, sosyal destek ile sosyal karşılaştırma arasında farklılaşmanın bulunmadığını ortaya koymuştur. Bu sonuç mevcut çalışma ile uyuşmamaktadır.

Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin aile desteği ve sosyal destek alması çok önemlidir. Çünkü özel gereksinimli bireye günlük bakımı için verilen emek, ekonomik sorumluluklar, sağlık ve eğitim uzmanlarının sürece dahil olması çok fazla artacağından ebeveynlerin aileden ve sosyal çevreden desteğe ihtiyacı olacaktır. Ebeveynlerin alacağı destek onların iyi olma hallerine katkı sunacak ve onları güçlendirecektir. Dolayısıyla sosyal

destek ve aile desteği alan ebeveynlerin yaşam memnuniyetleri, benlik algıları artacaktır. Mevcut çalışma sonucu da bu bakış açısıyla uyusmaktadır.

5.1.5. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?

Araştırma sonuçlarına göre, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumu cinsiyet, yaş, çocuğun cinsiyeti, çocuğun yaşı değişkenleri ile farklılaşmamıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde otizm tanısı olan çocukların ebeveynlerinin (Musa, 2022) psikolojik sağlamlık düzeylerinin cinsiyet, yaş, çocuğun cinsiyeti, çocuğun yaşı değişkenleri ile farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin (Sasa, 2022), (Aksoy, 2022), (Kara, 2019) psikolojik sağlamlık düzeylerinin yaş değişkeni ile farklılaşmadığı belirlenmiştir. Ayrıca özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin (İşçi, 2022), (Topbaş, 2022) psikolojik sağlamlık düzeylerinin, cinsiyet ve çocuğun cinsiyeti değişkenleri ile farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Ebeveynlerin (Kurumeşe, 2021), (Ektaş, 2017), (Sünbül ve Gördesli, 2020) psikolojik sağlamlık düzeylerinin cinsiyet ve yaş değişkenleri ile farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular mevcut çalışma sonuçları ile uyusmaktadır.

Araştırma sonucunda, ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin özel gereksinimli çocuk sayısına göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Bir özel gereksinimli çocuk sayısına sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi, iki özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlere göre daha olumlu bulunmuştur. Alanyazında, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler örneklemini kapsamında psikolojik sağlamlık ve özel gereksinimli çocuk sayısı ilişkisini inceleyen, mevcut çalışmayı destekleyen veya desteklemeyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Araştırma sonucunda, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin eğitim durumuna göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Ebeveynlerin eğitim durumu yükseldikçe, psikolojik sağlamlık düzeyleri de yükselmiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin (Kara, 2019), (Özgür, 2021), (Aksoy, 2022), (Yavuz ve Şafak, 2021) eğitim durumlarının psikolojik sağlamlık ile farklılaştığı tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi yüksek ebeveynlerin psikolojik sağlamlığı daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgular mevcut çalışma sonuçları ile

uyuşmaktadır. Öte yandan ebeveynlerin (Ektaş, 2017), (İşçi, 2022) eğitim durumlarının psikolojik sağlamlık ile farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular mevcut çalışma sonuçları ile uyuşmamaktadır.

Araştırma sonucunda, ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin medeni duruma göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Evli olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyinin, boşanmış olan ebeveynlerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde annelerin (Kara, 2019) medeni durumu ile psikolojik sağlamlık düzeylerinin farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu bulgu mevcut çalışma sonucu ile uyuşmaktadır. Öte yandan ebeveynlerin (İşçi, 2022), (Özgür, 2021) psikolojik sağlamlık düzeylerinin medeni durumları ile farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular mevcut çalışma sonucu ile uyuşmamaktadır.

Araştırma sonucunda, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin iş durumuna göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Çalışan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri, çalışmayan ebeveynlere göre daha yüksek bulunmuştur. Yapılan çalışmalar incelendiğinde ebeveynlerin (Musa, 2022), (Aksoy, 2022), (Kurumeşe, 2021), (Özgür, 2021) iş durumlarının psikolojik sağlamlık düzeyleri ile farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular mevcut çalışma sonuçları ile uyuşmamaktadır.

Araştırma sonucunda, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin algılanan ekonomik gelire göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Ekonomik gelir algısı iyi düzeyde olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin, orta ve kötü düzeyde algılayanlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde ebeveynlerin (Kurumeşe, 2021), (Özgür, 2021), (Topbaş, 2022), (Atalan, 2022), (Şahin, 2022) gelir durumlarının psikolojik sağlamlık ile farklılaştığı tespit edilmiştir. Gelir durumunu iyi algılayan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgular mevcut çalışma sonuçları ile uyuşmaktadır. Öte yandan özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin (Ektaş, 2017), (İşçi, 2022) gelir durumlarının psikolojik sağlamlıkları ile farklılaşmadığı bulunmuştur. Bu bulgular mevcut çalışma sonuçları ile örtüşmemektedir.

Araştırma sonucunda, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin ebeveynin özel gereksinime sebep olarak gördüğü etmene göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Sebebini “diğer” olarak cevaplayan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin, “kader” olarak cevaplayan ebeveynlerden daha yüksek olduğu

belirlenmiştir. Alanyazın incelendiğinde özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin özel gereksinime sebep olarak gördüğü etmen ve psikolojik sağlamlık düzeyine ilişkin mevcut çalışmayı destekleyen veya desteklemeyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Araştırma sonucunda, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin eşler arasındaki iletişim düzeyine göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Eşi ile iletişimi güçlü olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin eşi ile iletişimi orta ve zayıf olan ebeveynlerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde Kara'nın (2019) çalışmasında baba katılımının, eş desteğinin, annelerin psikolojik sağlamlıkları ile farklılaştığını bulduğu tespit edilmiştir. Köseoğlu (2021), çalışmasında eşlerin psikolojik sağlamlığının evlilik doyumu ile farklılaştığını bulmuştur. Ayrıca Kapp ve Brown (2011), annelerle yaptığı çalışmada eşler arasındaki ilişkinin annelerin psikolojik sağlamlığını etkilediğini ortaya koymuştur. Eşi ile iletişimi güçlü olan, baba katılımının olduğu, evlilik doyumunun yüksek olduğu eşlerde psikolojik sağlamlık da yüksek bulunmuştur. Bu bulgular mevcut çalışma sonuçları ile uyushmaktadır. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerde eşler arasındaki iletişimin iyi düzeyde olması riskli gelişen çocuğa eşlik etmede çok önemlidir. Çünkü çocuğun gelişimi için anne-babanın katılımı, birlikteliği kolaylaştırıcı bir etkidir. Anne-baba katılımının olduğu, evlilik doyumunun iyi düzeyde olduğu ebeveynlerin psikolojik sağlamlıklarının da yüksek düzeyde olması beklenmektedir. Nitekim mevcut çalışmanın sonuçları da bu perspektifle uyushmaktadır.

Araştırma sonucunda özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin aile destek durumuna göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Her zaman aile desteği hisseden ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin, az aile desteği gören ebeveynlerden daha yüksek olduğu ortaya konmuştur. Yapılan çalışmalar incelendiğinde otizm tanısı olan çocuğa sahip annelerin, (Kapp ve Brown, 2011) zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip annelerin (Kara, 2019) ve zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveynlerin (Sasa, 2022) psikolojik sağlamlık düzeylerinin sosyal destek ve aile desteği ile farklılaştığı tespit edilmiştir. Sosyal destek ve aile desteği alan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri de yükselmiştir. Bu bulgular mevcut çalışma sonuçları ile uyushmaktadır. Ebeveynlerin sosyal destek ve aile desteği görmesi onların zorluklar ile baş etmelerinde önemlidir. Çünkü özel gereksinimli çocuğunun gelişim sürecinde ebeveynlerin alacağı sosyal destek onları ekonomik, sosyal ve psikolojik açıdan güçlendirecektir. Böylelikle ebeveynlerin günlük yaşama uyum sağlama becerilerinin, zorluklarla baş etme becerilerinin

ve iyi olma hallerinin artacağı ve psikolojik sağlamlıklarının güçleneceği beklenmektedir. Nitekim mevcut çalışma sonucu da bu bakış açısını desteklemektedir.

5.2. Öneriler

5.2.1. Araştırma sonuçlarına dayalı öneriler

1. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlere dönük, bu çalışma sonuçlarına göre ortaya konulan ebeveyn gereksinimleri çerçevesinde, bir aile eğitim programı hazırlanarak, Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde uygulanabilir.
2. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlere, aile içi iletişim, bilgi desteği, psikolojik ve sosyal destek boyutlarında profesyonel hizmetlerin yoğunluğu artırılabilir.
3. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler çocuğunun yetersizlik tanısını öğrendikten sonra zorlu bir süreç girer. Bu süreçte ailenin büyük destekçisi eğitimcilerdir. Eğitimcilerin özel gereksinimli çocuğa sahip aileler konusunda bilgili ve hazırlıklı olmalarının ebeveyn ve çocuğa yönelik uygun yaklaşımları sergileyebilmesi açısından önemlidir. Dolayısıyla eğitimcilere yönelik özel gereksinimli çocuğa sahip aileler konusunda güncel hizmet içi eğitimler düzenlenebilir.
4. Ebeveynlerin ekonomik durumunu destekleyecek, sosyal desteğini arttıracak çalışmalar Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı ile Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü iş birliğinde artırılabilir.
5. Özel gereksinimli çocuğa sahip aileler için hayatlarını kolaylaştırıcı, bilgi verici danışmanlık hizmetleri yaygınlaştırılmalı ve bunlarla ilgili sosyal projeler geliştirilmelidir. Bu konuda Milli Eğitim Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının yapacağı önemli çalışmalar yaygınlaştırılabilir.
6. Ailelerin çocuğunun eğitimi ile ilgili kaygı düzeyi yüksek olacağından, aileye erken çocukluk döneminden itibaren ulaşılmasının önemli olduğu araştırmalarla ortaya konmuştur. Bu yüzden erken çocukluk döneminden itibaren ailelere çocuklarının gelişim özelliklerini konu alan, onları eğitsel, sosyal-duygusal ve psikolojik olarak güçlendirecek eğitim programları düzenlenebilir.

7. Araştırma sonuçlarına göre annelerin babalara göre çocuğunun gelişiminde ve bakımında daha fazla sorumluluk aldığı görülmektedir. Bu nedenle babalarında sürece katılımın sağlanmasına dönük çalışmalar yapılabilir.
8. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlere dönük bireysel ve grup danışmanlığı hizmetlerinin artırılması için okulların, rehabilitasyon merkezlerinin ve Rehberlik Araştırma Merkezlerinin iş birliği artırılabilir.
9. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin ekonomik düzeylerini arttırmaya dönük kanuni düzenlemeler yapılabilir.
10. Toplumun özel gereksinimli bireyler ve aileleri konusunda bilinçlendirilmesi, farkındalığının artırılması dezavantajlı olan bu bireylerin kapsayıcılığını arttıracaktır. Bu sebeple sürdürülebilir, görünürlüğü arttıracak etkili düzeyde hem ulusal hem de uluslararası projeler yapılabilir.

5.2.2. Gelecek araştırmalara yönelik öneriler

1. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelere hizmet veren personelin eğitim ihtiyaçları ve uzmanlık yeterliklerine dönük çalışmalar yapılabilir.
2. Türkiye’de ve uluslararası düzeyde, özel gereksinimli çocuğa sahip ailelere sunulan hizmetlere ilişkin karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir.
3. Bu araştırma İzmir’de gerçekleştirilmiştir. Araştırma başka yerleşim birimlerinde ve coğrafi bölgelerde de yapılabilir.
4. Araştırma, Rehberlik Araştırma Merkezleri odağında, bazı özel eğitim okulları ve özel eğitim sınıfları kapsamında yapılmıştır. Ayrıca bu tür bir araştırmaya daha fazla okullar eklenerek örneklem sayısı çoğaltılabilir ve kapsam genişletilebilir. Bu yolla yetersizlik türlerine ilişkin daha çarpıcı verilere ulaşılabilir.
5. Bu çalışma özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerle yapılmıştır. Ebeveynler ile yapılan bu çalışma, özel gereksinimli kardeşe sahip çocukla da farklı boyutlarla yapılabilir.

6. Aile ile yapılan bu tür çalışmaların boyutu ve kapsamı genişletilerek etkili bir aile eğitim programı oluşturulabilir.
7. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin, diğer ebeveynler tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlayacak, normal gelişen çocuğa sahip aileleri işe katacak kapsayıcı çalışmalar yapılabilir.
8. Okul idarecileri, öğretmenler ve aileler ile özel gereksinimli çocukların okullarda bütünleşmesini kolaylaştıracak, eğitim faaliyetlerine rahat katılımına etki edecek eğitim çalışmaları yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Acar, H. (2022). *Yetişkinlerin bağlanma stilleri, psikolojik sağlamlık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:767478).
- Acar, M. (2009). *Zihinsel ve fiziksel özürlü çocuğa sahip anne ve babaların yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:247227).
- Addabbo, T., Sarti, E. ve Sciulli, D. (2016). Disability and life satisfaction in Italy. *Applied Research in Quality of Life*, 11(3), 925-954. doi: 10.1007/s11482-015-9412-0
- Akandere, M., Acar, M.ve Baştuğ, G. (2009). Zihinsel ve fiziksel engelli çocuğa sahip anne ve babaların yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 23-32. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61799/924411>
- Akarsu, Ö. (2014). *Zihinsel yetersiz çocukların aile yükü, özbakım becerileri, annelerinin yaşam doyumu ve etkileyen faktörler* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 359298).
- Akkaya, Ç. (2021). *Otizmlili çocukların annelerinde ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı, sosyal destek ve depresif belirtiler* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 702120).
- Aksoy, P.H. (2022). *Annelerin psikolojik sağlamlık düzeyleri ile okul öncesi dönem çocuklarının psikolojik sağlamlık düzeyleri ve akademik destek becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:739085).
- Aktan, O., Orakcı, Ş. ve Durnalı, M. (2020). Investigation of the relationship between burnout, life satisfaction and quality of life in parents of children with disabilities. *European Journal of Special Needs Education*, 35(5), 1-17. doi:10.1080/08856257.2020.1748429.
- Alibekiroğlu, P. B., Akbaş, T., Bulut Ateş, F. ve Kırdök, O. (2018). Üniversite öğrencilerinde yaşam doyumu ile psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkide öz anlayışın

- aracı etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(2), 1-17.
Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/39773/71215>
- Amerikan Psikiyatri Birliği (APA), (2001). *DSM-IV-TR Tanı ölçütleri başvuru kitabı*. (Çev.Köroğlu, E.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Anart, F. (2021). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuk anneleri ile normal gelişim gösteren çocuk annelerinin yaşam doyumu ve benlik saygısı açısından karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi).YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:741620).
- Angelka, K. ve Goran, A. (2018). Learning problems in children with mild intellectual disability. *İnternational Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education*, 6(1), 31-37. doi: 10.5937/ijcrsee1801031K.
- Aras, G., Ünlü, G. ve Taş, F. (2007). Çocuk ve ergen psikiyatrisi polikliniğine başvuran hastalarda belirtiler, tanılar ve tanıya yönelik incelemeler. *Klinik Psikiyatri*, 10, 28-37.
Erişim adresi: https://jag.journalagent.com/kpd/pdfs/KPD_10_1_28_37.pdf
- Ardıç, A. (2018). Özel gereksinimli çocuk ve aile A. Cavkaytar (Ed.), *Özel Eğitimde Aile Eğitimi* (ss.19-50). Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- Ardıç, A. (2019). Özel gereksinimi olan bireyler ve aileleri. Ü. Şahbaz (Ed.), *Zihin Yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu* (ss. 233-250). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Arıcıoğlu, A. ve Gültekin, F. (2017). Engelli çocuğa sahip annelerin sosyal destek algıları: psikolojik danışmanların rolleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 1-26. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maeuefd/issue/30534/330321>
- Arslan, S. F. (2017). *Otizmli çocuğa sahip ailelerin gelecek tasarımları ve benlik algısı* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 525394).
- Aslanoğlu, M. (2004). *Otistik, zihinsel, işitme, görme ve bedensel engelli çocuğu bulunan anne-babanın aile içi ilişkilerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 145240).
- Atalan, G., (2022). *Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik yardım alma tutumlarının psikolojik sağlamlık ve eş desteği ile ilişkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 733873).

- Ataman A. (2005). Özel gereksinimi olan çocuklar ve özel eğitim. A. Ataman (Ed.), *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş* (ss. 9-30). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Avşaroğlu, S. ve Güleş, E. (2019). Özel gereksinimli çocuğa sahip anne babaların yaşam doyumlarının öz-anlayış ve merhamet düzeyleri açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(1), 365-376. doi: 10.24106/kefdergi.2960
- Avcıoğlu, H. (2005, Kasım). Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıf ve branş öğretmenlerinin kaynaştırmaya yönelik tutumlarının incelenmesi. *XIV. Ulusal Özel Eğitim Kongresi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Bolu*.
- Avcıoğlu, H. (2012). İşitme yetersizliği olan öğrenciler. İ.H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi olan Öğrenciler* (ss.179-225). Ankara: Pegem Akademi.
- Aydın, A. (2003). Otistik çocukla iletişim. A. Kulaksızoğlu (Ed.), *Farklı Gelişen Çocuklar* (ss.233-243). İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Aydın, P. (2017). *Türkiye kadın futbol liglerinde mücadele eden sporcuların saldırganlık ve sosyal karşılaştırma düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 484847).
- Aydınlı, S. (2014). *Ergenlerin öfke ifade biçimleri, sosyal karşılaştırma düzeyleri, umutsuzluk seviyeleri ve çatışma çözme yaklaşımlarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 358814).
- Aysan, F. ve Özben, Ş. (2007). Engelli çocuğu olan anne babaların yaşam kalitelerine ilişkin değişkenlerin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 1-6. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deubefd/issue/25429/268270>
- Balcı, S. (2013). *Osmanlı devleti'nde engelliler ve engelli eğitimi. Sağır dilsiz ve körler mektebi* İstanbul: Libra Yayıncılık
- Baltacı, H. Ş. ve Karataş, Z. (2015). Perceived social support, depression and life satisfaction as the predictor of the resilience of secondary school students: the case of Burdur. *Eurasian Journal of Educational Research*, 15(60), 111-130 doi: 10.14689/ejer.2015.60.7
- Banjare, P., Dwivedi, R. ve Pradhan, J. (2015). Factors associated with the life satisfaction amongst the rural elderly in odisha, india. *Health And Quality Of Life Outcomes*, 13(1), 1-13. doi:10.1186/s12955-015-0398-y.

- Bilgin, N. (2007). *Kimlik inşası*. Ankara:Aşina Kitaplar.
- Bodur, Ş. ve Soysal, Ş. (2004). Otizmin erken tanısı ve önemi. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*, 13(10), 94-398. Erişim adresi: <https://www.ttb.org.tr/STED/sted1004/otizm.pdf>
- Boşnak, Ö. (2019). Otizm spektrum bozukluğu olan bireylerin özellikleri. Melekoğlu ve diğerleri (Ed.), *Zihin Yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu* (ss.129-149). Ankara: Eğiten Kitap.
- Bozkurt, S. S. (2014) Zihin engelli çocukların özellikleri. A. Cavkaytar (Ed.), *Aile Eğitim Rehberi Zihinsel Engelli Çocuklar* (ss. 29-41). Ankara: Grafer Tasarım.
- Bulut, I. (1990). *Aile değerlendirme ölçeği el kitabı*. Ankara: Özgüneliş Matbaası.
- Burcu, E. (2002). Üniversitede okuyan özürü öğrencilerin sorunları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 83-103. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/41191/504527>
- Buunk, B.P. ve Mussweiler, T. (2001). New directions in social comparison research. *European Journal of Social Psychology*, 31(5), 467-475. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1002/ejsp.77>
- Buunk, B. P., Van Yperen, N. W., Taylor, S. E. ve Collins, R. L. (1991). Social comparison and the drive upward revisited: Affiliation as a response to marital stress. *European Journal of Social Psychology*, 21(6), 529–546. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420210607>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2020). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik spss ve lisrel uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can G., F. (2015). *Engelli çocuğı olan ve olmayan ebeveynlerin evlilik uyumu yaşam doyumu ve etkileyen faktörler* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 396379).
- Carpenter, L. A., Boan, A. D., Wahlquist, A. E., Cohen, A., Charles, J., Jenner, W. ve Bradley, C. C. (2016). Screening and direct assessment methodology to determine the prevalence of autism spectrum disorders. *Annals of Epidemiology*, 26(6), 395–400. doi:10.1016/j.annepidem.2016.04.003

- Carrasco M.A, Delgado B ve Holgado-Tello F.P. (2019, Nisan). Parental acceptance and children's psychological adjustment: The moderating effects of interpersonal power and prestige acrossage. *Plus One*, 14(4), Web: [https:// journals. plos.org/ plosone/ article?id = 10.1371/journal.pone.0215325](https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0215325) adresinden erişilmiştir.
- Caverly, T.S. (2019). *The role of social comparisons in perceived parental competence, mental health, and relationship satisfaction* (Doktora tezi, Philadelphia Osteopatik Tıp Fakültesi). Erişim adresi: [https:// digitalcommons. pcom.edu/ cgi/ viewcontent. cgi?article=1533&context=psychology_dissertations](https://digitalcommons.pcom.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1533&context=psychology_dissertations)
- Cavkaytar, A. , Melekoğlu, M. ve Yıldız, G. (2014). Geçmişten günümüze özel gereksinimli olma ve zihin yetersizliği: dünya'da ve türkiye'de kavramların evrimi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Özel Sayı), 111-122. Erişim adresi: [https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/15158/15158.pdf?sequenc e=1](https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/15158/15158.pdf?sequence=1)
- Cavkaytar, A. (2012). Özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve özel eğitim. İ.H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim* (ss.1-28). Ankara : Pegem Akademi.
- Cavkaytar, A., Ardiç, A. ve Aksoy, V. (2014). Aile gereksinimlerini belirleme aracının geçerlik ve güvenirliğinin güncellenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi* , 15(2), 1-14. Erişim adresi: [https:// earsiv. anadolu. edu.tr/xmlui/ bitstream/ handle/11421/15151/15151.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/15151/15151.pdf?sequence=1&isAllowed=y)
- Cavkaytar, A. (2018). Toplum ve aile. A. Cavkaytar (Ed.), *Özel Eğitimde Aile Eğitimi* (ss. 2-18). Ankara: Vize yayıncılık.
- Corcoran, K., Crusius, J. ve Mussweiler, T. (2011). Social comparison: motives, standards, and mechanisms. D. Chadee (Ed.), *Theories in Social Psychology* (ss. 119–139). Oxford: Wiley Blackwell.
- Cook, B.G ve Schirmer, B.R. (2003). What is special about special education? Overview and analysis. *Journal of Special Education*, 37(3), 200–205. Erişim adresi: [https:// doi.org/ 10.1177/ 00224669030370031001](https://doi.org/10.1177/00224669030370031001)
- Cunningham, S. (2020). *An exploratory analysis of social media social comparison and self-esteem within an Irish context* (Yüksek lisans tezi, İrlanda Ulusal Üniversitesi

Psikoloji Bölümü). Erişim adresi: <https://norma.ncirl.İe/4848/1/sarahcunningham.pdf>

- Çağlar, D. (1982). Cumhuriyet devrinden 1981'e kadar özel eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 15(1), 322-334. doi:10.1501/Egifak_0000000804
- Çakmak, S. (2011). *Görme engelli olan çocuklara özbakım becerilerini kazandırmada video ile model olunarak sunulan aile eğitimi programının etkililiği* (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 290693).
- Çakmak, A. ve Sakarya, S. (2020). Farklı türde liselere devam eden öğrencilerin sosyal görünüş kaygıları ile sosyal karşılaştırma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Electronic Journal of Social Sciences*, 19(74), 680-691. doi: 10.17755/esosder.582927
- Çam, Z. (2021). *Özel gereksinimli çocuğu olan annelerin aile yaşam kaliteleri ebeveynlik stresi ve evlilik yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 673336).
- Çattık, M. (2015). *Gelişimsel yetersizliği olan çocukların ebeveynlerinin sosyal destek ve öz yeterlik düzeyleri ile yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 407796).
- Çetin, B.I. (2016). Antik çağ'dan sanayi devrimi ne batı dünyasında engellilik tarihi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(36), 167-184. Erişim adresi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.662225>
- Çetin, Ş. (2021). *Ortaöğretim öğrencilerinde farkındalık düzeyi ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide duygusal zeka ile sosyal karşılaştırmanın aracı rolü* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 670860).
- Çetinkaya, H. (2004). *Beden imgesi, beden organlarından memnuniyet, benlik saygısı, yaşam doyumu ve sosyal karşılaştırma düzeyinin demografik değişkenlere göre farklılaşması* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:147319).
- Çuhadar, S. (2019). Otizm spektrum bozukluğunun tanımı, nedenleri, yaygınlığı ve sınıflandırması. Melekoğlu ve diğerleri (Ed.), *Zihin Yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu* (ss. 111-128). Ankara: Eğiten Matbaacılık.

- Dağlı, A. ve Baysal, N. (2016). Yaşam doyumu ölçeğinin türkçe'ye uyarlanması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), doi:10.17755/esosder.263229
- Dare, A. ve O'Donovan, M. (1997). *Good practice in caring for young children with special needs*. Cheltenham: Stanley Thornes Ltd.
- Darıca, N., Abidoğlu, Ü. ve Gümüşçü, Ş. (2005). *Otizm ve otistik çocuklar*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Degges-White, S. ve Myers, E. J. (2006). Transitions, wellness and life satisfaction: İmlications for counseling mildlife women. *Journal of Mental Health Counseling*, 28(2), 133–150. doi: 10.17744/mehc.28.2.eaumlpbm0rxdrldk
- Demir, Ş. (2018). Okul öncesi bütünleştirmede destek uygulamalarına giriş. H. Bakkaoğlu ve B. Sucuoğlu (Ed.), *Okul Öncesinde Bütünleştirmeyi Harekete Geçirme* (ss.1-20). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Deniz, M. E., Dilmaç, B. ve Arıcak, O. T. (2009). Engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin durumluk- sürekli kaygı ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 953 – 968. Erişim adresi: <http://www.insanbilimleri.com>
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Buletin*, 95(3), 542-575. doi: 10.1037/0033-2909.95.3.542
- Diener E, Emmons R, Larsen R. ve Griffin S, .(1985). The Satisfaction with Life Scale *Journal of Personality Assesment* 49(1), 164-171. doi: 10.1207/ s15327752jpa4901_13
- Diener, E., & Biswas-Diener, R. (2002). Will money increase subjective well-being? *Social Indicators Research*, 57(2), 119–169. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1023/A:1014411319119>
- Diener E. ve Seligman M. (2004). Beyond money:toward and economy of well-being. *Psychological Science in the Public Interest*, 5(1), 201-265. doi: 10.1007/978-90-481-2350-6_9
- Diken, H.İ. (Ed.) (2012). *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler*. Ankara: Pegem Akademi.

- Dikmen, S. (2011). Otistik bozukluk tanısı ile takip edilen 3-6 yaş grubundaki çocuklarda otistik gerileme yaygınlığı ve ilişkili etmenlerin incelenmesi (Tıpta uzmanlık tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:293468).
- Doğan, T. (2015). *Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği'nin türkçe uyarlaması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. The Journal of Happiness and Well-Being*, 3(1), 93-102. Erişim adresi:<https://toad.halileksi.net/wp-content/uploads/2022/07/kisapsikolojiksaglamlik-olcegi-toad.pdf>
- Doğan M. (2015). Yetersizliği olan çocuklar, aile ve aile eğitimi: kavramsal ve uygulamaya dönük gelişmeler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 111-127. doi 10.17240/aibuefd.2015.15.0-5000128646
- Duarte E.D., Braga P.P., Guimarães B.R., Silva J.B.D. ve Caldeira S.A (2022). Qualitative study of the spiritual aspects of parenting a child with down syndrome. *Healthcare*, 10(3), 1-14. doi: 10.3390/healthcare10030546
- Durak, İ. (2021). Psikolojik sağlamlık ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide öz yeterliğin aracı etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(78), 1175-1190. doi: 10.17755/esosder.816639
- Duran, S. (2014). *Zihinsel engelli bireylerin ebeveynlerine verilen psikoeğitimin öznel iyi oluş ve öz duyarlılığa etkisinin değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:370032).
- Eğitim Reformu Girişimi (2012, Aralık). Eğitim izleme raporu 2011. https://www.egitimreformu.girisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/ERG_EIR-2011.pdf adresinden erişilmiştir.
- Ekşi, H. (2001). *Başaçıkma, dini başaçıkma ve ruh sağlığı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma: Eğitim, ilahiyat ve mühendislik fakültesi öğrencilerinin karşılaştırılması* (Doktora tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 108983).
- Ektaş, E., E. (2017). *Otizm tanısı almış çocukların annelerinin psikolojik dayanıklılık, öz duyarlılık ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:495598).
- Erdoğan, B. (2013). *Evde bakım hizmeti alan özürlü bireye sahip ailelerin sosyo- ekonomik durumlarının incelenerek, umutsuzluk ve yaşam doyum düzeylerinin belirlenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:334004).

- Eripek, S. (2005). *Zeka geriliği*. Ankara: Kök Yayıncılık
- Eripek, S. (2009). *Zihinsel yetersizliği olan çocuklar*. Ankara: Maya Akademi.
- Eripek, S. ve Vuran, S. (2012). Genel eğitim okullarında özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim. G. Akçamete (Ed.), *Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimi* (ss. 245-282). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Eroğlu, E. ve Dikici Sığırtmaç, A. (2019). Finlandiya, İsveç ve Norveç’te, okul öncesi dönemde özel gereksinimli çocuklara sunulan kaynaştırma eğitimi uygulamaları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(4), 1705-1712. doi: 10.24106/kefdergi.3262
- Ersoy, Ö. ve Avcı, N. (2001). *Özel gereksinimi olan çocuklar ve eğitimleri*. İstanbul: Ya-pa Yayınları.
- Fazlıoğlu, Y. ve Yurdakul, M. E. (2005). *Otizmde görsel iletişim tekniklerinin kullanımı*. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Fardouly, J., Pinkus, R.T. ve Vartanian, L.R. (2017). The impact of appearance comparisons made through social media, traditional media, and in person in women’s everyday lives. *Body Image*, 20, 31-39. doi: 10.1016/j.bodyim.2016.11.002
- Ferguson DL. (2008). International trends in inclusive education: the continuing challenge to teach each one and everyone. *European Journal of Special Needs Education*, 23(2), 109–120. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/08856250801946236>
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7(2), 117–140. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1177/001872675400700202>
- Fırat, B. (2022). *Özgül öğrenme güçlüğü veya zihinsel engelli tanısı almış çocukların ebeveynlerinde psikolojik sağlamlık düzeyleri ve yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 747567).
- Galevska, V. (2006). Case report of a mentally retarded child. *Journal of Special Education and Rehabilitation*, 7(1), 49-58. doi:10.5281/zenodo.28937
- Gallo, D.P. (2010). *Diagnosing autism spectrum disorders: A lifespan perspective*. Chichester: Wiley-Blackwell.

- Garcia, S., Tor, A. ve Schiff M. (2013). The psychology of competition: a social comparison perspective. *Perspectives on Psychological Science*, 8(6), 634-650. doi: 10.1177/1745691613504114
- Garmezy, N. (1993). Children in poverty: Resilience despite risk. *Psychiatry*, 56(1), 127-136 doi: 10.1080/00332747.1993.11024627
- Gebeyehu, F., Sahile, A. ve Ayalew, M. (2019). Burden, social support, and life satisfaction among caregivers of children with intellectual disability. *International quarterly of community health education*, 39(3), 147-153. doi: 10.1177/0272684X18819974.
- Genç H. (2015). *Zihinsel engelli çocuklara sahip anne ve babaların yaşam doyumlarının ve aleksitimik düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 395148).
- George, D. ve Mallery, P. (2019). *IBM spss statistics 25 step by step*. London: Routledge.
- Gilbert, D. T., Giesler, R. B. ve Morris, K. A. (1995). When comparisons arise. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(2), 227–236. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.2.227>
- Gilman, R. ve Huebner, E. S. (2003). A Review of life satisfaction research with children and adolescents. *School Psychology Quarterly*, 18(2), 192–205. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1521/scpq.18.2.192.21858>
- Girli A, Yurdakul A, Sarısoy M ve Özekes M. (2000, Eylül). Zihinsel engelli ve otistik çocukların anne babalarına yönelik grup danışmanlığının depresyon, benlik saygısı ve tutumları üzerine etkisi. *X. Ulusal Psikoloji Kongresi. Ankara Üniversitesi, Ankara*.
- Giulio, P., Philipov, D. ve Jaschinski I. (2014). Families with disabled children in different European countries. *Families and Societies*, 23, 1-44. Erişim adresi: <http://www.familiesandsocieties.eu/wpcontent/uploads/2014/12/WP23GiulioEtAl.pdf>
- Gizir, C. (2007). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 113-128. doi: 10.17066/pdrd.95701
- Gordjin, E. H ve Stapel, D.A. (2006). Behavioural effects of automatic interpersonal versus intergroup social comparison. *British Journal of Social Psychology*, 45(4), 717-729. doi: 10.1348/014466605x79589

- Greef, P. A. ve Nolting, C. (2013). Resilience in families of children with developmental disabilities. *Families Systems and Health*, 31(4), 396-405. doi:10.1037/a0035059
- Güleş, E. (2017). *Özel gereksinimli çocuğa sahip anne babaların yaşam doyumlarının öz-anlayış ve merhamet düzeyleri açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 481287).
- Gülнар, M. (2022). *Şiddete maruz kalan kadınlarda kendilik algısı ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 722931).
- Gülşen, B. ve Özer, G. F. (2009). Families' status of coping with stress who have a handicapped Child. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(5), 413-42. Erişim adresi: https://www.bibliomed.org/mnsfulltext/1/khb_008_05-413.pdf?1681817817
- Gültekin, A. E. (2012). *İşitme engelli ve işitme engelli olmayan öğrencilerin fiziksel uygunluk parametrelerinin karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 353869).
- Gümüş, E.Ç. (2020). *Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlere uygulanan kabul ve kararlılık terapisi temelli girişimlerin psikolojik sağlamlık depresyon anksiyete stres düzeylerine ve bakım yüküne etkisi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 638280).
- Gürsel O. (2012). Görme yetersizliği olan öğrenciler. İ.H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler* (ss.232-263). Ankara: Pegem Akademi.
- Gürsoy, A. (2021). *Otizmlı çocuğa sahip annelerin kaygı düzeylerinin yaşam doyumu, evlilik doyumu ve algılanan sosyal destek açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 697500).
- Güven, Y. (2015). Özel eğitime giriş. A. Kulaksızoğlu (Ed.), *Farklı Gelişen Çocuklar* (ss. 45-81). İstanbul: Nobel Yayınları.
- Halstead, E., Ekas, N. ve Hastings, R.P. (2018). Associations between resilience and the well-being of mothers of children with autism spectrum disorder and other developmental disabilities. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 48(4), 1108–1121. doi: 10.1007/s10803-017-3447
- Hannas B.M ve Bahdanovich H.N. (2016). Special needs education in light of the inclusion principle: an exploratory study of special needs education practice in Belarusian and

- Norwegian preschools. *European Journal of Special Needs Education*, 31(4), 1-15. doi: 10.1080/08856257.2016.1194576
- Hisoğlu, A. (2018). *Otizm spektrum bozukluğu tanılı çocukların ebeveynlerinde algılanan sosyal destek ve problem çözme becerilerinin yaşam doyumuna etkisi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 486073).
- Hornor, G. (2017). Resilience. *Journal of Pediatric Health Care*, 31(3), 384-390. doi: 10.1016/j.pedhc.2016.09.005
- Hunter, A.J. ve Chandler, G.E. (1999). Adolescent resilience. *Journal of Nursing Scholarship*, 31(3), 243-247. doi:10.1111/j.1547-5069.1999.tb00488.x
- Hurwitz, S. ve Watson, L.R. (2016). Joint Attention revisited: Finding strenghts among children with autism. *Autism*, 20(5), 538-550. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1177/1362361315593536>
- İçağasıoğlu A. (2002). *Zihinsel özürlüler özel rehabilitasyon merkezleri: Verilen hizmetler ve sosyal hizmet uygulamaları* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 113444).
- İnal, A. E. ve Aktürk, A.İ. (2022). Examination of the psychological resilience, family resilience and life satisfaction of the parents of children with special needs and the parents of children with normal development. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(12), 21-45. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2311682>
- İnce Z. E. ve Tüfekçi F.G. (2015). Engelli çocuğu olan ebeveynlerde evlilik uyumu ve yaşam doyumunun değerlendirilmesi ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), 102-112. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumussagbil/issue/23835/253927>
- İsbir, E.G. (2018). Engellilerin anayasal haklarını kullanmalarını zorlaştıran sebepler. *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 1-30. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iauhfd/issue/43590/533703>
- İşçi, M.N. (2022). *Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerde belirsizliğe tahammülsüzlük ve psikolojik sağlık düzeylerinin yaşamın anlamını yordamadaki rolü* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 737036).

- Jan M. ve Massood T.(2008). An assessment of life satisfaction among women. *Studies on Home and Community Science*, 2(1), 33-42. doi: 10. 1080/ 09737189. 2008. 11885250
- Kağıtçıbaşı Ç. ve Cemalcılar Z. (2014). *Dünden bugüne insan ve insanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kapp L. ve Brown O. (2011). Resilience in families adapting to autism spectrum disorder, *Journal of Psychology in Africa*, 21(3), 459-463. doi: 10.1080/14330237.2011.10820482
- Kara, A. (2019). *Zihinsel özel gereksinimi olan çocuk annelerinde psikolojik sağlık ve baba katılımı ilişkisi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 575212).
- Karadağ, G. (2014). Özel gereksinimi olan çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadığı zorluklar ve çözüm önerileri. *TSK Koruyucu Hekim Bülteni*, 13(6), 491-494. Erişim adresi: <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/174616/>
- Kararımak, Ö. (2006). Psikolojik sağlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 3(26), 129-142. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/21446/229856>
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kart, H. (2021). *Annelerin kendilik algısı ile ebeveynliğe yönelik tutumları arasındaki ilişkide kaygının aracı rolü* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 701760).
- Kartal, S. M. (2019). Zihin yetersizliği ve otizm spektrum bozukluğu olan bireylerin aileleri. Melekoğlu ve diğerleri (Ed.), *Zihin Yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu* (ss. 219-236). Ankara: Eğiten Matbaacılık.
- Kasımoğlu, N. (2017). *Zihinsel engeli olan çocukların ebeveynlerinde içselleştirilmiş stigma, umutsuzluk ve yaşam doyumunun incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 462694).
- Kaya, İ. ve Tıraş, B. (2021). Sosyal karşılaştırma, bilişsel üçlü ve psikolojik sağlık arasındaki ilişkiler. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 12(45), 537-557. doi: 10.35826/ijoess.2957

- Kaymaz, K. (2015). *Zihinsel ve bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon düzeylerinin belirlenmesi ve aile işlevlerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 405447).
- Kırcaali-İftar, G. (1998). Kaynaştırma ve özel eğitim hizmetleri. S. Eripek (Ed.), *Özel Eğitim* (ss.17-26). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kırcaali-İftar, G. (2005). *Otistik özellik gösteren çocuklara iletişim becerilerinin kazandırılması*. İstanbul: Ya-pa Yayınları
- Kırcaali-İftar, G., Uzuner, Y., Batu, S., Vuran, S. ve Ergenekon, Y. (2001). *Küçük adımlar gelişimsel geriliği olan çocuklara yönelik erken eğitim programı'nın aile rehberi görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ki, Y. ve Joanne, C. (2014). Stress and marital satisfaction of parents with children with disabilities in Hong kong. *Psychology*, 5(5), 349-357. doi: 10.4236/psych.2014.55045.
- Kiani, A., Mohammadi G., HasanZadeh M., MohsenLoo F. ve PoorRahmani P. (2022). Comparison of life satisfaction and hoping in mothers of children with special learning disabilities, autism spectrum disorders and normal. *Journal of Family Relations Studies*, 2(5), 49-56. doi:org/10.22098/jhrs.2022.10720.1055
- Knopik, T., Błaszczak, A., Oszwa, U. ve Maksymiuk, R. (2020). Assisting strategies of the parents of students with special educational needs in the emergency remote learning in Poland. *International Journal of Environmental Research Public Health*, 19(14), 1-9. <https://doi.org/10.3390/ijerph19148783>
- Kobal, G. (2005). Ortopedik yetersizlikten etkilenmiş ve sağlık yetersizliği olan çocuklar. A. Ataman (Ed.), *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş* (ss.361-382). Ankara: Gündüz Yayınevi.
- Kondu, M. (2022). *Çalışan bireylerin sosyal karşılaştırma düzeyleri ile öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 773135).
- Koparan, Ş. (2003). Özel ihtiyaçları olan çocuklarda spor. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 153-160. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uefad/issue/16678/173299>

- Korkmaz, B. (2015). Otizm. A. Kulaksızoğlu (Ed.), *Farklı Gelişen Çocuklar* (ss. 83-103). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Korkmazlar, Ü. (2015). Öğrenme bozukluğu ve özel eğitim. A. Kulaksızoğlu (Ed.), *Farklı Gelişen Çocuklar* (ss.105-121). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Köseoğlu, E. (2021). *Evli bireylerin psikolojik iyi oluş düzeyleri ve psikolojik dayanıklılıklarının evlilik doyumu üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 675441).
- Kunkel D. (1981) . *Age and the correlates of life satisfaction: Are the elderly different?* (Yüksek lisans tezi, Teksas Üniversitesi Sosyoloji Bölümü). Erişim adresi: <https://ttu-ir.tdl.org/bitstream/handle/2346/16963/31295002608593.pdf;sequence=1>
- Kurumeşe, M. (2021). *Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyleri ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 686649).
- Kutlu, M. (1998). Özürlü çocuğu olan ana-babaların umutsuzluk düzeyleri (Doktora tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 72076).
- Küçükler, S. (1993). Özürlü çocuk ailelerine yönelik psikolojik danışmanlık hizmetleri. *Özel Eğitim Dergisi*, 1(3), 23-29. doi:10.1501/Ozlegt_0000000018
- Küçükler, S. (1997). *Bilgi verici psikolojik danışmanlık programının zihinsel özürlü çocukların kardeşlerinin özürle ilgili bilgi düzeylerine ve özürlü kardeşlerine yönelik tutumların etkisi* (Doktora tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 62665).
- Küllü, Z. (2008). *Özürlü çocuğa sahip ebeveynlerde depresyon durumunun değerlendirilmesi*. (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 225903).
- Lavallee, L. F., Hatch, P. M., Michalos, A. C. ve McKinley, T. (2007). Development of the contentment with life assessment scale (clas): Using daily life experiences to verify levels of self-reported life satisfaction. *Social Indicators Research*, 83(2), 201-244. doi:10007/s1120500690546
- Leung, P.J. ve Leung, K. (1992). Life satisfaction, self-concept and relationship with parents in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 21(6), 653-665. doi:10.1007/BF01538737

- Lightsey, O. R. (2006). Resilience, meaning, and well-being. *The Counselling Psychologist*, 34, 96-107. doi:10.1177/0011000005282369
- Lu, M., Wang, R., Lin, H., Pang, F. ve Chen, X. (2021). Perceived social support and life satisfaction of Chinese parents of children with autism spectrum disorder: Loneliness as a mediator and moderator. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 87(6), doi: 10.1016/j.rasd.2021.101829
- Lüle, F. (2008). *Engelli bireye sahip yoksul ailelerin karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlarla başa çıkma tarzları* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 254866).
- Marchal, O. ve Tessier, T. (2017). *La langue des signes française, Cet auteur français*. Paris: Editions Garnier.
- Marsh, H. W. (1986). Verbal and math self-concepts: An internal/external frame of reference model. *American Educational Research Journal*, 23(1), 129-149. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/1163048>
- Masten, A. S. (1994). Resilience in individual development: Successful adaptation despite risk and adversity. Wang et al. (Ed.), *Educational Resilience In Inner- City America: Challenges and prospect* (ss. 3-25). Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227-238. doi:10.1037/0003-066X.56.3.227.
- Masten, A.S. ve Reed, M.G. (2002). Resilience in development. Snyder C.R ve Lopez S.J. (Ed.), *The Handbook of Positive Psychology* (ss.74-88). New York: Oxford University Press.
- Maviş, İ.(2012). Dil ve konuşma bozukluğu olan öğrenciler. İ.H.Diken (Ed.) Özel Eğitime Gereksinimi olan Öğrenciler (ss.318-350). Ankara:Pegem Akademi.
- Mert, M. (2005). *İşitme engelli güçreşçilerin fiziksel fizyolojik özelliklerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 144412).
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2005). *Dikkat eksikliği ve hiperaktivite/aşırı hareketlilik bozukluğu olan çocukların eğitiminde öğretmen el kitabı*. Ankara: Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

- Milli Eğitim Bakanlığı. (2020). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. Ankara: Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2022). *Milli eğitim istatistikleri (2021-2022)*. Ankara: MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Mukaddes, M.N, Sarı, T.O. ve Tanıdır, C. (2022). *Ebeveyn eğitim programı, otizm ve gelişimsel aksamalı çocuklar için*. İstanbul: Simurg Art Yayınları.
- Mungall, R.L. (2020). *Meaning-making and resilience in parents of children with complex care needs* (Yüksek lisans tezi, Mount Allison Üniversitesi Psikoloji Bölümü). Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/349483805_Meaning
- Musa, H. H. (2022). *Otizmlı çocukları (2-11 yaş) arasında olan ebeveynlerin iyi oluş merhamet, psikolojik sağlamlık ve bilişsel esneklik arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 776218).
- Mutlu, A., Akmeşe, P.P. ve Günel M.K. (2010). Değişik özür seviyesindeki serebral palsili çocukların annelerinin depresyon düzeyleri farklı mıdır? *Yeni Tıp Dergisi*, 27(2), 87-92. Erişim adresi: <https://www.acarindex.com/pdf/acarindex-95ae6105-7fa1.pdf>.
- Neurgarten B. L, Havinghurt R.J ve Tobin S. (1961). The measurement of life satisfaction. *Journal of Gerontology*, 16(2), 134-143. doi: 10.1093/geronj/16.2.134
- Nicotera, N. ve Laser- Maira, J. A. (2017). *Innovative skills to support well-being and resiliency in youth*. Newyork: Oxford Press.
- Nikolaou, E. ve Markogiannakis,G. (2017). The role of teacher in primary school students, mental health promotion. *Global Journal of Human-Social Science*, 17(5), 13-20. Erişim adresi:<https://socialscienceresearch.org/index.php/GJHSS/article/view/2338>
- Nikolaou, E., Papavasileiou, V., Andreadakis, N. ve Xanthis, A. (2021). Promoting psychological resilience: preschool teachers' perspectives. *International E-journal of Advances in Social Sciences*, 7(19), 111-119. doi:10.18769/ijasos.876393
- Oğultürk, N. (2012). *Zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin, aile işlevlerini etkileyen etmenler: Çankaya Belediyesi'nden hizmet alan aileler üzerine bir değerlendirme* (Doktora tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 314939).
- Okçabol, R. (1996). *Halk eğitimi/yetişkin eğitimi*. Ankara: Der Yayınları.

- Ong, A. D., Bergeman, C. S. ve Chow, S. (2010). Positive emotions as a basic building block of resilience in adulthood. Reich J.W, Zautra, A.J ve Hall J.S. (Ed.), *Handbook of Adult Resilience* (ss. 81–93). The Guilford Press.
- Ordu, F. (2005). *Farklı gelişen çocukların tanımlanması ve eğitimi*. Ankara: Armoni Yayıncılık.
- Orhan, S., Genç, G.K. (2015). Engellilere yönelik ülkemizdeki özel eğitim hizmet uygulamaları ve örnek ülke karşılaştırması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 15(35), 115-146. doi: <http://dx.doi.org/10.21560/spcd.35323>
- Önen A. (2012). Aile eğitimi. İ.H. Diken (Ed.) *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim* (115-132). Ankara: Pegem Akademi.
- Özbay, P.D.Y. ve Aydoğan, A.G.D. (2013). Aile yılmazlığı: Bir engele rağmen birlikte güçlenen aile. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(31), 129-146. Erişim adresi: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/spcd/article/view/5000083200>
- Özdemir, L., Çifci, H. ve Sayan, Ö. (2022). Tarihsel süreçte özel eğitim uygulamaları, kurumları ve görevli personellerin incelenmesi. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(9), 1-20. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atlas/issue/69159/1063347>
- Özdemir, O. (2018). Ailelere sunulan hizmetler ve destekler. A. Cavkaytar (Ed.), *Özel Eğitimde Aile Eğitimi* (ss.53-77). Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- Özdemir, S. (2012). Duygu davranış bozukluğu olan öğrenciler. İ. H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim* (ss.391-427). Ankara: Pegem Akademi.
- Özer, M. ve Karabulut, Ö. (2003). Yaşlılarda yaşam doyumu. *Turkish Journal of Geriatrics*, 6(2), 72-74. Erişimadresi: http://geriatri.dergisi.org/uploads/pdf/pdf_TJG_146.pdf
- Özgökçeler, S. ve Alper, Y. (2010). Özürlüler kanunu'nun sosyal model açısından değerlendirilmesi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 33-54. Erişim adresi: [http://www.berjournal.com/wp-content/plugins/downloads-manager/upload/BERJ%201\(1\)2010%20article3%20pp.33-54.pdf](http://www.berjournal.com/wp-content/plugins/downloads-manager/upload/BERJ%201(1)2010%20article3%20pp.33-54.pdf)
- Özgür E. (2021). Kronik hastalığa sahip çocukların ebeveynlerinde psikolojik sağlık düzeyi. (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 714864).

- Özmen, D. ve Çetinkaya, A. (2012). Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadığı sorunlar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 28(3), 35-49. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/825366>
- Özokçu, O. (2013). Kaynaştırma uygulamaları. S.Vuran (Ed.), *Özel Eğitim* (ss.81-107). Ankara: Maya Akademi.
- Özsoy, Y. (1990, Eylül). Türkiye’de özel eğitim. *I.Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.
- Özsoy, Y. (2019). Özel eğitimde kavramla ilgili sorunlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 10(1), 211-244. doi: 10.1501/Egifak_00000000537
- Özşenel, E. (2017). *Otizm spektrum bozukluğuna sahip çocuğu olan ve olmayan ailelerin evliliklerinde problem çözme becerilerinin ve evlilik yaşam doyumlarının karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 485532).
- Özteke H. (2011). *İlköğretim okullarında çalışan psikolojik danışmanların sosyal karşılaştırma ve öz-bilinç düzeyleri ile psikolojik danışman öz-yeterlik inancı arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 280635).
- Öztürk, S. (2016). *15-18 yaş grubu öğrencilerinin mizah tarzlarının ve sosyal karşılaştırma düzeylerinin, yaşam doyumlarına ve kaygı düzeylerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 438560).
- Özyürek, M. (2012). *Bireyselleştirilmiş eğitim programını geliştirme ve temelleri*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Özyürek, M. (1996). *Özel Eğitime Giriş*. Ankara: Karatepe Yayınları.
- Peer, J.W. ve Hillman, S.B. (2014). Stress and resilience for parents of children with intellectual and developmental disabilities: A review of key factors and recommendations for practitioners. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 11(2), 92-98. doi:10.1111/jppi.120
- Persson B. (2000). Brief report: a longitudinal study of quality of life and independence among adult men with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 30(1), 61-66. doi: 10.1023/a:1005464128544

- Polat, E. (2013). *Özel öğrenme güçlüğü yaşayan öğrenciler için web destekli uyarlanabilir öğretim sistemi tasarımı* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 336032).
- Prizant, B.M. ve Wetherby, A.M. (1993). Communication in preschool autistic children. Schopler et al. (Ed.), *Preschool Issues in Autism* (pp. 95-128). New York: Plenum.
- Rabia, A. B., Genç, E. ve Nişli, İ. (2005). Toplumsal bir sorun olan engellilik ve hemşirelik yaklaşımı. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 21(2), 181-190. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egehemsire/issue/49614/635872>
- Reed-Victor, E. ve Stronge, J. H. (2002). Homeless students and resilience: Staff perspectives on individual and environmental factors. *Journal of Children and Poverty*, 8(2), 159-183. doi: 10.1080/1079612022000005375
- Richards, P.G. (2022). *Factors that contribute to life satisfaction of parents of children with autism spectrum disorder* (Doktora tezi, Andrews Üniversitesi Eğitim Psikolojisi Bölümü). Erişim adresi: <https://digitalcommons.andrews.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3043&context=dissertations>
- Rofiah, N.H. ve Kawai, N. (2019). Identification children with special needs in inclusive elementary school Yogyakarta. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 503, 58-64. doi:10.2991/assehr.k.201205.086
- Rutter, M. (1985). Resilience in the face of adversity: Protective factors and resistance to psychiatric disorder. *British Journal of Psychiatry*, 147, 589-611. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1192/bjp.147.6.598>
- Rutter, M. (1999). Resilience concepts and findings: Implications for family therapy. *Journal of Family Therapy*, 21(2), 119-144. doi:10.1111/1467-6427.00108
- Salas, B.L., Rodriguez, V.Y, Urbieto, C.T ve Cuadrado, E. (2017). The role of coping strategies and self-efficacy as predictors of life satisfaction in a sample of parents of children with autism spectrum disorder. *Psicothema*, 29(1), 55-60. doi: 10.7334/psicothema2016.96.
- Sarıhan, C.Ö. (2007). *Engelli çocuğu olan ve olmayan annelerin aile işlevlerini algılamaları ile yalnızlık düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:213605).

- Sarp, T. F. (2013). *İşitme engelli bireylerde görsel algı* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 364720).
- Sasa, E. (2022). *Zihinsel engelli çocuğu olan anne-babalar ile normal gelişim gösteren çocuğu olan anne-babalarda psikolojik sağlamlık ve ebeveyn stresi arası ilişkiler* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 766846).
- Satılmış, S. (2020). *Otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocukların annelerinde psikolojik dayanıklılık, yaşam doyumu ve depresyon arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 716497).
- Savaşlı, Y., (2019). *Ergenlerin sosyal karşılaştırma ve duygusal öz-yeterlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 578387).
- Seligman, M.E.P. (2007). *Gerçek mutluluk*. Ankara: HYB Yayınları.
- Selvi, E. (2022). *Zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin yaşam doyumu yaşam kalitesi ve benlik saygısı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Doktora tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:776017).
- Sezen M. (2007). *Fiziksel engellilerin rehabilitasyonuna yönelik mobilya tasarım araştırmaları* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 201015).
- Shpigelman, C.N ve Gill J.G. (2014). How do adults with intellectual disabilities use Facebook? *Disability and Society*, 29(10), 1601-1616. doi: 10.1080/09687599.2014.966186
- Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P. ve Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine*, 15(3), 194–200. doi: 10.1080/10705500802222972
- Softa K. H., Öztürk A, Sonkaya C. ve Düşünceli H. (2016). Zihinsel engelli çocuğu olan anne ve babaların aile yükü ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Uluslararası Hakemli Psikiyatri ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, 5, 37-54. Erişim adresi: <http://hdl.handle.net/11772/1214>
- Soysal-Acar, Ş., Sayar, F., Tan, S., ve Gücüyener, K. (2015). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan bir grup erkek çocuk hastanın dil gelişimlerinin değerlendirilmesi.

Yeni Tıp Dergisi, 32, 84-89. Erişim adresi: <https://acikerisim.cumhuriyet.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12418/3755>

- Söylev, Ö.F ve Öztürk, C.K. (2022). Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin psikolojik sağlamlığı ile maneviyat ilişkisi. *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 374-394. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2477200>
- Stainton, A., Chisholm, K., Kaiser, N., Rosen, M., Upthegrove, R., Ruhrmann, S. ve Wood, S.J. (2019). Resilience as a multimodal dynamic process. *Early intervention in psychiatry*, 13(4), 725-732. doi: 10.1111/eip.12726
- Stein, M. ve Heimberg (2004). Well-Being and life satisfaction in generalized anxiety disorder: comparison to major depressive disorder in acommunity sample. *Journal of Affective Disorders*, 79(1), 161-166. doi: 10.1016/S0165-0327(02)00457-3
- Stout, D. M. ve Kipling, G. (2003). *Aboriginal people, resilience and the residential school legacy*. Ontario: Anishinabe Printing.
- Sucuoğlu B. (2007). Zihin engelliler ve eğitimleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 8(2), 88-90. Erişim adresi: https://doi.org/10.1501/Ozlegt_00000000110
- Suls J. ve Wheeler L. (Ed.) (2000). *Handbook of social comparison*. New York: Plenum.
- Suls, J., Martin, R. ve Wheeler, L. (2002). Social comparison: Why, with whom, and with what effect? *Current Directions in Psychological Science*, 11(5), 159–163. doi:10.1111/1467-8721.00191
- Sung-Mook, H. ve Giannakopoulos, E. (1994). The relationship of satisfaction with life to personality characteristics. *Journal of Psychology Interdisciplinary and Applied*, 128(5), 547-558. doi:10.1080/00223980.1994.9914912
- Sünbül, A.Z. ve Gördesli, A.M. (2020). Self-compassion and resilience in parents of children with special needs: the mediating role of hope. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 49(2), 690-705. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuefd>
- Şahin,F. (2022). *Özel gereksinimli çocuğa sahip olan ebeveyn ile özel gereksinimli çocuğa sahip olmayan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:747475).

- Şahin, N.H., Durak, A. ve Şahin, N. (1993). *Sosyal karşılaştırma ölçeği: Bilişsel-davranışçı terapilerde değerlendirme*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Şahin, N.H. ve Durak, A. (1994). Kısa semptom envanteri: Türk gençleri için uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 44-56. Erişim adresi: [https:// www. psikolog.org.tr/tr/ yayınlar/dergiler/1031828/tpd1300443319940000m000311.pdf](https://www.psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpd1300443319940000m000311.pdf)
- Şahin, N.H. ve Şahin, N. (1992, Haziran). Adolescent guilt, shame and depression in relation to sociotropy and autonomy. *World Congress of Cognitive Therapy. Kanada, Toronto*.
- Şahsuvaroğlu, T. (2019). Zihinsel yetersizliğin tarihçesi. Ü. Şahbaz (Ed.), *Zihin Yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu* (ss.14-33). Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- Şanverdi, K. (2021). *Dil ve konuşma güçlüğü tanısı almış okul öncesi çocuklarda fonem farkındalığı ve işitsel-sözel becerilerin becerilerinin değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 689839).
- Şen Ün, Y. ve Akgül, E. (2022). Özel eğitim gereksinimli çocuk annelerinin sorunlarla baş etme yöntemleri ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Sustainable Educational Studies*, (Özel sayı), 247-270. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/seader/issue/69007/1075020>
- Şimşek E. (2011). *Örgütsel iletişim ve kişilik özelliklerinin yaşam doyumuna etkileri* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 286778).
- Tamer, M. (2010). *Zihinsel engelli çocukların annelerinde stres yönetimi eğitiminin Etkileri* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 262143).
- Taş, İ. (2011). *Öğretmenlerde yaşamın anlamı yaşam doyumu sosyal karşılaştırma ve iç dış kontrol odağının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 328092).
- Taylor, S. E. ve Lobel, M. (1989). Social comparison activity under threat: Downward evaluation and upward contacts. *Psychological Review*, 96(4), 569-575. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1037/0033-295X.96.4.569>
- Taylor, S.E., Wayment, H.A. ve Carillo, M. (1996). Social comparison, self-regulation and motivation. Sorrentino at al. (Ed.), *Handbook of Motivation and Cognition* (ss.3-27). New York: Guilford Pres.

- Tekinarslan, İ.Ç. (2012). Zihinsel yetersizliği olan öğrenciler. İ.H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim* (ss.143-172). Ankara: Pegem Akademi.
- Teközel, İ. M. (2007). *Gerçekliğin inşa etkinliği olarak sosyal karşılaştırma sosyal karşılaştırma süreçlerinde gerçekçi ve kurgusal karşılaştırma enformasyonu kullanma eğilimlerinin incelenmesi* (Doktora tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 221730).
- Thieme, P. ve Dittrich, V.A.D. (2015, Mayıs). A Life-span perspective on life satisfaction. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2612397 adresinden erişilmiştir.
- Tomris, G. ve Çelik, S. (2021). Erken çocukluk özel eğitimi: kuramsal ve yasal temeller, dünya'daki ve türkiye'deki son eğilimler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 23(1), 243-269. doi:10.21565/ozelegitimdergisi.748893
- Tonak, H.A. (2014). *Farklı endüstri ortamında çalışan bedensel engellilerin toplumsal katılım düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 359722).
- Topbaş, M. (2022). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuğa sahip ailelerin bakım verme yükleri ve psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 721852).
- Tura, G. (2017). Engelli çocuğu olan ve çocuğu engelli olmayan annelerin anksiyete, depresyon ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 30-36. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/diclesosbed/issue/61625/920264>
- Turnbull, R., Turnbull, A., Shank, M., Smith, S ve Leal, D. (2003). *Exceptional lives: Special Education in todays schools*. New Jersey: Pearson Education.
- Ülgüt Ö. (2019). *Otizm tanısı almış çocuklara sahip ana-babalar ile normal gelişim gösteren çocuklara sahip ana-babalarda benlik algısı, evlilik uyumu ve psikolojik sağlamlık*. (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 587584).
- Ümmet D. (2012). *Üniversite öğrencilerinde özgecilik davranışının transaksyonel analiz ego durumları ve yaşam doyumu bağlamında incelenmesi* (Doktora tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 319501).
- Varol, N. (2010). *Aile eğitimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.

- Veenhoven, R. (1996). The study of life satisfaction. Saris at al. (Ed.), *A comparative study of satisfaction with life in Europe* (pp.11-48). Budapest: Eotvos University Press.
- Vodonos, İ. (2012). *Policy Analysis of Russia's Proposed Special Education Standards* (Yüksek lisans tezi, Washington Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Bölümü). Erişim adresi: <https://digital.lib.washington.edu/researchworks/handle/1773/22000>
- Wallander, J. L., Varni, J. W., Babani, L., Banis, H. T. ve Wilcox, K. T. (1989). Family resources as resistance factors for psychological maladjustment in chronically ill and handicapped children. *Journal of Pediatric Psychology*, 14(2), 157-173. doi:10.1093/jpepsy/14.2.157
- Webster, J. M., Powell, C. A. J., Duvall, J. ve Smith, R. H. (2006). Augmentation and discounting in affective reactions to upward and downward social comparisons. *Self and Identity*, 5(3), 267–286. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/15298860600683300>
- Werner, E. E. ve Smith, R. S. (1982). *Vulnerable but invincible: A longitudinal study of resilient children and youth*. New York: McGraw-Hill.
- Werner, E. E. ve Smith, R. S. (2001). *Journeys from childhood to midlife: risk, resilience, and recovery*. Newyork: Cornell University Press.
- Wheeler, L. ve Miyake, K. (1992). Social comparison in everyday life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(5), 760–773. doi:10.1037/0022-3514.62.5.760
- Whiting M., Nash A,S., Kendall S ve Roberts S.A. (2019). Enhancing resilience and self-efficacy in the parents of children with disabilities and complex health needs. *Primary Health Care Research and Development*, 20(33), 1-7. doi: 10.1017/S1463423619000112
- Wills, T. A. (1981). Downward comparison principles in social psychology. *Psychological Bulletin*, 90(2), 245-271. doi:10.1037/0033-2909.90.2.245
- Wood, J. V. (1989). Theory and research concerning social comparisons of personal attributes. *Psychological Bulletin*, 106(2), 231-248. doi: 10.1037/0033-2909.106.2.231
- Wright, M.O., Masten, A., ve Narayan, A. (2013). Resilience processes in development: Four waves of research on positive adaptation in the context of adversity. Goldstein at al. (Ed.), *Handbook of Resilience* (pp.15-39). USA: Springer.

- Yang, R. (2014). *The role of non-cognitive skills in students' academic performance and life satisfaction: a longitudinal study of resilience* (Doktora tezi, Pensilvanya Üniversitesi Eğitim Fakültesi). Erişim adresi: <https://repository.upenn.edu/edissertations/1507>
- Yavuz, M. ve Şafak, P. (2021). Otizm spektrum bozukluğu, zihin ve çoklu yetersizliği olan çocukların ebeveynlerinin yaşam doyum düzeylerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(2), 1273-1294. doi:10.17152/gefad.891230
- Ybema, J. F. ve Buunk, B.P. (1993). Aiming at the top? Upward social comparison of abilities after failure. *European Journal of Social Psychology*, 23(6), 627-645. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420230607>
- Yetim Ü. (1991). *Kişisel projelerin organizasyonu ve örneği açısından yaşam doyumu* (Doktora tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:016120).
- Yetim Ü. (2001). *Toplumdan bireye mutluluk resimleri*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Yıldırım, B. (2017). *Bağlanma stilleri, kişilik faktörleri, sosyal karşılaştırma ve onay arayıcılık değişkenlerinin romantik ilişki içerikli obsesif kompulsif semptomlar üzerinde etkisi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 481652).
- Yıldırım, M. (2020). *Otizm spektrum bozukluğu tanısı olan çocukların annelerinin psikolojik sıkıntı, travma sonrası gelişim ve yaşam doyumu düzeyleri ile ilgili değişkenler* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 635982).
- Yıldız C. (2015). *Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumları ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 396011).
- Yılmaz, F. (2010). *Ortaöğretim öğrencilerinde sosyal karşılaştırma ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 265904).
- Yumurtacı, D. (2012). *Predictors of body image among university students* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 321300).
- Yurttaş, H. (2022). *Akademisyenlerin psikolojik sağlık ve yaşam doyumu düzeylerinin sosyo demografik özelliklere göre incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 769793).

Yüksel, H. ve Tanrıverdi, A. (2019). Özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin yaşadıkları sosyal sorunlar ve baş etme yolları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 20(3), 535-559.
doi:10.21565/ozelegitimdergisi.493089

EKLER

Ek-1. Veri toplama araçları

A-Kişisel bilgi formu

1-KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Sevgili ebeveyn

Bu araştırma, özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlıkları ve sosyal karşılaştırma düzeyleri ile yaşam doyumları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılmaktadır. Anket sonuçları grupsal olarak değerlendirileceğinden isim ve soy-isim yazmanıza gerek yoktur. Lütfen her bir maddeyi okuyarak size uygun gelen seçeneği işaretleyiniz. Teşekkür ederim.

Zekeriya BOZTAŞ Özel Eğitim Öğrt.
Sakarya Üniversitesi Hayat Boyu Öğrenme Anabilim Dalı

- 1-Cinsiyetiniz : Kadın () Erkek ()
- 2-Yaşınız : 25 ve altı () 26-36 () 36-46 () 46 ve üstü ()
- 3-Çocuğunuzun Cinsiyeti : Kız () Erkek ()
- 4-Çocuğunuzun Yaş aralığı : 0-3 () 3-6 () 6-10 () 10 -14 () 14-18 ()
- 5-Özel Gereksinimli Çocuk Sayınız : 1 () 2 () 3 ve daha fazla ()
- 6-Çocuğunuzun özel gereksinim türü nedir ?
() Hafif Düzey Zihinsel Yetersizlik
() Orta- Ağır Düzey Zihinsel Yetersizlik
() Hafif Düzey Otizm Spektrum Bozukluğu
() Orta-Ağır Düzey Otizm Spektrum Bozukluğu
() Dil ve Konuşma Güçlüğü
() Bedensel Yetersizlik
() Görme Yetersizliği
() İşitme Yetersizliği
() Özel Öğrenme Güçlüğü
() Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu
() Birden fazla yetersizlik
- 7-Eğitim durumunuz nedir? İlkokul () Ortaokul () Lise () Üniversite ()
- 8-Medeni Durumunuz : Evli () Boşanmış/Ayrı ()
- 9-Çalışıyor musunuz? : Evet () Hayır () Yarı zamanlı ()
- 10-Algıladığınız ekonomik gelir hangi düzeydedir? Düşük () Orta () İyi ()
- 11- Sizce çocuğunuzun özel gereksinimli olmasının nedeni nedir?
Kader () Kalıtım / Genetik () Doğum Anı () Diğer ()
- 12-Eşinizle iletişim durumunuz hangi düzeydedir?
Zayıf () Orta () İyi ()
- 13-Çocuğunuzun bakımı-eğitimi vs. gibi konularda aile ya da akrabalarınızdan destek alıyor musunuz?
Hiçbir Zaman () Bazen () Her Zaman ()

B.Yaşam doyumu ölçeği

Aşağıda sol tarafta sizi ifade eden açıklamalar var. İfadeleri okuduktan sonra size en yakın gelen sağ taraftaki seçeneğe (x) işareti koyunuz.

	MADDELER	Hiç katılmıyorum (1)	Çok az katılıyorum (2)	Orta düzeyde katılıyorum (3)	Büyük oranda katılıyorum (4)	Tamamen katılıyorum (5)
1	İdeallerime yakın bir yaşantım vardır.	()	()	()	()	()
2	Yaşam koşullarım mükemmeldir.	()	()	()	()	()
3	Yaşamımdan memnunum.	()	()	()	()	()
4	Şimdiye kadar yaşamdan istediğim önemli şeylere sahip oldum	()	()	()	()	()
5	Tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim	()	()	()	()	()

C. Sosyal karşılaştırma ölçeği

Sizin de kendinizle ilişkili bazı kişisel görüşleriniz mutlaka vardır. Şimdi lütfen aşağıdaki maddeleri tek tek okurken, her bir maddedeki sıfatın hangisinin sizi daha iyi yansıttığını düşünün.

Sizi en iyi yansıtan sayıyı bularak üzerine (X) işareti koyun. Sayılar küçüldükçe “sol” taraftaki sıfatların sizi en iyi yansıttığı; büyüdükçe “sağ” taraftaki sıfatların sizi en iyi yansıttığı anlamına gelmektedir.

Sol							Sağ
1.Yetersiz	1	2	3	4	5	6	Yeterli/Üstün
2.Beceriksiz	1	2	3	4	5	6	Becerikli
3.Başarısız	1	2	3	4	5	6	Başarılı
4.Sevilmeyen biri	1	2	3	4	5	6	Sevilen biri
5.İçedönük	1	2	3	4	5	6	Dışadönük
6. Yalnız	1	2	3	4	5	6	Yalnız değil
7. Dışta bırakılmış	1	2	3	4	5	6	Kabul edilmiş
8.Sabırsız	1	2	3	4	5	6	Sabırlı
9.Hoşgörüsüz	1	2	3	4	5	6	Hoşgörülü
10.Söylenen yapan	1	2	3	4	5	6	İnsiyatif sahibi
11.Korkak	1	2	3	4	5	6	Cesur
12.Kendine güvensiz	1	2	3	4	5	6	Kendine güvenli
13.Çekingen	1	2	3	4	5	6	Atılgan
14.Dağınık	1	2	3	4	5	6	Düzenli
15.Pasif	1	2	3	4	5	6	Aktif
16.Kararsız	1	2	3	4	5	6	Kararlı
17.Antipatik	1	2	3	4	5	6	Sempatik
18.Boyun eğici	1	2	3	4	5	6	Hakkımı arayıcı

D. Kısa psikolojik sağamlık ölçeği

Aşağıda kendinize ait duyguları anlatırken kullandığınız ifadeler yer almaktadır. Sağ tarafta ise bu durumun size uygunluğunu gösteren seçenekler var. Genel olarak durumunuza en uygun seçeneğe (x) işareti koyunuz.

	Hiç uygun değil	Uygun değil	Biraz uygun	Uygun	Tamamen uygun
1. Sıkıntılı zamanlardan sonra kendimi çabucak toparlayabilirim.	()	()	()	()	()
2. Stresli olayların üstesinden gelmekte güçlük çekerim.	()	()	()	()	()
3. Stresli durumlardan sonra kendime gelmem uzun zaman almaz.	()	()	()	()	()
4. Kötü bir şeyler olduğuunda bunu atlatmak benim için zordur.	()	()	()	()	()
5. Zor zamanları çok az sıkıntıyla atlatırım.	()	()	()	()	()
6. Hayatımdaki olumsuzlukların etkisinden kurtulmam uzun zaman alır.	()	()	()	()	()

Ek-2. İzmir valilik makamından alınan araştırma izin belgesi

T.C.
BAYRAKLI KAYMAKAMLIĞI
İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-72089131-604.01.02-68718340
Konu : Araştırma İzni
Zekeriya BOZTAŞ

19.01.2023

DAĞITIM YERLERİNE

- İlgi : a) MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 21.01.2020 tarihli ve 81576613-10.06.02-E.1563890 sayılı yazısı (Genelge 2020/2).
b) Sakarya Üniversitesi Rektörlüğünün 30.12.2022 tarihli ve 205090 sayılı yazınız.
c) Valilik Makamının 10.01.2023 tarihli ve E-12018877-604.01.02-68208526 sayılı Onayı.

Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri EABD Yaşam Boyu Öğrenme Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Zekeriya BOZTAŞ'ın "Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşam Doyumu, Sosyal Karşılaştırma ve Psikolojik Sağlamlık Düzeyleri" konulu tez çalışmasını Müdürlüğümüz ilçelerine bağlı okullarda uygulama isteği Valilik Makamının ilgi (c) Onayı ile uygun görülmüştür.

Söz konusu ölçeklerin uygulamasının, ilçemize bağlı okullarda 2022-2023 eğitim öğretim yılında eğitim öğretimi aksatmayacak ve eğitim kurumu yöneticilerinin uygun gördüğü şekilde, araştırma yapılmadan önce araştırmanın yapılacağı okullar tarafından "Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Her Tür Okul ve Kurumlarda Yapılmasına İzin Verilen Araştırma Uygulamasında, Olabilecek Zararları Karşılama Taahhüdü" adlı ek' in araştırmacı tarafından doldurulması gerekmektedir.

Bilgi ve gereğini rica ederim.

Muharrem YILMAZ
Müdür a.
Şube Müdürü

Ek:

- 1- Valilik Onayı (1 Sayfa)
- 2- Araştırma Değerlendirme Formu (1 Sayfa)
- 3- Anket Formları (6 Sayfa)
- 4- Taahhüt Formu (1 Sayfa)
- 5- Fiziki Zararları Karşılama Taahhütnamesi(1 Sayfa)

Dağıtım:

Tüm Okul Müdürlükleri

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Adres :
Strateji Geliştirme Hizmetleri
Telefon No : 06 46 46 46 46
E-Posta :
Kep Adresi :

Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/meb-ebys>
Bilgi için: A.Kadir ÇAKMAK
Unvan : Memur
İnternet Adresi: Faks: _____

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden b74a-0973-3dcb-82f3-a641 kodu ile teyit edilebilir.

A-Yaşam doyumu ölçeği kullanım izni

B-Sosyal karşılaştırma ölçeği kullanım izni

C-Psikolojik sağamlık ölçeği kullanım izni

21.10.2022 09:05

Gmail - Kısa psikolojik Sağamlık Ölçeği Kullanım İzni

Zeki BOZTAŞ <

Kısa psikolojik Sağamlık Ölçeği Kullanım İzni

3 ileti

Zeki BOZTAŞ

Alıcı: 10 Ekim 2022 15:57

Hocam merhaba.Ben Zekeriya BOZTAŞ. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri- Yaşam Boyu Öğrenme bölümünde yüksek lisans yapmaktayım.Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler konulu tezimde sizin Türkçe uyarlamasını yaptığınız Kısa Psikolojik Sağamlık ölçeğinizi kullanabilir miyim?

Saygılar

Tayfun Doğan

Alıcı: Zeki BOZTAŞ 10 Ekim 2022 18:00

Merhaba,
Ölçeği web sitemden indirerek kullanabilirsiniz.
İyi çalışmalar dilerim.

Tayfun Doğan

10.10.2022, 15:57, "Zeki BOZTAŞ"
[Alıntılanan metin gizlendi]

Zeki BOZTAŞ

Alıcı: Tayfun Doğan 10 Ekim 2022 18:42

Teşekkürler hocam

10 Eki 2022 Pzt 18:00 tarihinde Tayfun Doğan şunu yazdı:
[Alıntılanan metin gizlendi]

Ek-4. Etik kurul izin onayı

Evrak Tarih ve Sayısı: 14.11.2022-188795

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu

Sayı : E-61923333-050.99-188795
Konu : 12/03 Zekeriya BOZTAŞ

14.11.2022

Sayın Zekeriya BOZTAŞ

İlgi : 20.10.2022 tarihli ve E--000-0 sayılı yazınız.

Üniversitemiz Eğitim Araştırmaları ve Yayın Etik Kurulu'nun 09.11.2022 tarihli ve 12 sayılı toplantısında alınan "03" nolu karar ile Zekeriya BOZTAŞ'ın başvurusu **uygun** görülmüş ve karar örneği ekte sunulmuştur.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Murat İSKENDER
Eğitim Araştırmaları ve Yayın Etik
Kurulu Başkanı

Ek: Karar Yazısı (1 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu :BS9K41PL4U Pın Kodu :94072

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5783&eD=BS9K41PL4U&eS=188795>

Adres:Esentepe Kampüsü 54187 Serdivan SAKARYA / KEP Adresi:

sakaryauniversitesi@hs01.kep.tr

Telefon No:0264 295 50 00 Faks No:0264 295 50 31

e-Posta:ozelkalem@sakarya.edu.tr Elektronik Ag:www.sakarya.edu.tr

Bilgi için: Hanife Babacan
Unvanı: Birim Evrak Sorumlusu

